

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ : Ο ΕΡΧΟΜΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ- ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ.**

Σπουδάστρια : ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΗ ΣΟΦΙΑ

ΑΜ : 0801Μ002

Επιβλέπουσα καθηγήτρια : κ. Αντιγόνη Λυμπεράκη

ΑΘΗΝΑ, 2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

Κεφάλαιο 1 . Εισαγωγή.....	5
Κεφάλαιο 2. Παράγοντες που δημιουργούν μεταναστευτικά ρεύματα	
A.2.1. Υπανάπτυξη, δημογραφική γήρανση και μετανάστευση.....	11
A.2.2. Μετανάστευση και εξισορροπητική διαδικασία.....	12
A.2.3. Παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση για μετανάστευση.....	13
Κεφάλαιο 3. Παγκοσμιοποίηση και μετανάστευση	
A.3.1. Οι νέοι μετανάστες.....	16
A.3.2. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, οι μετακινήσεις των ανθρώπων και οι ανισότητες.....	16
A.3.3. Άνοιγμα οικονομιών, διεθνές εμπόριο και μετανάστευση.....	17
Κεφάλαιο 4.Συνέπειες της μετανάστευσης στην οικονομία υποδοχής	
A.4.1.Οι μετανάστες και η συμβολή τους στην αναπτυξιακή διαδικασία.....	20
A.4.2.Μετανάστευση και ευημερία.....	21
A.4.3Μείωση του εργατικού κόστους και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας.....	22
A.4.4.Μετανάστευση και μεταβολή της δομής των ηλικιών.....	24
Κεφάλαιο 5.Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης για τις χώρες προέλευσης των μεταναστών	
A.5.1.Η μετανάστευση ως λύση στα προβλήματα αλλά και παράγοντας παρακμής.....	25

Κεφάλαιο 6. Η μεταμόρφωση των χωρών της Νότιας Ευρώπης από χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής	
A.6.1. Εισαγωγή.....	27
A.6.2.Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης και η διαμόρφωση μεταναστευτικής πολιτική.....	28
 Κεφάλαιο 7.Το πλαίσιο ένταξης των μεταναστών στις κοινωνίες της Νότιας Ευρώπης	
A.7.1.Εισαγωγή.....	29
A.7.2.Η ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας.....	29
A.7.3.Η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και η προστασία του αστικού χώρου.....	34
 Κεφάλαιο 8. Μετανάστευση και εγκληματικότητα	
A.8.1.Ο ρόλος των ΜΜΕ.....	37
A.8.2.Εθνική καταγωγή και εγκληματική συμπεριφορά.....	39
 Κεφάλαιο 9. Η μεταναστευτική πολιτική	
A.9.1.Παράγοντες που διαμορφώνουν τη μεταναστευτική πολιτική.....	41
A.9.2. Η διαμόρφωση μεταναστευτικής πολιτικής στη σύγχρονη πραγματικότητα.....	43
A.9.3.Η άσκηση μεταναστευτικής πολιτικής στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	45
A.9.4. Προσανατολισμοί της σύγχρονης μεταναστευτικής πολιτικής.....	48
A.9.5.Η θέση των παράνομων μεταναστών στην αγορά εργασίας και οι διαδικασίες νομιμοποίησης τους.....	49

A.9.6.Μεταναστευτική πολιτική και κοινωνικές παροχές.....	52
A.9.7. Η ανάγκη για μια πολυπολιτισμική κοινωνία.....	54

ΜΕΡΟΣ Β' : Μια εμπειρική ανάλυση

Κεφάλαιο 1 : Εισαγωγή –Μεθοδολογία της έρευνας.....	57
--	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Γενικά στοιχεία των μεταναστών που καθορίζουν την παρουσία τους στην Ελλάδα

B.2.1.Η ταυτότητα του δείγματος.....	62
B.2.2. Αίτια επιλογής της μετανάστευσης στην Ελλάδα.....	68
B.2. 3. Συνθήκες εισόδου και παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα.....	71
B.2.4 Δίκτυα υποστήριξης των μεταναστών στα πρώτα βήματα τους στην Ελλάδα.....	74
B.2.5. Σχέσεις με την αστυνομία.....	75
B.2.6 Ικανότητα χρήσης της ελληνικής γλώσσας.....	77
B.2.7. Συμμετοχή σε συλλογικούς φορείς.....	79
B.2.8 Σύνοψη κυριότερων ευρημάτων.....	79

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Συνθήκες κατοικίας και διαβίωσης

B.3.1. Συνθήκες κατοικίας.....	81
B.3.2. Συνθήκες διαβίωσης.....	83
B.3.3. Εισοδηματική κατάσταση-Δαπάνες διαβίωσης.....	88
B.3.4. Αποστολή εμβασμάτων.....	90
B.3.5. Σύνοψη βασικών παρατηρήσεων.....	92

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Η Απασχόληση των μεταναστών στην Αθήνα

B.4.1. Εργασιακή εμπειρία στη χώρα καταγωγής και συνθήκες απασχόλησης στην Ελλάδα.....	94
---	----

B.4.2. Συνθήκες νομιμότητας των μεταναστών.....	95
B.4.3. Στρατηγικές εύρεσης εργασίας των μεταναστών και υποκειμενικές ερμηνείες της πρόσληψής τους.....	99
B.4.4. Υποκατάσταση ή συμπληρωματικότητα στην αγορά εργασίας.....	102
B.4.5. Συνθήκες απασχόλησης στην Ελλάδα και αμοιβές.....	104
B.4.6. Επιχειρηματική δραστηριότητα των μεταναστών.....	111
B.4.7. Η παρουσία των μεταναστών στην αγορά εργασίας : Σύνοψη βασικών συμπερασμάτων.....	113

Κεφάλαιο 5 : Σύγκριση με άλλη μελέτη

B.5.1. Εισαγωγή.....	115
B.5.2. Γενικά στοιχεία για τους μετανάστες.....	117
B.5.3. Συνθήκες κατοικίας και συνθήκες διαβίωσης.....	122
B. 5.4. Εισοδηματική κατάσταση και δαπάνες διαβίωσης των μεταναστών.....	124
B.5.5. Μετανάστες και απασχόληση.....	126

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : Συμπεράσματα-Ανακεφαλαίωση.....

Βιβλιογραφικές αναφορές.....	134
------------------------------	-----

Κεφάλαιο 1 . Εισαγωγή

Η μετακίνηση πληθυσμών από μια περιοχή προς κάποια άλλη ή και από μια χώρα προς κάποια άλλη είναι τόσο παλαιό φαινόμενο όσο και η ιστορία της ίδιας της ανθρωπότητας. Κατά καιρούς έχει σημειωθεί μεγάλη ποικιλία μεταναστευτικών κινήσεων με διαφορετικά χαρακτηριστικά από εποχή σε εποχή και ποικίλες συνέπειες ανάλογα με την περιοχή δηλαδή αποστολής και την οικονομία υποδοχής. Σήμερα σε παγκόσμιο επίπεδο, εκτιμάται ότι το 2% του συνολικού πληθυσμού δηλαδή πάνω από 100 εκατομμύρια άνθρωποι είναι μετανάστες, δηλαδή ζουν μόνιμα ή για μεγάλα χρονικά διαστήματα μακριά από τη χώρα στην οποία γεννηθήκανε. Το 50% από αυτούς υπολογίζεται ότι είναι οικονομικοί πρόσφυγες και οι υπόλοιποι απλοί πρόσφυγες, άτομα δηλαδή που βρίσκονται έξω από της χώρα υπηκοότητας τους λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας και πολιτικών πεποιθήσεων¹. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση ότι το μεταναστευτικό φαινόμενο είναι ένα διεθνές φαινόμενο, που εμπεριέχει την αλληλεπίδραση της παγκόσμιας και της εθνικής διάστασης, δηλαδή αφενός εκείνης που έχει να κάνει με την παγκόσμια κοινωνική οργάνωση και αγορά και αφετέρου εκείνης που ενσωματώνει τη μετανάστευση στα εθνικά κοινωνικό-οικονομικά πλαίσια.

Η μετανάστευση αποτελεί πλέον ένα από τα δυναμικότερα φαινόμενα παγκοσμίως, και ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο εμφανίζεται με μεγάλη ένταση, από τη μία πλευρά εξαιτίας των γεωπολιτικών ανακατατάξεων σε διεθνές επίπεδο και από την άλλη επειδή το όλο ευρωπαϊκό οικοδόμημα εμφανίζεται ως η <γη των ευκαιριών> για πληθυσμούς χωρών που βιώνουν πολύχρονη οικονομική ύφεση. Δεν μπορούμε λοιπόν να μην εξετάσουμε τις σύγχρονες μεταναστευτικές κινήσεις και κυρίως να μην σταθούμε στην τροποποίηση που έχει συμβεί στο πεδίο των μεταναστευτικών ροών με τη σταδιακή αύξηση του πληθυσμού των μεταναστών, η οποία έχει σημειωθεί από τα μέσα της δεκαετίας

¹ Χάρης Ναζάκης, 2002.

του '80 στις Ευρωπαϊκές χώρες και κυρίως σε αυτές της Νότιας Ευρώπης (Πορτογαλία, Ιταλία, Ισπανία, Ελλάδα), οι οποίες στο παρελθόν αποτέλεσαν χώρες αποστολής μεταναστών, ενώ σήμερα υποδέχονται πλήθος μεταναστευτικών ροών.

Στη μελέτη που ακολουθεί προσπαθούμε να προσεγγίσουμε κάποια βασικά θέματα που συνδέονται με το φαινόμενο της οικονομικής μετανάστευσης αλλά και να διατυπώσουμε έναν προβληματισμό σχετικά με τη σύγχρονη πραγματικότητα που βιώνουν οι μετανάστες στις οικονομίες που τους υποδέχονται καθώς και τη μελλοντική διαχείριση του φαινομένου της μετανάστευσης. Στο πρώτο μέρος της έρευνας μας κατά κάποιο τρόπο διαγράφουμε ένα θεωρητικό πλαίσιο ανάλυσης παραθέτοντας στοιχεία και γνώσεις που στη συνέχεια στο β' μέρος χρησιμεύουν ως βάση για μια πιο εμπειρική ανάλυση του φαινομένου της μετανάστευσης. Έτσι, στα κεφάλαια 2 και 3 της ανάλυσης μας προσπαθούμε να εντοπίσουμε και να απομονώσουμε κάποιους γενεσιουργούς παράγοντες του μεταναστευτικού φαινομένου. Συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 3 επιχειρούμε να ανιχνεύσουμε τη δύσκολη σχέση ανάμεσα στην παγκοσμιοποίηση των οικονομιών και στα μεταναστευτικά κύματα. Το κατά πόσο δηλαδή το άνοιγμα των οικονομιών στο διεθνές εμπόριο και η διαμόρφωση της σύγχρονης οικονομικής πραγματικότητας ενισχύουν ή αναστέλλουν τις μεταναστευτικές κινήσεις. Στη συνέχεια στα κεφάλαια 4 και 5 του θεωρητικού μέρους της ανάλυσης μας στεκόμαστε στις οικονομικές αλλά και τις κοινωνικές επιπτώσεις των μεταναστευτικών κινήσεων τόσο για την οικονομία που υποδέχεται τους μετανάστες όσο και για την οικονομία από την οποία φεύγουν. Συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο 4 τίθενται κάποια κρίσιμα θέματα που συνθέτουν τη δυναμική των αγορών εργασίας στις οικονομίες υποδοχής και που συνδέονται άρρηκτα με την παρουσία των μεταναστών, ενώ παράλληλα τονίζεται και η συμβολή των μεταναστών στην ανάπτυξη και την ευημερία των χωρών που τους υποδέχονται. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στα πλαίσια των αποτελεσμάτων που θεωρείται ότι συνεπάγεται η άφιξη των

μεταναστών αφιερώνουμε ένα ξεχωριστό κεφάλαιο (κεφάλαιο 8) στη σχέση μεταξύ μετανάστευσης και εγκληματικότητας. Από την άλλη πλευρά, στο κεφάλαιο 5 στρέφουμε το ενδιαφέρον μας και στις χώρες τις οποίες εγκαταλείπουν οι μετανάστες προς αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης και προσπαθούμε να περιγράψουμε σε κάποιο βαθμό τις συνέπειες αυτής της φυγής. Στη συνέχεια επεκτείνοντας τη γενική προβληματική περί της επίπτωσης της οικονομικής μετανάστευσης στην ευημερία της οικονομίας υποδοχής, στα κεφάλαια 6 και 7, επιχειρούμε να σκιαγραφήσουμε τις σημαίνουσες αλλαγές που έχουν συντελεστεί στις οικονομίες της Νότιας Ευρώπης από τον ερχομό μεγάλων μεταναστευτικών κυμάτων κυρίως κατά την τελευταία δεκαετία. Εκείνο που βασικά επιχειρούμε να τονίσουμε είναι το γεγονός ότι η σχεδόν ξαφνική μετατροπή των χωρών της Νότιας Ευρώπης από χώρες αποστολής μεταναστών σε χώρες υποδοχής φαίνεται πως βρήκε απροετοίμαστους Κράτος και Πολίτες. Το κατά πόσο δηλαδή η έλλειψη εμπειρίας στην αντιμετώπιση μεταναστευτικών πιέσεων οδήγησε στην υιοθέτηση ξενοφοβικών συμπεριφορών από τη πλευρά των πολιτών και στη λήψη σπασμωδικών μέτρων από τη πλευρά του Κράτους. Τέλος, στο κεφάλαιο 9 του πρώτου μέρους της ανάλυσης μας γίνεται μια αναφορά στους παράγοντες που διαμορφώνουν τη μεταναστευτική πολιτική στα πλαίσια της σύγχρονης πραγματικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα ιδιαίτερος ενδιαφέρον σημείο του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι σημασία του συντονισμού και της συνεργασίας των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο τη δημιουργία μιας παγκοσμιοποιημένης μεταναστευτικής πολιτικής για την αντιμετώπιση όλων των συνδεόμενων με τη μετανάστευση φαινομένων και τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών.

Στο β' μέρος της ανάλυσης μας παρουσιάζουμε τα ευρήματα μιας καθαρά εμπειρικής έρευνας, η οποία βασίστηκε σε μια ομάδα μεταναστών και μεταναστριών διαφόρων εθνικοτήτων που ζει και εργάζεται στην περιοχή της Αθήνας. Η συλλογή στοιχείων για τη συγκεκριμένη ανάλυση προέκυψε από τη συμπλήρωση 43 ερωτηματολογίων μέσα από τα οποία καταφέραμε να

πληροφορηθούμε για τις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών, τους όρους της εργασίας τους, τις δυσκολίες της καθημερινότητας τους αλλά και τους στόχους και τις επιδιώξεις τους. Έτσι, το πρώτο κεφάλαιο του β' μέρους αρχικά παρουσιάζει κάποια διαθέσιμα στοιχεία από άλλες έρευνες γύρω από το φαινόμενο της οικονομικής μετανάστευσης στην Ελλάδα. Στη συνέχεια στο κεφάλαιο αυτό υπάρχουν πληροφορίες σχετικά με την μεθοδολογία που ακολουθήσαμε στο εμπειρικό τμήμα της ανάλυσης μας, το χρόνο και τον τόπο της έρευνας καθώς και το είδος των ανθρώπων που προσεγγίσαμε.

Περνώντας στο δεύτερο κεφάλαιο του β' μέρους παραθέτουμε ένα μέρος των ευρημάτων της έρευνας μας προσφέροντας κάποια γενικά στοιχεία για τους μετανάστες, τα οποία όμως καθορίζουν την παρουσία τους στην Ελλάδα. Ξεκινάμε με πληροφορίες για την ταυτότητα του δείγματος μας, οι οποίες έχουν να κάνουν με τις ηλικίες αυτών των ανθρώπων, το μορφωτικό τους επίπεδο και την οικογενειακή τους κατάσταση. Στη συνέχεια μέσα από τα ερωτηματολόγια που συμπληρώσαμε ρωτώντας τους μετανάστες του δείγματος μας προσπαθήσαμε να απομονώσουμε κάποιους λόγους για τους οποίους επέλεξαν την Ελλάδα ως μεταναστευτικό προορισμό τους καθώς και το αν σκοπεύουν να παραμείνουν στη χώρα μας ή να επιστρέψουν στις πατρίδες τους. Επιπλέον ένα σημείο στο οποίο δώσαμε μεγάλη βαρύτητα στο κεφάλαιο αυτό είναι οι συνθήκες εισόδου των μεταναστών και των μεταναστριών στην Ελλάδα καθώς και η νομική κατάσταση κατά την παραμονή τους στη χώρα. Εδώ επισημαίνονται οι διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες όσον αφορά τον τρόπο που έρχονται στην Ελλάδα αλλά και το πώς παραμένουν στην χώρα καθώς και οι διαφορές που παρουσιάζουν μεταξύ τους στα συγκεκριμένα θέματα οι διάφορες εθνοτικές ομάδες πάνω στις οποίες βασίσαμε την έρευνα μας. Ακόμα ένα θέμα το οποίο θίξαμε στα πλαίσια του κεφαλαίου αυτού είναι η σημαντικότητα της ύπαρξης γνωστών και φίλων στη χώρα προορισμού και ο ρόλος που παίζουν στην ομαλή ένταξη των μεταναστών στην κοινωνία που τους υποδέχεται. Στη συνέχεια της αναφοράς μας κάνουμε λόγο για τις σχέσεις των μεταναστευτικών

πληθυσμών με την αστυνομία. Τέλος, κλείνουμε το δεύτερο κεφάλαιο του β' μέρους παραθέτοντας ευρήματα της έρευνας μας μεγάλης σημασίας όσον αφορά συνθήκες διαμονής και εργασίας των μεταναστών, οι οποίες σχετίζονται με την ικανότητα χρήσης της ελληνικής γλώσσας, τη συμμετοχή σε συλλογικούς φορείς καθώς και εκπαιδευτικά προγράμματα.

Η συζήτηση που γίνεται στο κεφάλαιο 3 του μέρους αυτού έχει να κάνει καθαρά με τις συνθήκες κατοικίας και διαβίωσης των μεταναστών. Ένα ενδιαφέρον σημείο του συγκεκριμένου κεφαλαίου είναι και η σύγκριση που γίνεται με τις αντίστοιχες συνθήκες κατοικίας και διαβίωσης των Ελλήνων, με τη δομή δηλαδή του νοικοκυριού, τον αριθμό των συγκατοικούντων ατόμων και το επίπεδο του οικιακού εξοπλισμού. Επιπλέον, στο κεφάλαιο αυτό κάνουμε λόγο και για την εισοδηματική κατάσταση των μεταναστών καθώς και στη συνέχεια προβαίνουμε σε κάποια κατηγοριοποίηση των δαπανών τους στην Ελλάδα. Μοιραία σε αυτό το σημείο έρχεται και η αναφορά στο ύψος των εμβασμάτων που στέλνουν οι μετανάστες σε τακτά χρονικά διαστήματα στις πατρίδες τους.

Στο κεφάλαιο 4 του β' μέρους παρατίθενται τα ευρήματα από την εργασιακή εμπειρία μεταναστών διαφόρων εθνικοτήτων στην Αθήνα. Εδώ τίγονται θέματα όπως ο λόγος που προσλαμβάνονται οι μετανάστες από τους εργοδότες, το ύψος των αμοιβών τους και η σχέση με τις αμοιβές που απολαμβάνουν οι Έλληνες εργαζόμενοι, οι επαγγελματικές διαδρομές που διαγράφουν στην πορεία της παραμονής τους στην Ελλάδα αλλά και τα δίκτυα και οι μορφές αλληλεγγύης που έχουν οικοδομήσει στη χώρα μας. Επιπλέον τονίζεται η συνάρτηση της νομιμότητας ενός μετανάστη με την ποιότητα της εργασίας που του προσφέρεται και το ύψος της αμοιβής του, ενώ παράλληλα γίνεται λόγος για το κατά πόσο οι μετανάστες διογκώνουν το μέγεθος της ανεργίας στην Ελλάδα ή απλά συμπληρώνουν κάποια κενά στην αγορά εργασίας. Τέλος, κλείνουμε το κεφάλαιο αυτό εξετάζοντας το νόημα που προσλαμβάνει η επιχειρηματικότητα για έναν μετανάστη και τι περιθώρια έχει να αναπτύξει επιχειρηματική δράση στην Ελλάδα.

Η εργασία μας με τίτλο <Ο ερχομός των μεταναστών στην Αθήνα: μια εμπειρική ανάλυση> ολοκληρώνεται με μία σύγκριση των ευρημάτων από τη μελέτη του δείγματος μας (βασισμένη πάνω στη συμπλήρωση 43 ερωτηματολογίων) με τα αποτελέσματα που προκύπτουν από μία άλλη εμπειρική ανάλυση, η οποία λαμβάνει χώρα στα πλαίσια του βιβλίου <Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη: Διαδρομές ευημερία και παραδρομές δημόσιας εικόνας>. Ο επίλογος μας περιλαμβάνει μία ανακεφαλαίωση των όσων αναφέραμε, ενώ παράλληλα οδηγεί στην εξαγωγή κάποιων χρήσιμων συμπερασμάτων για το κατά πόσο τελικά οι μετανάστες συνιστούν απειλή για τον τόπο μας ή αντιθέτως συνεισφέρουν αποφασιστικά στην ανάπτυξη καθώς και για το ποια θα πρέπει να είναι η συμβολή της μεταναστευτικής πολιτικής στην ενσωμάτωση των μεταναστευτικών πληθυσμών στην κοινωνία που τους υποδέχεται.

Κεφάλαιο 2. Παράγοντες που δημιουργούν μεταναστευτικά ρεύματα

A.2.1. Υπανάπτυξη, δημογραφική γήρανση και μετανάστευση

Σύμφωνα με σύγχρονες μαρτυρίες η οικονομική μετανάστευση έλκεται από τη ζήτηση για εργασία που εκδηλώνεται σε ορισμένες περιοχές του κόσμου και ωθείται από την έλλειψη ευκαιριών οικονομικής επιβίωσης σε άλλες. Σήμερα η πλειοψηφία των πληθυσμιακών μετακινήσεων συνδέονται με την οικονομική υπανάπτυξη αλλά και το φαινόμενο του υπερπληθυσμού, το οποίο αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα για πολλές από τις αναπτυσσόμενες χώρες. Μάλιστα, πολλοί μελετητές μιλούν για μια σχεδόν γραμμική σχέση μεταξύ υπανάπτυξης και πληθυσμιακής αύξησης, τέτοια ώστε η αύξηση του πληθυσμού στις χώρες αυτές να <εξουδετερώνει> την έστω και περιορισμένη οικονομική ανάπτυξη. Την υπανάπτυξη αυτή εκφράζουν τα χαμηλά επίπεδα ζωής και κατά κεφαλήν εισοδήματος, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης, ο ρυθμός ανάπτυξης που είναι πιο αργός από τον ρυθμό δημογραφικής αύξησης αλλά και οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Ειδικότερα, στις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας και της Αφρικής οι αυξητικές πληθυσμιακές τάσεις και η συνεχώς επιδεινούμενη οικονομική κατάσταση δημιουργούν κοινωνίες με υψηλή αναλογία νέων ανθρώπων, φτωχών, ανέργων, ατόμων χωρίς ουσιαστικά καμία προοπτική για το μέλλον². Η μόνη ορατή λύση για τους ανθρώπους αυτούς είναι η μετανάστευση κυρίως στην Ευρώπη, σε πιο πλούσιες χώρες που ήδη διαβιούν μεγάλες κοινότητες συμπατριωτών τους.

Από την άλλη πλευρά οι χώρες που βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα ανάπτυξης αντιμετωπίζουν έντονα το πρόβλημα της δημογραφικής γήρανσης το οποίο στο κοντινό μέλλον πιθανότατα θα λάβει ανησυχητικές διαστάσεις. Η αντιστροφή του αρνητικού αυτού κλίματος μπορεί να γίνει αν εισρεύσει νέο εργατικό δυναμικό σε αυτές τις χώρες. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του ΟΗΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να διατηρήσει τη σημερινή αναλογία

² Θάνος Π. Ντόκος, 2002

ενεργού και μη ενεργού πληθυσμού στο τέσσερα ή πέντε προς ένα θα πρέπει ως το 2025 να ανοίξει τις πύλες της σε 159 εκατομμύρια οικονομικούς μετανάστες³.

A.2.2. Μετανάστευση και εξισορροπητική διαδικασία

Με λίγα λόγια παρατηρείται εμφάνιση δημογραφικών και τεχνολογικών διαχωριστικών γραμμών σε διάφορα σημεία του πλανήτη ανάμεσα σε ταχύτατα ογκούμενους, νεαρούς σε ηλικία, φτωχούς σε πόρους, κεφάλαιο και μόρφωση πληθυσμούς από τη μια πλευρά και σε τεχνολογικά <επινοητικές>, δημογραφικά στάσιμες και οικονομικά <δραστήριες> πλούσιες κοινωνίες από την άλλη. Για αυτό το λόγο δεν είναι λίγοι οι αναλυτές που υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μια εξισορροπητική λειτουργία που ασκεί η μετανάστευση μεταφέροντας ανθρώπινους πόρους από τα σημεία εκείνα στα οποία δεν είναι δυνατόν αυτοί να απασχοληθούν προς τα σημεία εκείνα όπου η αγορά έχει εκδηλώσει ανάγκη για εργατικά χέρια. Η ελεγχόμενη μετανάστευση από τις αναπτυσσόμενες προς τις αναπτυγμένες χώρες θα μειώσει σε κάποιο βαθμό το βάρος του υπερπληθυσμού και της ανεργίας στις πρώτες και θα αντισταθμίσει τα οικονομικά προβλήματα της <αρνητικής αύξησης> και της γήρανσης του πληθυσμού στις δεύτερες. Έτσι, ενδέχεται οι μετανάστες σύντομα να καταστούν, ακόμα και στα μάτια των πιο ρατσιστών, κάτι ανάμεσα σε <αναγκαίο κακό> αλλά και <μάννα εξ ουρανού>.⁴

Θα πρέπει όμως στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι η συμβολή των μεταναστών στο δημογραφικό πρόβλημα και το πρόβλημα της υπογεννητικότητας για τη χώρα υποδοχής δεν είναι ένα γεγονός αναπόφευκτο. Μια τέτοια παραδοχή θεωρεί ότι όλες οι άλλες μεταβλητές που προσδιορίζουν την κοινωνική και οικονομική ζωή παραμένουν αμετάβλητες. Όμως στη πραγματικότητα κάτι τέτοιο είναι πολύ δύσκολο να πραγματοποιηθεί αφού κοινωνίες και οικονομίες βρίσκονται διαρκώς σε μια δυναμική διαδικασία μεταβολής. Καθώς λοιπόν η

³ Θάνος Π. Ντόκος, 2002.

⁴ Γαβρόγλου, Σ., 2000.

πραγματικότητα είναι πιο σύνθετη από ότι μπορεί να συνυπολογισθεί στις καλύτερες των δημογραφικών προβολών, είναι αδύνατον να προσμετρηθούν με ακρίβεια οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στις δημογραφικές εξελίξεις μιας χώρας. Αλλαγές σε μεταβλητές όπως η παραγωγικότητα, τα ποσοστά συμμετοχής στην απασχόληση του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας, τα συστήματα αναδιανομής του προϊόντος και της κοινωνικής ασφάλισης, οι διεθνείς σχέσεις καθώς και οι ηγεμονικές αξιακές δομές είναι ικανές να παίξουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της δημογραφικής πραγματικότητας της κάθε χώρας, ορίζοντας κάθε φορά διαφορετικές επιρροές της μετανάστευσης, ανάλογα με την κάθε περίπτωση.

A.2.3. Παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση για μετανάστευση

Εδώ και χρόνια το μεταναστευτικό φαινόμενο ενυπάρχει στις κοινωνικές οργανώσεις, επηρεαζόμενο αλλά και επηρεάζοντας την καθημερινή πραγματικότητα. Η πολυπλοκότητα αλλά και η ιδιαίτερη μορφή που λαμβάνει κάθε φορά έχει να κάνει με την ιστορική συγκυρία και τη συγκεκριμένη γεωγραφική και χρονική του τοποθέτηση. Στις μέρες μας επίσημες έρευνες μαρτυρούν ότι σε παγκόσμιο επίπεδο η ένταση των μεταναστευτικών ροών οφείλεται σε συνδυασμό πολλών παραγόντων, όπως είναι η παγκοσμιοποίηση, η κυριαρχία της οικονομίας της αγοράς και η συνακόλουθη υποχώρηση του κράτους πρόνοιας, η μεγέθυνση του χάσματος μεταξύ Βορρά και Νότου, η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, οι περιφερειακοί και τοπικοί πόλεμοι και η αυξανόμενη δύναμη των πολυεθνικών. Η τελευταία ευθύνεται για την αποδιάρθρωση των τοπικών και περιφερειακών παραγωγικών συστημάτων στις αναπτυσσόμενες χώρες και στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, μέσω του οικονομικού και κοινωνικού παραγκωνισμού των τοπικών παραγωγών και των μικρών επιχειρήσεων που αδυνατούν να ανταγωνιστούν τις μεγάλες πολυεθνικές.

Αν τα παραπάνω ακούγονται κάπως γενικά θα πρέπει να γίνουμε λίγο πιο συγκεκριμένοι υποστηρίζοντας ότι η απόφαση για μετανάστευση λαμβάνεται

μετά από συνυπολογισμό διαφόρων παραμέτρων, οι οποίοι δεν είναι απαραίτητα μόνο οικονομικοί αφού σε πολλές χώρες ακόμα και αν οι οικονομικοί λόγοι παραμείνουν αμετάβλητοι σημειώνεται ενίσχυση της τάσης για μετανάστευση. Συγκεκριμένα κάποιοι από τους παράγοντες που ωθούν τους ανθρώπους να μεταναστεύσουν μπορούν να εντοπιστούν στις διαφορές στους μισθούς ανάμεσα σε γεωγραφικές περιοχές καθώς και στις διαφορές στη δυνατότητα εξεύρεσης εργασίας. Όσον αφορά τον τελευταίο αυτό παράγοντα εύκολα κανείς μπορεί να αντιληφθεί εφ' όσον αυξάνουν οι προσδοκίες εξεύρεσης εργασίας στη χώρα προέλευσης, τότε αλλάζει η συμπεριφορά και τα άτομα έχουν μικρότερη τάση να μεταναστεύσουν. Γενικότερα η απόφαση για μετανάστευση ενός ατόμου προσδιορίζεται και από την ύπαρξη αβεβαιότητας ως προς τις προοπτικές ευημερίας της οικογένειάς του. Όσο μεγαλύτερη αβεβαιότητα αντιμετωπίζει ένα νοικοκυριό ως προς τις προοπτικές ευημερίας του, τόσο μεγαλύτερη είναι η πιθανότητα να κατευθύνει κάποιο μέλος του προς τη λύση της μετανάστευσης. Επιπλέον, κρίσιμη διάσταση στην απόφαση για μετανάστευση προσλαμβάνει και η έννοια των προσδοκιών, τόσο όσον αφορά το κόστος όσο και το όφελος από τη μετανάστευση. Έχει υποστηριχθεί ότι όσο μεγαλύτερη αβεβαιότητα επικρατεί προς το προσδοκώμενο όφελος από τη μετανάστευση, τόσο δυσκολότερο είναι να ληφθεί η απόφαση για μετανάστευση, όσο μεγάλες και αν είναι οι διαφορές μισθών ανάμεσα σε δύο χώρες.⁵ Ένας τρίτος λόγος που ωθεί τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους είναι η εξέλιξη των ανισοτήτων στο εσωτερικό τους. Έχει παρατηρηθεί ότι όταν αυξάνονται οι ανισότητες στις φτωχότερες οικονομίες ενισχύονται και οι μεταναστευτικές κινήσεις εξόδου από τις χώρες αυτές. Τέλος, δεν μπορεί κανείς να αμφισβητήσει ότι η ύπαρξη αλληλοϋποστήριξης, αμοιβαιότητας και συνεργασίας στην οικονομία αποστολής διευκολύνει σημαντικά τη μεταναστευτική απόφαση. Η δυνατότητα δηλαδή δημιουργίας σε οργανωμένες μεταναστευτικές κοινότητες εξαιρετικά αποτελεσματικών δικτύων συνεργασίας

⁵ Burda M., 1995.

και αμοιβαίας στήριξης, τα οποία μειώνουν δραστικά τα κόστη της μετανάστευσης και ενθαρρύνουν περισσότερο τους ανθρώπους να μεταναστεύσουν.

Σε κάθε περίπτωση πάντως οι παραπάνω λόγοι μετανάστευσης εξετάζονται στα γενικότερα πλαίσια και σε άμεση σύνδεση με τα ιδιαίτερα ιστορικό-κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα της χώρας προέλευσης αλλά και υποδοχής.

Κεφάλαιο 3. Παγκοσμιοποίηση και μετανάστευση

A.3.1. Οι νέοι μετανάστες

Σε σχέση με το παρελθόν έχουν σημειωθεί στο φαινόμενο της μετανάστευσης αλλαγές, οι οποίες έχουν επηρεάσει με ποικίλους τρόπους τη σύγχρονη πραγματικότητα. Κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης μετανάστευσης όπως τη συναντάμε καθημερινά στο κοινωνικό πλαίσιο είναι εν συντομία η αυξανόμενη ετερογένεια και ποικιλία της εθνικότητας των μεταναστών, οι ποικίλες μεταναστευτικοί δίοδοι και τα κανάλια που οι μετανάστες χρησιμοποιούν, ο μεγάλος αριθμός ειδικευμένων πλέον μεταναστών στο σύνολο των ατόμων που μεταναστεύουν καθώς και αυτών που προσφέρουν εποχιακή εργασία, η αυξανόμενη αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση ανάμεσα σε οικονομίες που στέλνουν και οικονομίες που υποδέχονται μετανάστες⁶. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία μπορούμε πλέον να μιλάμε για μεταναστευτικές ροές οι οποίες πραγματοποιούνται σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον.

3.2. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, οι μετακινήσεις των ανθρώπων και οι ανισότητες.

Μιλώντας για παγκοσμιοποίηση αναφερόμαστε στο άνοιγμα των οικονομιών, στην ενίσχυση του διεθνούς εμπορίου, στην αύξηση των ροών αγαθών και υπηρεσιών. Πολλοί ήταν οι μελετητές που αναρωτήθηκαν κατά πόσο η ανίκητη και μη αντιστρέψιμη τάση της παγκοσμιοποίησης ευθύνεται για τη σύγχρονη μορφή και το μέγεθος των διεθνών μεταναστευτικών κυμάτων. Κατά πόσο δηλαδή σήμερα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας οι ροές αγαθών και υπηρεσιών μειώνουν ή ενισχύουν τη μετακίνηση των ανθρώπων. Πάντως είναι λογικό η αναπτυσσόμενη οικονομική ολοκλήρωση και η παγκοσμιοποίηση να συνδέονται στενά με τη μετανάστευση, τόσο όσο οι ίδιοι οι

⁶ Α. Λαμπριανίδης-Α.Λυμπεράκη, 2001.

μετανάστες να αποτελούν μια από τις δομικές παραμέτρους της παγκοσμιοποίησης, αφού προωθείται μέσω αυτής η διαμόρφωση μιας οικουμενικής, πολυεθνικής αγοράς εργασίας, με τους συντελεστές της παραγωγής να διακινούνται ελεύθερα. Επιπλέον, για πολλούς η διεθνοποίηση του οικονομικού περιβάλλοντος που έχει μέχρι στιγμής επιτευχθεί αναπαρήγαγε την ανισότητα μεταξύ των ήδη ανεπτυγμένων χωρών της Δύσης και του υπόλοιπου κόσμου, με άμεσο αποτέλεσμα μεταξύ άλλων, τη διαμόρφωση ενός παγκόσμιου περιθωρίου, που αυξάνει τις διασυννοριακές μεταναστευτικές πιέσεις της εργασίας.

A.3.3. Άνοιγμα οικονομιών, διεθνές εμπόριο και μετανάστευση

Αξιοσημείωτη είναι η προβληματική της νεοκλασικής προσέγγισης η οποία τονίζει τη σχέση υποκατάστασης μεταξύ εμπορίου και μετανάστευσης. Σύμφωνα με τους νεοκλασικούς το άνοιγμα του εμπορίου συνιστά μια διαδικασία που μακροχρόνια οδηγεί σε εξίσωση των αμοιβών των παραγωγικών συντελεστών, με αποτέλεσμα να εκλείψει τελικώς η ανάγκη για μετανάστευση⁷. Το σημείο όμως στο οποίο θα πρέπει να δώσουμε έμφαση είναι το ποιες είναι οι αναπτυξιακές επιπτώσεις της απελευθέρωσης του εμπορίου και της σύσφιξης των οικονομικών σχέσεων ανάμεσα σε οικονομίες που βρίσκονται σε διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης, προκειμένου να καταλάβουμε αν και κατά πόσο η παγκοσμιοποίηση επιδρά στην απόφαση των ανθρώπων να μεταναστεύσουν. Τι προκαλείται δηλαδή στα μεγέθη της μετανάστευσης όταν οι εμπλεκόμενες οικονομίες είναι αναπτυξιακά και διαρθρωτικά ανόμοιες. Σημαντικός αριθμός ερευνών υποστηρίζει ότι η οικονομική ολοκλήρωση (συνέπεια της παγκοσμιοποίησης) ανόμοιων χωρών όπως είναι οι ανεπτυγμένες και οι αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί να περιορίσει τις μεταναστευτικές ροές στη περίπτωση που συνοδεύεται από ισχυρές μεταβιβάσεις πόρων. Πιο αναλυτικά, εάν προκληθεί σημαντική σε

⁷ Λ. Λαμπριανίδης-Α.Λυμπεράκη, 2001.

έκταση και διάχυση αύξηση των εισοδημάτων και της απασχόλησης στις αναπτυσσόμενες χώρες ως αποτέλεσμα των διεργασιών της παγκοσμιοποίησης, τότε είναι πολύ πιθανό να αμβλυνθούν τα μεταναστευτικά κύματα προς τις ανεπτυγμένες οικονομίες. Επίσης, εξαιτίας του ανοίγματος στο εμπόριο σε πολλές υπό ανάπτυξη χώρες σημειώνεται είσοδος ξένων άμεσων επενδύσεων καθώς και μεταφορά τεχνολογίας και νέων μορφών οργάνωσης και διοικητικών δομών από χώρες που είναι περισσότερο προηγμένες (επίτευξη τεχνολογικής σύγκλισης), με αποτέλεσμα να ενισχύονται οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης και να έχουμε ανακοπή των μεταναστευτικών κινήσεων⁸. Επιπλέον, εύκολα κανείς μπορεί να αντιληφθεί ότι οι ξένες άμεσες επενδύσεις αποτελούν αιτία τόνωσης και των εγχώριων επενδύσεων με τις οποίες λειτουργούν συμπληρωματικά, υποκινώντας έτσι άλλον έναν πολλαπλασιαστικό αναπτυξιακό μηχανισμό που οδηγεί σε αύξηση της οικονομικής μεγέθυνσης και κατά συνέπεια σε περιορισμό των αιτιών μετανάστευσης⁹. Έτσι, το συμπέρασμα που συνάγεται είναι ότι αν επιδιώκουμε αμβλυνση των μεταναστευτικών κινήσεων, τότε η οικονομική και περιφερειακή ολοκλήρωση θα πρέπει απαραίτητα να συνοδεύεται από μέτρα ενίσχυσης των επενδύσεων σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο καθώς και σε υποδομές και σύγκλιση των τεχνολογικών δυνατοτήτων (παρεμβάσεις δηλαδή στους προσδιοριστικούς παράγοντες της μακροχρόνιας ανάπτυξης). Στην αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή δεν ληφθούν τέτοιου είδους μέτρα, τότε εμπόριο και μετανάστευση παύουν να συνδέονται με σχέση υποκατάστασης και μιλάμε πλέον για σχέση συμπληρωματικότητας καθώς παράλληλα με την αύξηση του εμπορίου αυξάνουν και οι μεταναστευτικές ροές.

Ειδικεύοντας τώρα λίγο το συλλογισμό μας και εστιάζοντας την προσοχή μας στον βραχυχρόνιο ορίζοντα παρατηρούμε ότι καταστάσεις όπως η παγκοσμιοποίηση των συναλλαγών, η οικονομική απελευθέρωση παράλληλα με το άνοιγμα των οικονομιών στο διεθνή ανταγωνισμό προκαλούν σοβαρές

⁸ Grossman & Helpman, 1991

⁹ Λ. Λαμπριανίδης-Α. Λυμπεράκη, 2001

αναταράξεις στην οικονομία με έντονα αποσταθεροποιητική επίδραση. Έτσι εάν δεν ληφθούν μέτρα εξισορροπητικά, εμφανίζεται έντονος ο κίνδυνος της επιτάχυνσης της περιφερειακής απόκλισης των ρυθμών ανάπτυξης των χωρών, με συνέπεια την ενίσχυση της μετανάστευσης πληθυσμών από τις αναπτυσσόμενες προς τις ανεπτυγμένες χώρες¹⁰.

Συνοψίζοντας καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι αν και βραχυχρονίως η σχέση μεταξύ απελευθέρωσης του εμπορίου και της μετανάστευσης θεωρείται συμπληρωματική, μακροχρονίως, και εφόσον σημειωθεί αύξηση του κατακεφαλήν εισοδήματος στη λιγότερο ανεπτυγμένη χώρα, ενδέχεται η ροπή για μετανάστευση να μετριαστεί. Έτσι, θα μπορούσε κάποιος να αναπαραστήσει τη μετανάστευση γραφικά σαν ένα σαμαράκι : στη πρώτη φάση της απελευθέρωσης του εμπορίου αυξάνει η μετανάστευση (και είναι συμπληρωματική προς την απελευθέρωση του εμπορίου ενώ στη δεύτερη φάση τείνει να μειώνεται (και η σχέση μετατρέπεται σε σχέση υποκατάστασης).¹¹

¹⁰ Γαβρόγλου Σ., 2002.

¹¹ Martin, P., 1993.

A.4.1. Οι μετανάστες και η συμβολή τους στην αναπτυξιακή διαδικασία

Η διαχρονική και σταθερή εμφάνιση του φαινομένου της μετανάστευσης στον ευρωπαϊκό χώρο δηλώνει την καταλυτική, από πολλές πλευρές σημασία στο ιστορικό γίνεσθαι. Άλλωστε, η μετακίνηση του πληθυσμού υπήρξε μια από τις προϋποθέσεις για την καπιταλιστική ανάπτυξη και αποτέλεσε συστατικό όρο της εξέλιξης της ευρωπαϊκής οικονομικής και πολιτικής ιστορίας. Όπως έχει σημειωθεί από αναλυτές της δυναμικής του φαινομένου της μεταπολεμικής μετανάστευσης προς τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, το ξένο εργατικό δυναμικό αποτέλεσε βασικό συστατικό στοιχείο της Ευρωπαϊκής οικονομίας, που δεν κάλυψε μόνο προσωρινά ανάγκες, αλλά αποτέλεσε μια διαρκή αναγκαιότητα, πράγμα που κατέστησε την παρουσία ξένων εργατών προϋπόθεση για να λειτουργήσει το οικονομικό σύστημα ομαλά. Μάλιστα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συγκέντρωση των μεταναστών εργατών σε συγκεκριμένους κλάδους της μεταποίησης αλλά και σε ειδικότερα σε συγκεκριμένα επαγγέλματα στα πλαίσια των κλάδων αυτών είχε καίρια οικονομική και κοινωνική σημασία καθώς η παραγωγή έφτασε να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη μεταναστευτική εργατική δύναμη. Με μεγάλη βεβαιότητα πολλοί υποστηρίζουν ότι η τυχόν αναχώρηση των ξένων εργατών θα οδηγούσε στη κατάρρευση ολόκληρων κλάδων της βιομηχανίας και σε σοβαρότατες δυσχέρειες λειτουργίας της οικονομίας στο σύνολο της. Έτσι δεν θα ήταν άσκοπο να υποστηρίξουμε ότι η οικονομική μετανάστευση είναι μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας, προκαλείται από την αναπτυξιακή διαδικασία αλλά και την επηρεάζει.

Ο βαθμός μετακίνησης ενός πληθυσμού εξαρτάται από οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτιστικούς παράγοντες. Κάθε μεταναστευτική ροή επηρεάζει σημαντικά τόσο την περιοχή από την οποία ο πληθυσμός φεύγει όσο και την περιοχή προς την οποία ο πληθυσμός μετακινείται. Οι επιδράσεις της μετανάστευσης δεν περιορίζονται σε ένα μόνο τομέα της κοινωνίας αλλά

αφορούν τόσο το οικονομικό όσο και το κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο. Πάντως θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι δύσκολο να μετρήσει κανείς τις συνέπειες της μετανάστευσης τόσο στη χώρα προέλευσης όσο και στη χώρα υποδοχής¹².

A.4.2.Μετανάστευση και ευημερία

Έχει κατά καιρούς αποδειχθεί ότι οι συνέπειες της μετανάστευσης για τις χώρες υποδοχής διαφέρουν ανάλογα με την εποχή και ανάλογα με την περιοχή και μπορεί να είναι είτε επωφελείς είτε επιζήμιες (Borjas, G.,1994). Εκτός όμως από τα στοιχεία που προσδιορίζουν την οικονομία υποδοχής σημαντικό ρόλο τη διαμόρφωση των επιπτώσεων παίζουν και τα χαρακτηριστικά του κάθε μεταναστευτικού κύματος. Σε μια σειρά από άρθρα και βιβλία ο Borjas τονίζει ότι τα οικονομικά αποτελέσματα της μετανάστευσης εξαρτώνται από το είδος των εργαζομένων που γίνονται δεκτοί και κάνει μάλιστα λόγο για την ιδιαίτερη σημασία της τεχνικής δεξιότητας (skill) και του ανθρώπινου κεφαλαίου (human capital), που ενσωματώνονται στα διάφορα κύματα μεταναστών¹³. Για παράδειγμα, μετανάστες με υψηλές τεχνικές δεξιότητες, ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης και προσαρμοστικότητα στις απαιτήσεις και τα ιδιαίτερα ζητούμενα της οικονομίας υποδοχής τις περισσότερες φορές οδηγούν σε άνοδο της συνολικής παραγωγικότητας, στην δημιουργία πλούτου και στην επίτευξη οικονομικής αποτελεσματικότητας¹⁴. Μέσα από αυτό το πρίσμα η μετανάστευση εκλαμβάνεται ως επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο, αφού ο μετανάστης μεταφέρει στη χώρα υποδοχής γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες και εμπειρίες¹⁵. Στην αντίθετη περίπτωση, που οι οικονομικοί μετανάστες δηλαδή χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων και περιορισμένη προσαρμοστικότητα στις σύγχρονες απαιτήσεις των επαγγελματικών κλάδων,

¹² Borjas, 1994.

¹³ Περίληψεις αυτών των μελετών παρουσιάζονται στα βιβλία του Borjas που δημοσιεύτηκαν το 1990 και το 1990, το 1994 και το 1999.

¹⁴ Λ. Λαμπριανίδης-Α. Λυμπεράκη, 2001.

¹⁵ Α. Καρασαββόγλου, 2002.

είναι πολύ πιθανό να ενταθούν τα φαινόμενα περιθωριοποίησης και μισθολογικών διαφορών, καθώς και η σταδιακή δημιουργία ενός σημαντικού κόστους κοινωνικής προστασίας για την κοινωνία υποδοχής¹⁶. Πάντως η γενική θεώρηση είναι ότι η χρησιμοποίηση των μεταναστών είναι θετική για το σύνολο της οικονομίας της χώρας υποδοχής. Πλήθος άλλωστε εμπειρικών ερευνών έχουν επισημάνει τη διασύνδεση μετανάστευσης και ευημερίας. Η σαφώς ευεργετική επίδραση της μετανάστευσης στην επίδοση της οικονομίας εντοπίζεται στην αύξηση του ΑΕΠ κατά το εντυπωσιακό ποσοστό 1,5% καθώς και στην αύξηση των συνολικών ιδιωτικών επενδύσεων κατά 0,9%¹⁷.

A.4.3 Μείωση του εργατικού κόστους και ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας

Οι περισσότερες αναλύσεις γύρω από τα αίτια και τη δυναμική του φαινομένου της μετανάστευσης επικεντρώνονται στις δυνάμεις απώθησης που γεννούν και τροφοδοτούν την έξοδο από τη χώρα μεγάλου μέρους του πληθυσμού της. Δίνουν δηλαδή μεγαλύτερη έμφαση στη πλευρά της προσφοράς μεταναστευτικής εργασίας και λιγότερη στη πλευρά της ζήτησης, η οποία όμως είναι εξίσου σημαντική και προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τις μεταναστευτικές κινήσεις. Άλλωστε, σε εποχές που υπάρχει διεθνώς έντονη ανταγωνιστικότητα στους τομείς παραγωγής και τους κλάδους του εμπορίου η αφθονία και φθηνή εισροή εργατικού δυναμικού δίνει τη δυνατότητα της επιβίωσης σε πολλές επιχειρήσεις, ενώ σε κάποιες άλλες προσθέτει σημαντική αναπτυξιακή ώθηση καθώς τους αφήνεται το περιθώριο να τολμήσουν τεχνολογική και ποιοτική ανασυγκρότηση.

Η λογική του παραπάνω επιχειρήματος είναι ότι η αφθονία και η <λογική τιμή> ενός από τους βασικούς παραγωγικούς συντελεστές, όπως είναι αυτός της εργασίας, μπορεί να έχει σημαντικό αναπτυξιακό αποτέλεσμα για τον επιχειρηματικό κόσμο και έντονη αναπτυξιακή ώθηση σε ολόκληρη την

¹⁶ Borjas, G., 1994.

¹⁷ Καβουνίδη Τζ., 2002.

οικονομία καθώς συμβάλλει στην εξισορρόπηση της έλλειψης ή της σπανιότητας των άλλων παραγωγικών συντελεστών, με συνέπεια να διευρύνονται οι παραγωγικές δυνατότητες. Στις μέρες μας έχει παρατηρηθεί ότι η πλειοψηφία των μεταναστών παρουσιάζει μεγάλη κινητικότητα μεταξύ εργασιών αλλά και περιοχών, προσφέρει ανειδίκευτη εργασία και απασχολείται κυρίως στη αγροτική παραγωγή, στις οικοδομές και στη βιοτεχνία- βιομηχανία. Ολόκληροι κλάδοι της οικονομίας στηρίζονται στην φθηνή και ανειδίκευτη εργατική δύναμη και στην αξιοποίηση της <μαύρης> εργασίας¹⁸. Διαπεριφερειακές έρευνες που έγιναν στις ΗΠΑ κατά την τελευταία εικοσαετία μάλλον οδηγούν σε ενδείξεις ότι και γενικότερα ο μέσος εγχώριος μισθός τείνει να είναι ελαφρώς χαμηλότερος σε εκείνες τις αγορές εργασίας όπου συγκεντρώνονται πολλοί οικονομικοί μετανάστες.¹⁹

Όμως, στους τομείς της οικονομίας υπάρχει διάχυτη η ανησυχία ότι οι επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν τα ανταγωνιστικά τους προβλήματα βασιζόμενες αποκλειστικά στη λύση του χαμηλού κόστους εργασίας (μέσω της απασχόλησης μεταναστών) και δείχνουν απρόθυμες να επιλέξουν τον απαιτητικότερο και ασφαλώς πιο επικίνδυνο δρόμο των επενδύσεων και της ποιότητας. Αυτό σημαίνει ότι η συσχέτιση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων με το χαμηλό κόστος εργασίας έχει σαν αποτέλεσμα την επιβράδυνση του τεχνολογικού τους εκσυγχρονισμού και της ποιοτικής βελτίωσης της παραγωγής και κατά συνέπεια την αναβολή της προσαρμογής τους στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον. Γιατί σε μια περίοδο όπου η νέα ανταγωνιστικότητα και η παραγωγικότητα στηρίζονται στη νέα τεχνολογία, στις καινοτομίες, στην εφαρμογή σύγχρονων συστημάτων οργάνωσης και διοίκησης, στην έρευνα και την πληροφορία, η επιχείρηση που αντιμετωπίζει τον ανθρώπινο παράγοντα στα πλαίσια της παραγωγικής διαδικασίας τόσο μονοδιάστατα απλά ως στοιχείο του

¹⁸ Τζωρτζοπούλου Μ. 2002.

¹⁹ Μαθηματικοί υπολογισμοί της επιρροής της μετανάστευσης στο ύψος του εγχώριου μισθού βρίσκονται στις έρευνες του Borjas, 1990 και 1994.

κόστους που έχει να αντιμετωπίσει, σίγουρα θα μείνει πίσω από τις εξελίξεις, εγκλωβισμένη σε πρότυπα λειτουργίας με καθαρά βραχυχρόνια αποτελέσματα.

Στο σημείο όμως αυτό δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε ότι έχει παρατηρηθεί στη πράξη ότι ακόμα και στις πιο προηγμένες τεχνολογικά οικονομίες όπου οι περισσότερες επιχειρήσεις ακολουθούν ανηφορικές διαδρομές και μεγάλη μερίδα των εργαζομένων απολαμβάνει καλές συνθήκες εργασίας, ταυτόχρονα υπάρχει πάντα στα πλαίσια της περιφερειακής αγοράς εργασίας η ανάγκη για εργασία παλαιού τύπου και <χαμηλών προδιαγραφών>. Ζήτηση δηλαδή για εργασίες χειρονακτικές και επαναλαμβανόμενες και κάλυψη θέσεων επισφαλών και χαμηλά αμειβόμενων, στις οποίες πολύ συχνά απασχολούνται μετανάστες.

A.4.4.Μετανάστευση και μεταβολή της δομής των ηλικιών

Ένας ακόμα παράγοντας που οδηγεί στην ενίσχυση της ευημερίας μιας χώρας είναι ότι η είσοδος των μεταναστών προκαλεί την αύξηση του πληθυσμού αλλά και στην μεταβολή της δομής του καθώς ενισχύονται σημαντικά οι παραγωγικές ηλικίες. Τούτο είναι αποτέλεσμα αφενός του γεγονότος ότι οι μετανάστες ανήκουν στις ηλικίες αυτές και, αφετέρου, της μεταναστευτικής πολιτικής των χωρών υποδοχής, η οποία αποθαρρύνει την είσοδο στην χώρα των μελών της οικογένειας του μετανάστη και ιδιαίτερα εκείνων που δεν ανήκουν στις παραγωγικές ηλικίες, είναι, δηλαδή παιδιά ή υπερήλικες.

A.5.1. Η μετανάστευση ως λύση στα προβλήματα αλλά και παράγοντας παρακμής

Όμως τι αναγκάζει τους ανθρώπους να εγκαταλείπουν τις πατρίδες τους και να αναζητούν εργασία σε άλλους τόπους ; Όπως προαναφέραμε οι παράγοντες απώθησης συνοψίζονται στην υπανάπτυξη κάποιων χωρών. Όσον αφορά τώρα στις επιπτώσεις της μετανάστευσης για τις χώρες που εγκαταλείπουν οι μετανάστες οι ειδικοί υποστηρίζουν ότι σε περιπτώσεις υπερπληθυσμού η μετακίνηση πληθυσμού επηρεάζει θετικά την οικονομική ανάπτυξη στο βαθμό που η πληθυσμιακή πίεση περιορίζεται και η οικονομία της χώρας μπορεί να ανταποκριθεί καλύτερα στις ανάγκες που δημιουργούνται. Συγκεκριμένα, ως κέρδη για τις οικονομίες των χωρών προέλευσης θεωρήθηκαν : η μείωση της ανεργίας και των πιέσεων που αυτή δημιουργεί στην αγορά εργασίας, η συνδεδεμένη με το προηγούμενο αποτροπή των κοινωνικών εντάσεων – άρα και των πολιτικών συγκρούσεων, η εισροή κεφαλαίων με την μορφή εμβασμάτων (τα οποία είτε διοχετεύονται στη κατανάλωση είτε αποταμιεύονται με σκοπό την επένδυση), ο περιορισμός της κατανάλωσης και οι θετικές επιπτώσεις του περιορισμού αυτού (σε συνδυασμό μάλιστα με την εισροή κεφαλαίων) στο ισοζύγιο πληρωμών, η μετατροπή μεταναστών αγροτικής κατά το πλείστον προέλευσης σε βιομηχανικούς εργάτες, η δυνατότητα αύξησης του γεωργικού κλήρου, εκσυγχρονισμού των καλλιεργειών και αναδιάρθρωσης της γεωργικής παραγωγής. Τέλος, σε αρκετές περιπτώσεις η επιστροφή των μεταναστών συνδέεται και με τη μεταφορά γνώσεων.

Παράλληλα όμως προς τα πλεονεκτήματα της μετανάστευσης για τη χώρα προέλευσης κατά καιρούς οι ειδικοί έχουν επισημάνει και μειονεκτήματα ή αλλιώς <ζημιές> όπως είναι οι άμεσες αλλά και απώτερες δυσμενέστερες δημογραφικές επιπτώσεις με τα αλυσιδωτά προβλήματα που προκαλεί η αποδημία σημαντικού των ατόμων όχι μόνο παραγωγικών αλλά και

αναπαραγωγικών ηλικιών. Κάποια από αυτά είναι οι μεταβολές στην δημογραφική πυραμίδα και την δυναμικότητα του πληθυσμού, πτώση της γεννητικότητας, γήρανση κλπ. Μια ακόμα αρνητική επίδραση είναι και η αναμφισβήτητη οικονομική απώλεια που αντιπροσωπεύει για την χώρα καταγωγής η αναχώρηση μιας εργατικής δύναμης, στην παραγωγή της οποίας έχει επενδυθεί ένα κεφάλαιο που ο ύψος του δύσκολα να προσδιοριστεί επακριβώς. Μάλιστα, πολλοί είναι εκείνοι που δεν διστάζουν να υποστηρίξουν ότι η μετανάστευση πλήττει τις αναπτυσσόμενες χώρες, αφού τις στερεί από τα πιο δυναμικά στοιχεία των κοινωνιών τους. Το πρόβλημα φαίνεται να διογκώνεται με τη μετακίνηση ενός σχετικά εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού προς οικονομίες πιο ανεπτυγμένες. Για αυτό το λόγο συχνά χώρες που <εξάγουν> μεγάλα ποσοστά μεταναστών ανάλογα με τους στόχους οικονομικής πολιτικής που έχουν, σε δεδομένη χρονική στιγμή και εφόσον αντιμετωπίζουν φαινόμενα εξάντλησης των αποθεμάτων τους σε ειδικευμένο εργατικό δυναμικό, συχνά αναπτύσσουν πολιτικές που να αποσκοπούν στον περιορισμό της μετανάστευσης μέσω προγραμμάτων παροχής κινήτρων για την παραμονή τους στην πατρίδα τους. Τελικά, παράγοντες όπως οι παραπάνω καθώς και πολλοί άλλοι δικαιολογούν την άποψη ότι πολλές φορές η μετανάστευση καθίσταται παράγοντας δυσχερής για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας αποστολής, καθώς εγκλωβίζουν την οικονομία σε στασιμότητα και πορεία ύφεσης¹⁹. Για αυτό το λόγο, η επιδίωξη σήμερα των αναπτυσσόμενων χωρών είναι να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το πρόβλημα της ανεργίας, ώστε τελικά να κατορθώσουν να <εξάγουν προϊόντα και όχι ανθρώπους>.

¹⁹ Μουσούρου Λ., 1991

Κεφάλαιο 6. Η μεταμόρφωση των χωρών της Νότιας Ευρώπης από χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής

A.6.1. Εισαγωγή

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι οικονομίες των χωρών της Νότιας Ευρώπης μετασχηματίζονται κάτω από την επίδραση εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών από τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής, που διασχίζουν τα σύνορα τους αναζητώντας δουλειά και μια καλύτερη τύχη. Στις χώρες αυτές η αλληλεπίδραση εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων συνέβαλε στη δημιουργία των κατάλληλων υλικών όρων και προϋποθέσεων για την προσέλκυση αυτού του ξένου εργατικού δυναμικού. Έτσι, η οικονομική μετανάστευση αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας των χωρών της Νότιας Ευρώπης και μάλιστα όχι μόνο προκαλείται από αυτήν αλλά και την επηρεάζει. Η σοβαρότητα του φαινομένου αυτού το μετέτρεψε σε ένα θέμα κατεξοχήν πολυσυζητημένο αφού οι κοινωνικές και οικονομικές προεκτάσεις του είναι ποικιλότροπες και συχνά προκαλούν έντονες τριβές προστριβές και αντιπαραθέσεις. Η σοβαρότητα των ζητημάτων που συχνά ανακύπτουν έχει να κάνει με τα μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής που υιοθετούνται από τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, καθώς οι χώρες αυτές οι οποίες δεν είχαν στο παρελθόν εμπειρία εισροής ξένου πληθυσμού, βρίσκονται σήμερα, σε εμβρυακό στάδιο ανάπτυξης πολιτικών μετανάστευσης. Επιπλέον, εξαιτίας της έξαρσης και της έκτασης που έχει λάβει το φαινόμενο της μετανάστευσης τα τελευταία χρόνια ανακύπτουν συνεχώς θέματα που επιβάλουν τη συνεχή και συστηματική ενασχόληση επιστημόνων, κοινωνικών φορέων και πολιτικών με το ζήτημα αυτό.

Α.6.2.Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης και η διαμόρφωση μεταναστευτικής πολιτική

Οι ευρωπαϊκές χώρες οι οποίες δέχτηκαν μεγάλα κύματα μεταναστών κάποια στιγμή αντιλήφθηκαν ότι η μετανάστευση αποτελεί για τη χώρα υποδοχής ένα σύνθετο φαινόμενο με σοβαρές διαστάσεις για όλους σχεδόν τους τομείς της κοινωνίας. Η μαζική είσοδος οικονομικών μεταναστών σε μια χώρα είναι γεγονός ότι τις περισσότερες φορές χτυπάει σαν «κεραυνός εν αιθρία» τα μέλη της κοινωνίας. Κυρίως για τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες εξαιτίας του ότι μέσα σε ελάχιστα χρόνια μετατράπηκαν από χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής μεταναστών δυσκολεύτηκαν να δημιουργήσουν το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο για την ένταξη και ενσωμάτωση των μεταναστών εργατών στις εθνικές και τοπικές κοινωνίες. Συγκεκριμένα, καμία από τις νοτιοευρωπαϊκές χώρες δεν μπόρεσε να αντιληφθεί από την αρχή την έκταση και τη σημασία της εισόδου ξένων εργαζομένων και, συνεπώς, να προσαρμόσει αντίστοιχα τη μεταναστευτική της πολιτική.²⁰ Μάλιστα, η έλλειψη εμπειρίας στην αντιμετώπιση των μεταναστευτικών πιέσεων οδήγησαν τις χώρες αυτές στην υιοθέτηση παρελθουσών προτύπων πολιτικής τα οποία όμως δεν ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες και τις παρούσες συνθήκες. Συγκεκριμένα, σε αυτές τις χώρες συναντάμε αποσπασματικά μέτρα και μεμονωμένες πολιτικές που δεν στηρίζονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μεταναστευτικής - κοινωνικής πολιτικής με αποτέλεσμα όχι μόνο να είναι περιορισμένης αποτελεσματικότητας αλλά και πολλές φορές να καλλιεργούν τον ρατσισμό και την ξеноφοβία με σημαντικό κοινωνικό αλλά και οικονομικό κόστος²¹.

²⁰ Μουσούρου Λ., 1993.

²¹ Λινάρδος-Ρυλμόν, 1993.

A.7.1. Εισαγωγή

Λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των αγορών εργασίας και των δομών απασχόλησης στην κάθε χώρα είναι εύλογο να υπάρχουν διαφορές στις διαδρομές της οικονομικής ένταξης των μεταναστών²². Παρόλα αυτά για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης η μετανάστευση ανάγεται καθημερινά σε γενεσιουργό αιτία ή επιβαρυντικό παράγοντα των σημαντικότερων σύγχρονων προβλημάτων. Η ελεύθερη και η έντονη κυκλοφορία των ατόμων από χώρα σε χώρα θεωρείται από πολλούς φορέας πολλών και διαφόρων κινδύνων για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια των χωρών αυτών. Τα επιχειρήματα του συσχετισμού της μετανάστευσης με προβλήματα δημόσιας τάξης και ασφάλειας διαρθρώθηκαν κατά καιρούς γύρω από έναν άξονα κατ' αρχάς κοινωνικό-οικονομικό, όπου η μετανάστευση συναρτάται με την ανεργία και την κρίση του κράτους πρόνοιας καθώς και έναν άξονα σχετικό με τα θέματα της εθνικής κυριαρχίας, της διατήρησης της εθνικής ταυτότητας και την προφύλαξη της δημόσιας υγείας.

A.7.2. Η ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας

Από τη πλευρά τους οι προασπιστές των ταξικών αξιών ταυτίζουν τους μετανάστες με παράσιτα που διακυβεύουν τις κατακτήσεις της εργατικής τάξης. Η ύπαρξη του εφεδρικού βιομηχανικού στρατού (των μεταναστών εργατών) οδηγεί σε μειωμένη διαπραγματευτική δύναμη της εργατικής τάξης, με κύριο αποτέλεσμα τη συγκράτηση της αμοιβής της εργασίας σε επίπεδα χαμηλότερα εκείνων που θα επέτρεπε ή και θα επέβαλε η ανάπτυξη. Μάλιστα, πολλές φορές και οι ίδιες οι συνδικαλιστικές οργανώσεις ευθύνονται για την τοποθέτηση και τη διατήρηση του μεγαλύτερου μέρους των μεταναστών στη χαμηλότερη κοινωνικό-

²² Λ. Λαμπριανίδης-Α. Λυμπεράκη, 2001.

οικονομική θέση καθώς φοβούνται την απώλεια κεκτημένων δικαιωμάτων λόγω του ανταγωνισμού που προκύπτει από την παρουσία ξένων εργατών. Και αυτό γιατί αδυνατούν να συνειδητοποιήσουν άρα και να προωθήσουν τα κοινά συμφέροντα των ντόπιων και ξένων εργαζομένων που την αποτελούν. Αυτή η κατάτμηση της εργατικής τάξης τελικά μειώνει ακόμα περισσότερο την διαπραγματευτική της ισχύ και οδηγεί στην εξασθένηση της καθώς και στη μείωση της πολιτικής της ισχύος. Τέλος, στην περίπτωση που οι μετανάστες περιληφθούν στο εργατικό κίνημα είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα αλλάξουν τους στόχους και τις πρακτικές του.

Επιπλέον, στα πλαίσια της αγοράς εργασίας οι μετανάστες συχνά κατηγορούνται ότι υποκαθιστούν τους εγχώριους ανειδίκευτους εργάτες και συμβάλλουν στην διόγκωση της ανεργίας. Πάντως, μελέτες στο χώρο της αγοράς εργασίας αποδεικνύουν ότι η χρησιμοποίηση μεταναστών δεν επηρεάζει δραματικά τα επίπεδα ανεργίας (καθώς δεν υπάρχει πλήρης υποκατάσταση ανάμεσα στο εγχώριο και το ξένο εργατικό δυναμικό) και δεν πλήττει θανάσιμα τις εργασιακές σχέσεις. Με άλλα λόγια το κοινό συμπέρασμα των ερευνών αυτών είναι ότι οι οικονομικοί μετανάστες έχουν εξαιρετικά ασθενή επίδραση στις συνθήκες απασχόλησης των ντόπιων εργαζομένων.²³ Μάλιστα, με βάση τη πρόσφατα δημοσιευμένη δουλειά των Σαρρή και Ζωγραφάκη (Sarris & Zografakis 1999, 167), η μετανάστευση συμβάλλει στην αύξηση της συνολικής απασχόλησης καθώς κατά το 1/3 εκτοπίζει ντόπιους εργαζόμενους και κατά τα 2/3 δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας. Αυτό βασίζεται στο ότι ακόμα και στις πιο ανεπτυγμένες χώρες η αγορά εργασίας είναι κατατμημένη στη κεντρική και περιφερειακή. Η δεύτερη κατακλύζεται από με μηδαμινές έως ανύπαρκτες προοπτικές και με κακές συνθήκες απασχόλησης. Αυτές οι κακές συνθήκες και οι ανύπαρκτες προοπτικές καθώς και οι χαμηλές αμοιβές είναι που δημιουργούν τα κενά τα οποία καλούνται να καλύψουν οι αλλοδαποί, καθώς οι γηγενείς

²³ Ανάμεσα στις βασικές μελέτες που προβάλλουν τέτοιου είδους διαπιστώσεις είναι αυτές του Borjas, 1990 & 1994.

αποφεύγουν (λόγω αυτών) τις θέσεις της περιφερειακής αγοράς εργασίας. Πρόκειται για θέσεις εργασίας που απορρίπτονται από τους ντόπιους εργαζόμενους, οι οποίοι στοχεύουν να εργαστούν στη κεντρική αγορά, για τις μεγάλες επιχειρήσεις δηλαδή ή τον κρατικό τομέα. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που στις <νέες χώρες υποδοχής> οι αλλοδαποί εμφανίζουν μικρότερη μακροπρόθεσμη ανεργία από αυτή των γηγενών καθώς το νεοεισερχόμενο εργατικό δυναμικό απασχολείται σε τομείς της αγοράς εργασίας με μικρό ποσοστό ανεργίας, ενδεχομένως μάλιστα και με μειωμένη προσφορά εκ μέρους του εγχώριου εργατικού δυναμικού²⁴. Αντιθέτως η εγχώρια οικονομία αδυνατεί να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας για άτομα με εξειδίκευση και μόρφωση, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται στρατιές ανέργων, οι οποίοι διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Επιπλέον, η ανοδική κοινωνική και επαγγελματική κινητικότητα των ντόπιων εργατών έχει ως αποτέλεσμα την κένωση θέσεων ανειδίκευτης και χειρωνακτικής εργασίας-θέσεων τις οποίες έρχονται να καταλάβουν οι μετανάστες. Άλλωστε η κάλυψη των ανειδίκευτων εργασιών από την προσφερόμενη μεταναστευτική εργατική δύναμη επέτρεψε σε πολλούς από τους ντόπιους εργαζόμενους να ανέλθουν επαγγελματικά και να επιτύχουν μια πραγματικά ανοδική κοινωνική κινητικότητα.

Η οικονομική ωφέλεια από τη μετανάστευση θα είναι τόσο μεγαλύτερη, όσο πιο διαφορετικοί είναι οι μετανάστες από την εγχώρια δεξαμενή εργασίας, λόγω των ευεργετικών επιδράσεων των συμπληρωματικότητων που αναπτύσσονται στην παραγωγική διαδικασία. Έτσι, στη σύγχρονη πραγματικότητα είναι απόλυτα καλοδεχούμενο ένα μεταναστευτικό κύμα ανειδίκευτων εργαζομένων σε μια οικονομία που κυριαρχείται από εργατικό δυναμικό υψηλό δεξιοτήτων²⁵. Μάλιστα, πολλοί είναι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι αυτή η ζήτηση για εργασία «δεύτερης ταχύτητας» που εκδηλώνεται στους τομείς της οικονομίας (και της παραοικονομίας) των διαφόρων χωρών είναι και αυτή που προσελκύει τα

²⁴ Μουσσούρου Λ., 1991.

²⁵ Borjas, 1995.

μεγαλύτερα μεταναστευτικά ρεύματα²⁶, ενώ παράλληλα πρόκειται για εργασία απαραίτητη προκειμένου να εξασφαλιστεί η παραπέρα οικονομική ανάπτυξη (με μακροπρόθεσμο όφελος και για την ντόπια εργατική δύναμη) και η συνεχής βελτίωση του επιπέδου ζωής. Οι ειδικοί άλλωστε τονίζουν ότι στις περιπτώσεις που οι κυβερνήσεις προβαίνουν σε μέτρα τα οποία εμποδίζουν τους μετανάστες να εργαστούν, τότε είναι πιθανό το παραγόμενο προϊόν σε ορισμένους τομείς (π.χ. γεωργία) να μειωθεί από τη στιγμή που οι ντόπιοι δεν δέχονται να εργαστούν.

Όμως παρά το ότι οι ξένοι εργάτες απασχολούνται σε εργασίες που αποφεύγουν οι ντόπιοι λόγω του ευκαιριακού τους χαρακτήρα, των χαμηλών απολαβών ή της μη ασφάλισης, στην Ελλάδα όπως και σε πολλές άλλες χώρες έχει παρατηρηθεί ότι σε ορισμένους κλάδους της οικονομίας οι ξένοι έχουν αντικαταστήσει τους ντόπιους εργαζόμενους. Η ανεργία, δηλαδή, των λιγότερο ειδικευμένων ατόμων έχει επηρεαστεί από την απασχόληση μεγάλου αριθμού μεταναστών. Επιπλέον, λόγω του ανταγωνισμού που υφίστανται στην αγορά εργασίας οι ανειδίκευτοι εργάτες από την αύξηση του ενεργού πληθυσμού, πολύ συχνά έρχονται αντιμέτωποι και με μειώσεις των εισοδημάτων τους καθώς οι μισθοί διαμορφώνονται σε όλο και χαμηλότερα επίπεδα.²⁷ Η πτωτική τάση των αμοιβών που θα προκληθεί από την οικονομική μετανάστευση, θα είναι μεγαλύτερη, εφόσον οι μετανάστες θα είναι διατεθειμένοι να εργαστούν με χαμηλότερη αμοιβή σε σύγκριση με τους ντόπιους²⁸. Από την άλλη, εκείνοι που επωφελούνται είναι οι επιχειρήσεις που τελικά προσλαμβάνουν ξένους ή ντόπιους εργαζόμενους με πολύ χαμηλότερους μισθούς. Έτσι, πολύ δικαιολογημένα ο Χάρης Ναξάκης στο άρθρο του <Το οικονομικό θαύμα οφείλεται (και) στους μετανάστες> καταλήγει στο ότι η μετανάστευση οδηγεί σε μια αναδιανομή του εισοδήματος από τους ανειδίκευτους ντόπιους εργαζόμενους προς τις επιχειρήσεις και τα πλούσια νοικοκυριά. Δεν είναι λίγες

²⁶ Α.Λαμπριανίδης-Α.Λυμπεράκη, 2001.

²⁷ Borjas, 1994.

²⁸ Α.Λυμπεράκη-Θ.Πελαγίδης, 2000.

οι περιπτώσεις που εύπορες οικογένειες χρησιμοποιούν ως οικιακές βοηθούς γυναίκες από χώρες προέλευσης όπως είναι η Αλβανία, οι Φιλιππίνες ή η Ρωσία με μισθούς πολύ χαμηλότερους από το μέσο όρο.

Πέρα όμως από τα ανυπέρβλητα εμπόδια που καλούνται καθημερινά να ξεπεράσουν οι μετανάστες και το γεγονός ότι καταφθάνουν στη νέα τους πατρίδα με σημαντικά οικονομικά μειονεκτήματα, έχει παρατηρηθεί ότι οι οικονομικές τους ευκαιρίες βελτιώνονται ταχύτατα μέσα στο χρόνο. Αυτή η βελτίωση της θέσης τους μάλιστα φαίνεται ότι επιτυγχάνεται χωρίς να επιβαρύνουν τη θέση των εγχωρίων εργαζομένων στις τοπικές αγορές εργασίας και ακόμα χωρίς να επιβαρύνουν τους μηχανισμούς του κοινωνικού κράτους.²⁹

Χωρίς να αμφισβητούμε τη σημασία της συμπληρωματικότητας που προσφέρουν οι μετανάστες στην αγορά εργασίας της χώρας που τους υποδέχεται, αξίζει να σταθούμε και σε μια άλλη συλλογιστική που εξέφρασαν κατά καιρούς πολλοί μελετητές³⁰. Εκείνο που τόνισαν ήταν ότι η ειδικευμένη εργασία αποτελεί υποκατάστατο του κεφαλαίου και άρα η ελαστικότητα της είναι υψηλότερη, με συνέπεια μια αύξηση της προσφοράς ειδικευμένων εργαζομένων να οδηγήσει σε μια μεγαλύτερη μείωση του κόστους εργασίας, η οποία μεταφράζεται ευθέως σε αύξηση του παραγόμενου προϊόντος. Αυτό σημαίνει ότι με την άφιξη ειδικευμένων μεταναστών και την αύξηση της προσφοράς ειδικευμένης εργασίας, η οικονομία επιτυγχάνει μεγαλύτερη μείωση των αμοιβών σε σύγκριση με τη μείωση που θα προκαλούσε η άφιξη ανειδίκευτων μεταναστών. Καθώς μάλιστα η αύξηση του εθνικού εισοδήματος συναρτάται ευθέως με το ποσοστό της μείωσης των αμοιβών, προκύπτει αβίαστα ότι είναι προτιμότερη η μεταναστευτική εισοδος ειδικευμένων εργαζομένων παρά ανειδίκευτων (Borjas, 1995).

²⁹ Λ. Λαμπριανίδης-Α. Λυμπεράκη, 2001.

³⁰ Ένας από αυτούς είναι και ο Borjas, 1995.

A.7.3. Η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας και η προστασία του αστικού χώρου

Μία έντονη αντίδραση που συχνά προκαλεί στις χώρες υποδοχής ο ερχομός των μεταναστών είναι ότι συνδέεται στενά με την αρκετά διαδεδομένη αντίληψη ότι οι χώρες του κόσμου είναι σχεδόν φυσικές οντότητες, η ακεραιότητα των οποίων απειλείται από εισβολείς-μετανάστες. Οι μετανάστες δηλαδή φορτίζονται με το βάρος της υπονόμευσης της κοινωνικής συνοχής της χώρας υποδοχής τους, με τη αλλοίωση της «εθνική καθαρότητας» του πληθυσμού και με την απώλεια της εθνικής ταυτότητας. Μάλιστα, στη περίπτωση της Ελλάδας, η εθνική ομοιογένεια της κοινωνίας έχει χρησιμοποιηθεί από επιστήμονες και μη ως επιχείρημα που εξηγεί και δικαιολογεί την ελληνική ξενοφοβία και τις εκδηλώσεις ρατσισμού³¹.

Περνώντας σε αυτούς που προασπίζουν την ποιότητα ζωής στο αστικό και ιδίως στο συνοικιακό επίπεδο θεωρούν τους μετανάστες εγκληματίες που απειλούν την ασφάλεια των κατοίκων σε καθημερινή βάση και υποβαθμίζουν αμετάκλητα τον περιβάλλοντα αστικό χώρο. Μάλιστα, πολλοί είναι εκείνοι που πιστεύουν ότι η σύγχρονη πόλη υποφέρει τις αντιφάσεις και τα πολιτισμικά χάσματα ανάμεσα στις διαφορετικές ομάδες και τους κατοικούντες πληθυσμούς που ανταγωνίζονται για τον έλεγχο του αστικού αυτού χώρου, ενώ δυσκολεύονται οι οποιεσδήποτε προσπάθειες καλλωπισμού της πόλης λόγω της παρουσίας των μεταναστών, οι οποίοι χαλούν την εικόνα της³². Έτσι, με αυτό τον τρόπο δεν αναγνωρίζεται το δικαίωμα συγκέντρωσης και χρήσης των χώρων της πόλης από ορισμένες κοινωνικές ομάδες όπως είναι οι μετανάστες, με άμεση συνέπεια τον αυταρχικό κοινωνικό τους αποκλεισμό.

Έτσι, με βάση τα παραπάνω για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρά τις σημαντικές διαφορές των καθεστώτων ενσωμάτωσης των μεταναστών στην κοινωνία, κοινός παρονομαστής των περισσότερων είναι ότι οι μετανάστες <δεν

³¹ M. Siadima, 2001.

³² Παύλου Μ., 2001.

ανήκουν> στον εθνικό ιστό³³. Οι Ευρωπαίοι, δηλαδή δεν έχουν ακόμα ενστερνισθεί τη σημασία της συνύπαρξης διαφόρων εθνοτήτων σε μια κοινή μήτρα ενός πολύμορφου έθνους και η όλη συμπεριφορά τους εκφράζει την άρνηση της αποδοχής του <άλλου>, ανεξαρτήτως χαρακτηριστικών. Μάλιστα, ποικίλες μελέτες αποδεικνύουν ότι πολλοί Ευρωπαίοι θεωρούν ότι οι μετανάστες δεν ανήκουν στη χώρα διαμονής τους- ακόμα και η δεύτερη και η τρίτη γενιά που έχει ζήσει μόνο στη χώρα αυτή. Ακόμη όμως περισσότερο η πεποίθηση για την ύπαρξη αυτής της αγεφύρωτης <πολιτισμικής απόστασης> ενισχύεται όταν μετανάστης φέρει πάνω του τα σημάδια της ετερότητας του, αν είναι λόγου χάρη έγχρωμος ή φορά εμφανώς διακριτικά σημεία των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, ενώ δεν παύει να υφίσταται ακόμα και όταν αυτός έχει ενσωματωθεί επιτυχώς στη κοινωνία υποδοχής του θεωρούμενος ένοχος για τους διαφορετικούς τρόπους ζωής και κοινωνικής συμπεριφοράς του ή για την ατελή γνώση της γλώσσας της χώρας υποδοχής του. Το ενδεχόμενο της μαζικής μετανάστευσης εγείρει σοβαρές ανησυχίες στις κοινωνίες πολλών ανεπτυγμένων χωρών, αφού φαίνεται να έχει επικρατήσει η άποψη ότι η εισροή μεγάλου αριθμού μεταναστών με έντονες διαφορές στη γλώσσα, στη θρησκεία, στα ήθη και έθιμα μέσα σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα μπορεί να αποσταθεροποιήσει την κοινωνική δομή ενός κράτους και να αποσυνθέσει τον κοινωνικό ιστό. Έτσι, ο μετανάστης χαρακτηρίζεται τελικά <μη αφομοιώσιμος> και υποβιβάζεται στη βαθμίδα του <ξένου σώματος> προς το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, το οποίο κατ'επέκταση δεν μπορεί παρά να προσπαθήσει να απαλλαγεί από αυτή για να εξασφαλίσει την ευημερία του³⁴. Για αυτό το λόγο συχνά οι μετανάστες αντιμετωπίζονται ως μη παιδιά του έθνους προσωποποιώντας (άθελα τους) μια <άδικα> κερδισμένη απόλαυση ή την υπόνοια μιας απόλαυσης ανώτερης του οφειλόμενου, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς στο οποίο υπάγονται και την πραγματική συμβολή τους στην ευημερία

³³ Γαβρόγλου Σ., 2002.

³⁴ Τσουκαλά Α., 2001.

της χώρας υποδοχής τους. Ιδιαίτερα στις χώρες πρόσφατης μετανάστευσης έχουμε την εμφάνιση μιας σχετικής αντίδρασης καθώς παρουσιάζονται ολοένα περισσότερα δημοσιεύματα που είτε αναφέρουν το υπέρογκο κόστος νοσηλείας των αλλοδαπών, είτε καλλιεργούν την έννοια της απειλής που προσωποποιούν οι μετανάστες για τη δημόσια υγεία.

A.8.1.Ο ρόλος των ΜΜΕ

Παρά την απουσία αποδείξεων ή έστω ισχυρών ενδείξεων από διάφορους φορείς παρουσιάζεται να υπάρχει μια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ μετανάστευσης και οργανωμένου εγκλήματος. Η μετανάστευση δηλαδή τόσο στο τύπο όσο και στην τηλεόραση και το ραδιόφωνο βρίσκεται όλο και περισσότερο συνδεδεμένη με ορισμένες μορφές οργανωμένου εγκλήματος όπως οι διαρρήξεις οπιτιών και καταστημάτων, η διακίνηση ναρκωτικών και όπλων, η πορνεία κλπ. Και κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι η συμμετοχή των παραπάνω μαζικών μέσων επικοινωνίας είναι εξαιρετικά σημαντική στην διαμόρφωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων για τους μετανάστες από την κοινωνία υποδοχής. Καθώς αποτελούν το βασικό τρόπο πληροφόρησης του μέσου ανθρώπου, παίζουν σε μεγάλο βαθμό και το ρόλο του διαμορφωτή της κοινής γνώμης και συμβάλλουν στη διαμόρφωση και τη νομιμοποίηση κοινωνικών αντιλήψεων, στάσεων, συμπεριφορών και πρακτικών, στα πλαίσια της διαδικασίας συγκρότησης βασικών εννοιολογικών κατηγοριών και ατομικής και συλλογικής ερμηνείας της πραγματικότητας. Η εγκληματικότητα αποτελεί ένα από τα κεντρικά θέματα μελέτης και προβολής των ΜΜΕ. Αναζητώντας τους βασικούς αίτιους για την αύξηση της εγκληματικότητας τα τελευταία χρόνια εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στον ερχομό των μεταναστών και παρουσιάζουν ορισμένες εθνικές ομάδες (όπως στην περίπτωση της Ελλάδας τους Αλβανούς) ως τους βασικούς υπεύθυνους για την αύξηση αυτή. Σχηματοποιούν το στερεότυπο του μετανάστη, ο οποίος είναι εν δυνάμει εγκληματίας ή και αντίστροφα, το στερεότυπο του εγκληματία, ο οποίος είναι κατά κύριο λόγο, μετανάστης. Τα περισσότερα δημοσιεύματα στηρίζονται στο επιχείρημα της σύνδεσης της φτώχειας και της ανέχειας με την εγκληματικότητα, περιβάλλοντας έτσι με ένα μανδύα εγκυρότητας και

αληθοφάνειας τη ροπή των μεταναστών προς το έγκλημα. Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι τα κοινά χαρακτηριστικά των περισσότερων τηλεοπτικών εκπομπών και των δημοσιευμάτων του τύπου είναι οι ρητορικές τεχνικές που χρησιμοποιούν όπως η υπερβολή, η επιλεκτική έμφαση, η επανάληψη και τελικά η γενίκευση και η ετικέτα³⁵.

Μέσα σε ένα τόσο αρνητικό κλίμα το 1997 (που είχε οριστεί ως Ευρωπαϊκό Έτος κατά του Ρατσισμού) ιδρύεται το μόνιμο Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για το Ρατσισμό και την Ξενοφοβία (EUMC, European Monitoring Center on Racism and Xenophobia), επιδιώκοντας να συγκεντρώσει και να επεξεργαστεί αξιόπιστα στοιχεία σχετικά με τα φαινόμενα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ώστε να συμβάλλει στη διαμόρφωση των ευρωπαϊκών πολιτικών για την αντιμετώπιση τους. Και είναι χαρακτηριστική η συνεισφορά του Παρατηρητηρίου στην αντιμετώπιση των ρατσιστικών προκαταλήψεων που διαμορφώνονται μέσα από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης³⁶. Λίγο καιρό μάλιστα μετά την έναρξη της λειτουργίας του σήμανε το καμπανάκι κινδύνου για την έκταση που είχαν λάβει τα φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας από τα ΜΜΕ, τονίζοντας ότι ακόμη και σήμερα υιοθετούν απροκάλυπτα ρατσιστικό λόγο, ενσωματώνοντας ξενοφοβικές λογικές στην πολιτική τους. Πάντως είναι εξαιρετικά θετικό πως τα τελευταία χρόνια έχει ενισχυθεί η αντίδραση σε αυτές τις λογικές και έχει φέρει στο φως την άλλη πλευρά της πραγματικότητας, δηλαδή τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των μεταναστών, την απαράδεκτη εκμετάλλευση και καταπίεση που υφίστανται και ταυτόχρονα τη συμβολή τους στην οικονομική και κοινωνική πρόοδο της κάθε χώρας.

³⁵ Παύλου Μ., 2001.

³⁶ Άννα Καραμάνου, 2003.

A.8.2.Εθνική καταγωγή και εγκληματική συμπεριφορά

Πέρα όμως από τα ΜΜΕ η μορφή του μετανάστη-εγκληματία τροφοδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό κατά καιρούς και από το δημόσιο λόγο των πολιτικών καθώς και γενικότερα πολλών αρμοδίων για θέματα δημόσιας τάξης και ασφάλειας, με αποτέλεσμα να θεωρηθεί σιγά σιγά δεδομένη. Έτσι, γενικός πλέον κανόνας είναι ότι το να ανήκει κάποιος σε μια μειονότητα αποτελεί όχι μόνο παράγοντα διαφοροποίησης αλλά και εγκληματοποίησης του³⁷. Ουσιαστικά πρόκειται για μια μυωπική αντιμετώπιση των αρχών η οποία δεν έδωσε καμία λύση στο πρόβλημα μια και κάτι τέτοιο απαιτούσε κάποιες δύσκολες και μη δημοφιλείς επιλογές. Πιο συγκεκριμένα, στα κράτη της Νότιας Ευρώπης η εικόνα αυτή για τους μετανάστες παραπέμπει πρωτίστως σε εγκλήματα κατά της ζωής, σε μικροαδικήματα και σε ορισμένες μορφές οργανωμένου εγκλήματος. Αυτό που τονίζεται κυρίως από ποικίλους φορείς είναι η ανάπτυξη στο έδαφος των χωρών αυτών αλλοδαπών κυκλωμάτων οργανωμένου εγκλήματος, τα οποία δρουν είτε αυτόνομα είτε σε συνεργασία με ημεδαπούς κακοποιούς. Σύμφωνα με τη άποψη ενός μεγάλου αριθμού ειδικών αναλυτών και κρατικών αξιωματούχων (σε εθνικό επίπεδο) το εθνικό έδαφος παραβιάζεται σοβαρά από την ανεξέλεγκτη εισαγωγή όπλων, ανθρώπων, ναρκωτικών, στοιχεία που συνθέτουν το υπερεθνικό οργανωμένο έγκλημα και πλήττουν την εθνική κυριαρχία. Πολιτικοί, αρμόδιοι φορείς, τα ΜΜΕ αλλά και εξειδικευμένοι επιστήμονες με το δημόσιο λόγο τους αποδεικνύουν την άνοδο της εγκληματικότητας των μεταναστών, ενώ ταυτόχρονα ανάγουν με τρόπο επιλεκτικό σε κοινωνική απειλή ορισμένους μόνο αλλοδαπούς υποπληθυσμούς και για συγκεκριμένα αδικήματα.

Δεν είναι και λίγες οι φορές που οι ντόπιοι ερμηνεύουν το πρόβλημα της αύξησης της εγκληματικότητας προσφεύγοντας σε πολιτισμικές θεωρίες. Πρόκειται ουσιαστικά για θεωρίες που αποδίδουν την «ροπή» των μεταναστών

³⁷ Χριστόπουλος Δ., 2001.

προς την εγκληματικότητα σε εγγενή χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης πολιτισμικής τους ταυτότητας αλλά και της εθνικότητας τους. Η συστηματική προβολή της εθνικότητας των αλλοδαπών που φέρονται ως δράστες διαφόρων αδικημάτων έχει σαν αποτέλεσμα η ανακοίνωση του τόπου προέλευσης να έχει πλέον μετατραπεί σε απόλυτη σταθερά του ορισμού κάθε αλλοδαπού <ενόχου>. Το στοιχείο που τονίζεται και γύρω από το οποίο περιστρέφονται ολόκληρα δημοσιεύματα είναι η εθνικότητα του δράστη και μόνο δευτερευόντος κάπου στα μέσα ή στο τέλος τους αν και όχι πάντοτε εμφανίζονται οι ηλικίες ή τα ονόματα. Η λέξη Αλβανός ή Πακιστανός καθίσταται πλέον λέξη-κλειδί, πασπαρτού, μια στερεοτυπική έμφαση, και η εθνικότητα αυτών των ανθρώπων μετατρέπεται πλέον σε ιδιότητα-τεκμήριο εγκληματικής ή εγκληματογενούς συμπεριφοράς³⁸. Μάλιστα, η συνεχής μνεία της εθνικότητας ή της εθνικής καταγωγής των δραστών συνοδεύεται από τη χρήση υποτιμητικών όρων. Αυτή η ανώνυμη παρουσίαση των <ενόχων> που δεν παραπέμπει πλέον σε άτομα αλλά σε εθνοτικές ομάδες ενισχύει το αίσθημα της απειλής, υποδηλώνοντας παράλληλα ότι η ανηθικότητα και η παρανομία είναι σύμφυτα στοιχεία ορισμένων ξένων πολιτισμών, αφού οι κατακριτέες συμπεριφορές ή πράξεις δεν αποδίδονται πια σε άτομα συγκεκριμένης εθνικής καταγωγής, αλλά στο σύνολο του τουρκικού, αλβανικού, μαροκινού, νιγηριανού ή άλλου πολιτισμού, πράγμα που επιτρέπει τη δημιουργία στερεοτύπων. Μάλιστα, τα στερεότυπα που προκύπτουν για τους λαούς αποκτούν ακόμη πιο ανησυχητικές διαστάσεις στα μάτια των πληθυσμών των χωρών υποδοχής όταν οι εγκληματικές δραστηριότητες που αποδίδονται στους αλλοδαπούς εμφανίζονται συσχετισμένες με διεθνή κυκλώματα οργανωμένου εγκλήματος.

³⁸ Τσουκαλά Α., 2001.

Α.9.1. Παράγοντες που διαμορφώνουν τη μεταναστευτική πολιτική

Η δυναμικότητα του φαινομένου της μετανάστευσης είναι φυσικό να κατευθύνει σε μεγάλο βαθμό το ύφος και το είδος της επιλεγόμενης, κάθε φορά πολιτικής, και να θέτει στο κοινωνικό πεδίο ζητήματα ενσωμάτωσης ή αποκλεισμού των μεταναστών. Η επίσημη κρατική θέση στα ζητήματα που συνδέονται με τη μετανάστευση υφίσταται διαφοροποίηση, ανάλογα καταρχήν, με τα ειδικά χαρακτηριστικά και την εμπειρία του φαινομένου για κάθε συγκεκριμένη χώρα, αλλά και με την αντίληψη που σχηματίζεται για αυτό από την κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, η διαμόρφωση της μεταναστευτικής πολιτικής κάθε χώρας έχει να κάνει κατά ένα μεγάλο ποσοστό με το βαθμό της παλαιότητας της παρουσίας των μεταναστών, με το βαθμό ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας, τη σύνθεση των μεταναστευτικών κινημάτων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της καθώς και με τις προσδοκίες που έχει για τη μελλοντική εισροή μεταναστών. Επιπλέον μελετητές του φαινομένου της μετανάστευσης υποστηρίζουν ότι οι εθνικές μεταναστευτικές πολιτικές προσδιορίζονται από πλήθος παραγόντων όπως είναι οι ανθρωπιστικοί παράγοντες, η οικονομική πραγματικότητα και συγκεκριμένοι οικονομικοί στόχοι, τα εθνικά αναπτυξιακά προγράμματα και πολιτικές πληθυσμιακής αύξησης, ζητήματα ασφάλειας, άλλες εθνικές ή διεθνείς πολιτικές ή κατευθύνσεις. Αξίζει να σημειώσουμε εδώ με βάση κάποιες θεωρητικές μελέτες³⁹ ο αριθμός των μεταναστών σε μία χώρα θα πρέπει να συνδέεται και με τη φάση του οικονομικού κύκλου στην οποία βρίσκεται η οικονομία. Έτσι, να μπορούν να γίνονται δεκτοί περισσότεροι μετανάστες σε περιόδους οικονομικής άνθησης, όταν το ποσοστό ανεργίας είναι χαμηλό και λιγότεροι σε περιόδους οικονομικής

³⁹ Borjas, 1999.

κρίσης όταν το ποσοστό ανεργίας είναι υψηλό⁴⁰. Στη πράξη βέβαια ένα τέτοιο σύστημα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως “ρατσιστικό” αφού κάνει διακρίσεις σε βάρος των μεταναστών.

Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία η χάραξη μεταναστευτικής πολιτικής επιβάλλει μια συνεκτική και συνολική κατανόηση και αντιμετώπιση του φαινομένου της μετανάστευσης. Πρόκειται, δηλαδή για ένα πλέγμα άσκησης πολιτικής πιο σύνθετο και πολυδιάστατο καθώς απαιτείται μια πολυπαραγοντική προσέγγιση που θα λαμβάνει υπόψη της επιπτώσεις σε πολλούς τομείς της κρατικής αρμοδιότητας και μέριμνας⁴¹. Αυτό σημαίνει ότι ο αποτελεσματικός χειρισμός των διαφόρων μεταναστευτικών θεμάτων προϋποθέτει τη διασύνδεση τους με άλλες εφαρμοζόμενες κρατικές πολιτικές (λειτουργώντας παράλληλα και ως εργαλείο άσκησης των συναφών και συνδεδεμένων πολιτικών). Με βάση τον παραπάνω συλλογισμό συνάγεται αβίαστα το συμπέρασμα ότι οι πολιτικές για την αντιμετώπιση των διαφόρων μεταναστευτικών θεμάτων δεν αφορούν αποκλειστικά ή κυρίως την μεταναστευτική πολιτική, αλλά αφορούν ευρύτερες όψεις της οικονομικής πολιτικής, της πολιτικής της απασχόλησης και της κοινωνικής πολιτικής⁴².

Η μεταναστευτική πολιτική της κάθε χώρας διαμορφώνεται και ανάλογα και με τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των διαφόρων μεταναστευτικών ρευμάτων. Στην Ευρώπη οι ξένοι που διαμένουν προέρχονται από διαφορετικές χώρες, <κουβαλώνοντας> ποικίλα εφόδια, με αποτέλεσμα να τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης από τις αρχές και το κοινό των χωρών υποδοχής⁴³. Ακόμα, σημαντικό ρόλο στην υιοθέτηση συγκεκριμένης πολιτικής για τη μετανάστευση παίζει και το πώς βλέπουν οι ίδιοι οι μετανάστες το μέλλον τους και συγκεκριμένα που σκοπεύουν να μείνουν στο μέλλον. Άλλωστε και η

⁴⁰ Οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης-με κύριο εκπρόσωπο τη Γερμανία-εφαρμόζουν απόλυτα ελεγχόμενες πολιτικές, που αποσκοπούν στην κάλυψη των αναγκών τους σε εργατική και χαρακτηρίζονται από την προσωρινότητα της παραμονής του φιλοξενούμενου αλλοδαπού-εργάτη, βλ. Α.Μουσούρου, 1991.

⁴¹ International Organization of Migration (IOM) ‘ ‘Overview for International Migration’’, Chapter Four, ‘ ‘National Migration Policies’ ’.

⁴² Α.Λυμπεράκη-Θ.Πελαγίδης, 2000.

⁴³ Γαβρόγλου Σ., 2002.

συμπεριφορά των μεταναστών θα είναι διαφορετική ανάλογα με το αν σκοπεύουν να παραμείνουν στη χώρα που έχουν μεταναστεύσει ή να επιστρέψουν στη πατρίδα τους⁴⁴.

A.9.2. Η διαμόρφωση μεταναστευτικής πολιτικής στη σύγχρονη πραγματικότητα

Όσον όμως αφορά τον ευρωπαϊκό χώρο βλέπουμε ότι πέρα από παράγοντες εσωτερικούς σαν τους παραπάνω υπήρξαν και γεγονότα όπως η οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η μελλοντική διεύρυνση της στο γεωπολιτικό σκηνικό όπως , η δημιουργία του χώρου του Σένγκεν, το τέλος του ψυχρού πολέμου, η παγκόσμια κατάρρευση των κομμουνιστικών κρατών, η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, η αύξηση των διεθνών μεταναστευτικών κινήμάτων που συγκλόνισαν τόσο τους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς όσο και τις ιδεολογίες και τις συλλογικές αξίες όλων των ευρωπαϊκών κρατών, αναγκάζοντας τα να επαναπροσδιορίσουν τη στάση τους και να μεταβάλλουν ανάλογα τις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές τους. Πρόκειται για αλλαγές που προκάλεσαν βαθιές θεσμικές μεταρρυθμίσεις και ανέδειξαν νέες οικονομικές και χρηματιστικές στρατηγικές και λογικές δράσης.

Επιπλέον, πραγματικότητες όπως η θέσπιση υπερεθνικών οργάνων, η σταδιακή καθιέρωση μιας παγκόσμιας οικονομίας και η κατάργηση των εθνικών συνόρων και νομισμάτων καθώς και η επέκταση της διασυνοριακής κυκλοφορίας των ατόμων οδήγησαν στην αποδυνάμωση των συλλογικών ταυτοτήτων και στην αμφισβήτηση της εθνικής κυριαρχίας των κρατών μελών. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα τα μεταναστευτικά ρεύματα να αντιμετωπίζονται ακόμα περισσότερο ως εισβολείς, οι οποίοι απειλούν τη συνοχή της συλλογικής

⁴⁴ Gazon E., 2002.

ταυτότητας των κοινωνιών υποδοχής, η οποία ήδη βρίσκεται υπό κίνδυνο. Ο όρος «εξωκοινοτικοί» που χρησιμοποιείται συχνά για τους μετανάστες από επίσημους φορείς έχει σαν στόχο να τους αποκλείσει όχι μόνο εκτός της κοινότητας των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και εκτός της κοινότητας του δυτικού κόσμου. Έτσι κατά τη δεκαετία του '90 τα κράτη-μέλη ενώ υιοθετούν πολιτικές ενθάρρυνσης ή επιτάχυνσης των εμπορικών και κεφαλαιακών ροών, από την άλλη πλευρά στα θέματα της μετανάστευσης ακολουθούν την αντίθετη γραμμή προσπαθώντας να επιβραδύνουν τις μεταναστευτικές κινήσεις. Χρησιμοποιώντας διοικητικά μέτρα κατασταλτικού χαρακτήρα που αφορούν τον έλεγχο εισόδου των μεταναστών στη χώρα καθώς και τη δυνατότητα παραμονής και εργασίας τους προσπαθούν να αποτρέψουν τις μεταναστευτικές κινήσεις. Ενισχύουν συνεχώς τα μέτρα ελέγχου των εξωτερικών συνόρων τους, σκληραίνουν τις συνθήκες εισόδου και τα μέτρα απομάκρυνσης των αλλοδαπών, αποδυναμώνουν το νομικό καθεστώς των αιτούντων άσυλο, κάνουν προσπάθειες να βεβαιωθούν αν οι αλλοδαποί βρίσκονται νόμιμα στη χώρα και γενικότερα υιοθετούν αυστηρότερα μέτρα μεταναστευτικής πολιτικής. Ιδιαίτερα σε περιόδους αυξημένης ή κατακόρυφης ανόδου της εισροής αλλοδαπών-για παράδειγμα εξαιτίας καθεστωτικών αλλαγών, πολέμων ή οικονομικής κρίσης σε γείτονες χώρες- ο έλεγχος των μεταναστευτικών ροών έχει άμεση σύνδεση με πολιτικές ασφάλειας, που καλούνται να προστατέψουν τη χώρα από σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική σταθερότητα.

Ο φόβος της δημιουργία σημαντικών προβλημάτων συσσώρευσης εργατικής δύναμης στη χώρα υποδοχής, με ορατό τον κίνδυνο της διαμόρφωσης μη ελέγξιμης ανεργίας ίσως είναι και ο λόγος που με βάση τα υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία δεν προκύπτει ότι οι μεταναστευτικές ροές αυξήθηκαν στη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών με ρυθμούς συγκρίσιμους αυτών που χαρακτηρίζαν τις κινήσεις κεφαλαίου ή τις εμπορικές ροές αγαθών και υπηρεσιών. Αντιθέτως δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το τι συνέβη με το μέγεθος της παράνομης

μετανάστευσης καθώς η υιοθέτηση κατασταλτικών μέτρων από τις διάφορες χώρες ενθαρρύνει αυτό το είδος της μετανάστευσης. Και αυτό γιατί όταν οι περιορισμοί είναι πολλοί, η παράνομη είσοδος, διαμονή και εργασία είναι η μόνη επιλογή για τους δυνητικούς μετανάστες και αποτελεί μια κατάσταση που συχνά την προβλέπουν και την συνυπολογίζουν εκ των προτέρων μαζί με τα υπόλοιπα προσωπικά/οικογενειακά κόστη και οφέλη που σχετίζονται με την επιλογή τους να μεταναστεύσουν, ελπίζοντας όμως ότι η κατάσταση θα είναι προσωρινή.⁴⁵

A.9.3.Η άσκηση μεταναστευτικής πολιτικής στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Σήμερα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται αρκετά δύσκολη εναρμόνιση των πολιτικών σχετικά με την αντιμετώπιση των μεταναστευτικών κινήσεων και συγκεκριμένα με την αποδοχή, την εγκατάσταση και τα συναφή δικαιώματα των οικονομικών μεταναστών. Ειδικότερα, μέσα στην Ευρώπη μπορούμε να διακρίνουμε διαφορετικά <καθεστώτα ενσωμάτωσης> των μεταναστών, με βάση τα νομικά, οικονομικά και κοινωνικά κριτήρια και τις ρυθμίσεις της κάθε χώρας υποδοχής που προσδιορίζουν τη θέση του ξένου στην κοινωνία. Όμως η ένταση που εμφανίζει το φαινόμενο της μετανάστευσης σήμερα οδηγεί σε περισσότερο συλλογικές και συντονισμένες αντιδράσεις των κρατών, αφού η αποσπασματική, κατά κύριο λόγο περιορισμένη στα εθνικά σύνορα στάση, φαίνεται ανεπαρκής για τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να φέρει ιδιαίτερα αποτελέσματα⁴⁶. Η ραγδαία αύξηση σε διεθνές επίπεδο, το εξαιρετικά σύνθετο και ευρύ πλέγμα των ζητημάτων που συνδέονται με τη διασυνοριακή μετακίνηση πληθυσμών, η αύξηση των εθνικών, κυβερνητικών ή μη, διακρατικών, περιφερειακών και διεθνών οργανισμών που έχουν ως αντικείμενο τη μετανάστευση, καθώς και η αναγνώριση της σοβαρότητας των

⁴⁵ Λινάρδος-Ρυλμόν (1999) & Tapinos (2000).

⁴⁶ Muus P., 2001.

επιπτώσεων-θετικών ή αρνητικών- που προκύπτουν από την εξάπλωση του φαινομένου, επιτάσσουν τον συντονισμό και την, σε όλα τα επίπεδα συνεργασία, ώστε να αποφεύγονται επικαλύψεις και συγκρούσεις στην προσπάθεια αντιμετώπισης του μεταναστευτικού φαινομένου. Γιατί είναι φανερό ότι η έλλειψη εναρμόνισης των νομικών και θεσμικών πλαισίων και των ασκούμενων πολιτικών παρεμποδίζει την αποτελεσματική παροχή υπηρεσιών στους μετανάστες, δημιουργώντας προβλήματα συντονισμού και ανεπαρκούς κάλυψης και χρηματοδότησης των διαφόρων προγραμμάτων και δράσεων. Έτσι, καθημερινά αποδεικνύεται η ανάγκη μιας παγκοσμιοποιημένης μεταναστευτικής πολιτικής, η οποία θα λαμβάνει υπόψη τις μεταναστευτικές ροές σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ένα από τα βασικά θέματα που έχει κατά καιρούς ενταχθεί στα πλαίσια του κοινοτικού διαλόγου για τη μετανάστευση είναι ο περιορισμός της κατάρτισης της αγοράς εργασίας⁴⁷. Είναι απαραίτητο να εφαρμόζονται κατά τον ίδιο τρόπο για όλους, αποτρέποντας κάθε διάκριση που βασίζεται στην εθνική καταγωγή. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια κεντρικός προσανατολισμός της Κοινότητας είναι η διαμόρφωση ενός σαφούς και ενιαίου καθεστώτος για τους μετανάστες αλλά και τους αιτούντες άσυλο, ώστε κάποιες φορές να διευκολύνεται η κινητικότητα, ενώ κάποιες άλλες να επιτυγχάνεται αποτελεσματικός και ουσιαστικός έλεγχος της μετακίνησης των πληθυσμών ανά τον κόσμο. Επιπλέον, επιδιώκεται μέσα από τη συνεργασία η οικοδόμηση διαλόγου αναφορικά με τις τάσεις που επικρατούν στις μεταναστευτικές ροές, τις σχετικές με τη μετανάστευση επιδιώξεις των κρατών, τις ιδιαίτερες ανάγκες των μεταναστών. Αυτό που επιδιώκεται μέσα από τη λήψη μέτρων είναι η εξασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου απασχόλησης για όσους ζουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μέσω της ενσωμάτωσης της μετανάστευσης στην ευρωπαϊκή στρατηγική για την απασχόληση και την ανάπτυξη. Είναι σημαντικό να ενισχύονται οι ικανότητες των μεταναστών μέσω

⁴⁷ Καραμάνου Άννα, “Συμμετοχική Δημοκρατία και Καταπολέμηση των Διακρίσεων”, Αποτίμηση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής, 2003.

της βελτίωσης της κατάρτισης και των δεξιοτήτων που έχουν αποκτήσει στις χώρες προέλευσης τους. Σημαντικές πρωτοβουλίες λαμβάνονται σχετικά με τον συντονισμό των μεταναστευτικών πολιτικών ενώ δίδεται ιδιαίτερη σημασία στην αποκάλυψη των πρωταρχικών αιτιών που προκαλούν τη μετανάστευση, ενώ προωθείται η προσπάθεια συντονισμού μεταξύ των επιμέρους σχετικών οργανώσεων και οργανισμών. Στόχος είναι να περιοριστούν όλες οι παράνομες δραστηριότητες που συνδέονται με τους μετανάστες, σταδιακά να νομιμοποιηθούν και τελικά να ενταχθούν στην κοινωνία συμβάλλοντας και αυτοί με τη σειρά τους στην επιβίωση και την ομαλή εξέλιξη του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Στα πλαίσια της κοινοτικής μεταναστευτικής πολιτικής γίνονται προσπάθειες για την αποτελεσματική αντιμετώπιση όλων των συνδεόμενων με τη μετανάστευση φαινομένων καθώς και τη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, διατηρώντας παράλληλα την κοινωνική συνοχή και ειρήνη, υπό τη μορφή της σύζευξης των επιμέρους εθνικών αιτημάτων. Σήμερα δεν είναι λίγοι οι αναλυτές που υποστηρίζουν ότι στο όνομα του ανθρωπισμού, του σεβασμού και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η Ευρώπη αντιμετωπίζει το ακόλουθο δίλημμα: πώς θα διατηρήσει τις βασικές αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος της ελεύθερης μετακίνησης χωρίς να θέσει σε κίνδυνο την ασφάλεια και την κοινωνική σταθερότητα των κοινωνιών. Με άλλα λόγια μέσα σε ένα ιδιαίτερα σύνθετο και μεταβαλλόμενο περιβάλλον τα κράτη-μέλη – τα οποία αποτελούν κύριο στόχο των σύγχρονων μεταναστευτικών ρευμάτων επιχειρούν να αναπτύξουν πολιτικές και πρακτικές, μέσω μηχανισμών, διαδικασιών και κανονιστικών πλαισίων, ώστε να συνθέσουν την κατάλληλη φόρμα συνολικής αντιμετώπισης του φαινομένου της μετανάστευσης, που αφενός θα εμπεριέχει το στοιχείο μιας δίκαιης αντιμετώπισης των μεταναστών και αφετέρου θα εξοπληρεί τα εθνικά

συμφέροντα και τις ιδιαίτερες επιδιώξεις τους⁴⁸. Συγκεκριμένα μέτρα που λαμβάνονται σε διάφορα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφορούν την εξεύρεση τρόπων ώστε οι διάφορες ομάδες μεταναστών να γίνονται αποδεκτές στην τοπική κοινωνία, χωρίς να δημιουργούνται εντάσεις, να καταπατούνται τα δικαιώματά τους ή να θίγεται η προσωπικότητά τους εν γένει, αλλά και παράλληλα με τα μέτρα αυτά επιδιώκεται η ενίσχυση του αισθήματος ασφάλειας των γηγενών, ώστε αυτοί να μην νοιώθουν ότι απειλούνται από την εισροή ξένου πληθυσμού και άρα να μην δημιουργούνται κοινωνικές οξύνσεις και εντάσεις. Στόχος είναι η ένταξη και η ομαλή διαβίωση των μεταναστών αλλά και η γρήγορη ενσωμάτωση τους στην αγορά εργασίας, έτσι ώστε να αποφεύγονται συγκρούσεις και ανακατατάξεις που πιθανών να προκαλέσουν εντάσεις στην ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. Ειδικότερα, παρατηρείται ότι οι νέες χώρες υποδοχής, οι οποίες δεν είχαν προηγούμενη εμπειρία στην υποδοχή μεγάλου αριθμού αλλοδαπών, κατά βάση διέπονται από περισσότερο περίπλοκα συστήματα, που προσπαθούν να ενσωματώσουν διεθνώς αναγνωρισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις, αλλά και να διαμορφώσουν ένα νομικό και θεσμικό πλαίσιο περιοριστικό και ελεγκτικό της μετανάστευσης.

A.9.4. Προσανατολισμοί της σύγχρονης μεταναστευτικής πολιτικής

Αξιοσημείωτη είναι η αλλαγή της μεταναστευτικής πολιτικής των περισσότερων χωρών, η οποία σημειώθηκε κατά τις δεκαετίες '80 και '90. Μέχρι και την προηγούμενη δεκαετία ο πειθαρχικός χαρακτήρας του κοινωνικού ελέγχου βασιζόταν κυρίως στην ιδέα ότι ήταν δυνατόν να επέμβει κανείς πάνω σε συγκεκριμένα άτομα για να τα καταστήσει σύμφωνα με ορισμένους κώδικες συμπεριφοράς μετατρέποντας τα σε υπάκουα σώματα⁴⁹. Όμως, από τη δεκαετία '80 το αντικείμενο του κοινωνικού ελέγχου αρχίζει να μεταβάλλεται ριζικά.

⁴⁸ Migrants, Minorities and Employment, 2003.

⁴⁹ Gazon E., 2002.

Τώρα ο κοινωνικός έλεγχος επικεντρώνεται περισσότερο στη γενική συμπεριφορά των ατόμων και στο περιβάλλον εντός του οποίου αυτή εκδηλώνεται και από την άλλη ασκείται όχι πάνω σε αδικοπραγούντα άτομα αλλά πάνω σε ομάδες ατόμων, επικίνδυνων για την κοινωνία. Οι πράξεις των «δραστών» αποσυσχετίζονται από τα κίνητρα και τις ανάγκες τους και συγκεκριμένα κατά τη δεκαετία του '90 έχουμε να κάνουμε με τον έλεγχο όχι συγκεκριμένων ατόμων αλλά ολόκληρων υποπληθυσμών, βάσει της σοβαρότητας των κινδύνων που θεωρούνται ότι συνεπάγονται για τις δεδομένες κοινωνίες. Μάλιστα, η μετατροπή των μελών ενός υποπληθυσμού μιας χώρας σε κοινωνικούς εχθρούς πραγματοποιείται σε δύο φάσεις : Αρχικά αποδίδονται στον υποπληθυσμό αυτό ένα ή περισσότερα εγγενή χαρακτηριστικά που τον συνοδεύουν για πάντα ως πονηρό, αήθη, διεφθαρμένο ή πιθανολογικά άρρωστο. Έπειτα τα χαρακτηριστικά αυτά συσχετίζονται με ορισμένα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα, παρουσιαζόμενα ως αιτία ή τουλάχιστον ως επιβαρυντικός παράγοντας των προβλημάτων αυτών. Όταν εδραιωθεί αυτός ο συσχετισμός η παρουσίαση του εν λόγω πληθυσμού παύει να λαμβάνει υπόψη τα αληθινά γεγονότα και τις πραγματικές ενέργειες των μελών του και περιοριζόμενη στην αναπαραγωγή του ήδη κατασκευασμένου κοινωνικού στερεοτύπου, τονίζει την εικόνα της μόνιμης απειλής για την ευημερία της υπόλοιπης κοινωνίας⁵⁰.

A.9.5. Η θέση των παράνομων μεταναστών στην αγορά εργασίας και οι διαδικασίες νομιμοποίησης τους

Μια ιδιαίτερη κατηγορία με έντονη παρουσία στους κόλπους των κοινωνιών είναι αυτή των παράνομων μεταναστών. Οι παράνομοι μετανάστες είναι <παράνομοι> είτε επειδή εισήλθαν παράνομα στη χώρα είτε επειδή εισήλθαν νόμιμα αλλά δεν μπόρεσαν να αποκτήσουν τη νόμιμη άδεια παραμονής τους σε αυτή τη χώρα. Αποτελούν μια φτηνή εργατική δύναμη, απροστάτευτη από την

⁵⁰ Αναστασία Τσουκαλά, 2001.

κοινωνική και εργατική νομοθεσία στο βαθμό που λόγω της θέσης τους δεν μπορούν να την επιβάλλουν. Μάλιστα εξαιτίας του θεσμικού τους αποκλεισμού από τον επίσημο τομέα, οι παράνομοι μετανάστες βρίσκουν εργασιακή διέξοδο στην παραοικονομία, η οποία ζητά φτηνό και ευέλικτο εργατικό δυναμικό⁵¹. Άλλωστε η συσχέτιση ανάμεσα στη δυναμική της παραοικονομίας και τη μετανάστευση αναδεικνύεται σε πολλές εμπειρικές έρευνες⁵² που εντοπίζουν μεγάλη συμμετοχή μεταναστών γενικά, αλλά-για προφανείς λόγους-κυρίως των παράνομων σε ανεπίσημες δραστηριότητες.

Τις περισσότερες φορές οι παράνομοι μετανάστες απασχολούνται στις ανεπτυγμένες χώρες κάτω από άθλιες συνθήκες, ενώ συχνά χρησιμοποιούνται ως δικαιολογία για την κατάργηση των προνομίων όλων των άλλων εργαζομένων και την απώλεια της σταθερότητας στην αγορά εργασίας. Με την παρουσία των παράνομων μεταναστών ολόκληροι τομείς της οικονομίας εκτρέπονται προς την αστάθεια και την ελαστικότητα έτοιμοι ώστε να προσελκύουν ακόμα περισσότερα ξένα εργατικά χέρια και να γενικευτεί η απόλυτη κινητικότητα και η απορύθμιση της αγοράς εργασίας. Σαν αποτέλεσμα η μείωση του κόστους παραγωγής μέσω της αξιοποίησης της μαζικής και φτηνής εργατικής δύναμης είναι αρκετά μεγάλη σε τομείς όπως είναι ο αγροτικός, ο τουριστικός, οι οικοδομές καθώς και σε βιοτεχνικές και τουριστικές δραστηριότητες.

Οι ειδικοί διακρίνουν τη μεταναστευτική πολιτική σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά τον έλεγχο αυτών που εισέρχονται στη χώρα και το δεύτερο επίπεδο αφορά αυτούς που είναι ήδη μέσα στη χώρα. Όσον αφορά το πρώτο επίπεδο η βασική προσπάθεια αντιμετώπισης της παράνομης μετανάστευσης έρχεται με τον αυστηρότερο έλεγχο των συνόρων, την ισχυροποίηση της ποινικής αντιμετώπισης των διακινητών προσώπων, την σύναψη διακρατικών συμφωνιών για τον έλεγχο της παράνομης μετανάστευσης. Για τους μετανάστες που ήδη βρίσκονται στη χώρα συνήθως η μεταναστευτική πολιτική έχει να κάνει

⁵¹ Ψημμένος Ι., 1998.

⁵² Ψημμένος Ι (1998) και Fakiolas (2000) για την περίπτωση της Ελλάδας.

την εντατικοποίηση των ελέγχων από τις αρχές για τη νόμιμη παρουσία τους καθώς και με την πραγματοποίηση ακόμη και μαζικών απελάσεων. Επιπλέον, η παράνομη απασχόληση των μεταναστών τις περισσότερες φορές αντιμετωπίζεται με την επιβολή προστίμων στους εργοδότες. Παρά όμως τα παραπάνω μέτρα κατασταλτικού χαρακτήρα η παράνομη μετανάστευση έχει έντονα αυξητικές τάσεις σε όλη τη Ευρώπη, μετατρέποντας κάποιες χώρες σε χώρες διέλευσης και κάποιες άλλες σε χώρες προορισμού.

Ένα ακόμα μέτρο μεταναστευτικής πολιτικής το οποίο εφαρμόστηκε σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία ήταν και η διαδικασία νομιμοποίησης των παράνομων μεταναστών. Στις περισσότερες περιπτώσεις η νομιμοποίηση αυτή επιτυγχάνεται με την παροχή στους μετανάστες αδειών παραμονής. Οι άδειες παραμονής και εργασίας αποτελούν για όλες σχεδόν τις χώρες ξεχωριστό τίτλο, ο οποίος μάλιστα εκδίδεται από διαφορετική αρχή, ενώ υπάρχουν διαφορετικοί τύποι ανάλογα με τη διάρκεια ισχύος (από προσωρινή έως τη μόνιμη άδεια). Τα κριτήρια χορήγησης τους, σε κάθε περίπτωση, βασίζονται κυρίως στη πρόγνωση του κατά πόσο ο υποψήφιος μετανάστης θα μπορέσει να εξασφαλίσει τα οικονομικά και άλλα μέσα, ώστε να είναι αυτάρκης. Η διάρκεια των προσωρινών αδειών εργασίας των μεταναστών ποικίλει ανάλογα με τους συγκεκριμένους τύπους απασχόλησης ή τις συμβάσεις εργασίας που ενδεχομένως συνάπτονται.

Η νομιμοποίηση των μεταναστών συνιστά μέτρο με το οποίο οι αρμόδιες αρχές στοχεύουν σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο να επηρεάσουν το ύψος του μισθού, το επίπεδο απασχόλησης, την παραγωγή και την παραοικονομία αλλά και την κοινωνική σταθερότητα. Συγκεκριμένα, η νομιμοποίηση των μεταναστών βοηθάει στο να μην είναι πλέον παράνομοι, άρα και επιρρεπείς σε παράνομες ενέργειες αλλά και να περιοριστεί ο βαθμός της εκμετάλλευσης τους⁵³. Επιπλέον, η εμπειρία από τις ήδη πραγματοποιηθείσες διαδικασίες νομιμοποίησης δείχνει ότι οι μετανάστες οι οποίοι γίνονται νόμιμοι προσπαθούν

⁵³ Μ. Χλέτσος, 2002.

να μετακινηθούν σε καλύτερες θέσεις εργασίας, βελτιώνοντας κατά πολύ τις συνθήκες διαβίωσης τους. Επίσης, ένας άλλος βασικός στόχος της νομιμοποίησης των μεταναστών είναι η καλύτερη δυνατή αξιοποίηση τους από την κυβέρνηση καθώς είναι σε θέση να γνωρίζει ακριβώς ποιοι είναι οι μετανάστες και ποιες είναι οι δυνατότητες τους με συνέπεια να τους κατευθύνει προς τους τομείς στους οποίους έχει πραγματικά ανάγκη.

A.9.6.Μεταναστευτική πολιτική και κοινωνικές παροχές

Κοινή παραδοχή πλέον αποτελεί το γεγονός ότι στην οικονομία το κόστος παραγωγής των αγαθών δεν είναι χαμηλό μόνο γιατί είναι χαμηλή η αμοιβή της εργασίας των ξένων εργαζομένων. Είναι το κόστος αυτό χαμηλό γιατί λόγω των ιδιαζουσών οικογενειακών συνθηκών των μεταναστών, που τις επιβάλλει η μεταναστευτική πολιτική της χώρας υποδοχής, αυτή εξοικονομεί από τα οικογενειακά επιδόματα, από τις μειωμένες δαπάνες υγείας και εκπαίδευσης, από την αξιοποίηση οικημάτων στα οποία ο ντόπιος πληθυσμός δεν δέχεται πια να κατοικεί. Με άλλα λόγια οι μετανάστες είναι ευπρόσδεκτοι ως εργάτες, όχι ως πρόσωπα ή πολίτες⁵⁴. Καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις δεν αναμένεται αλλά ούτε και είναι επιθυμητό-να μείνουν, δεν έχουν βασικά πολιτικά δικαιώματα και είναι αποκλεισμένοι από τις εθνικές, πολιτισμικές και πολιτειακές/πολιτικές δομές.⁵⁵ Επιπλέον, η εκ νέου μαζική είσοδος μεταναστών σε πολλές χώρες δημιουργεί και νέα δεδομένα, ειδικά σε αυτές που δεν είναι οργανωμένες ως χώρες υποδοχής μεταναστών. Έχει παρατηρηθεί σε πολλές περιπτώσεις τα μεγαλύτερα κενά της κοινωνικής προστασίας εντοπίζονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και κατηγορίες και κυρίως στα πλέον ευάλωτα τμήματα της αγοράς εργασίας, όπως είναι οι άνεργοι οι ηλικιωμένοι αλλά και οι μετανάστες (Α. Λυμπεράκη-Θ. Πελαγίδης, 2000). Πάντως όσον αφορά την

⁵⁴ Μουσούρου Λ.,1993

⁵⁵ Soysal, 1994.

τελευταία αυτή κοινωνική ομάδα σύμφωνα με τα ευρήματα πρόσφατης έρευνας οι μετανάστες είναι αυτοί που εισπράττουν το μεγαλύτερο ποσοστό των επιδομάτων σε χρήμα, ενώ (καθώς οι αμοιβές τους παραμένουν εν γένει χαμηλές) η συνεισφορά τους στα φορολογικά έσοδα διατηρείται χαμηλή⁵⁶. Πάντως η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα έρχεται να διαψεύσει τις παραπάνω παρατηρήσεις καθώς καθημερινά αποδεικνύεται ότι οι μετανάστες (και κυρίως οι παράνομοι) είναι αυτοί που ωφελούνται στο ελάχιστο από το σύστημα κοινωνικής προστασίας της χώρας υποδοχής επειδή μόνο ορισμένες υπηρεσίες μπορούν να αποκτήσουν, ενώ δεν δικαιούνται βασικά επιδόματα όπως είναι αυτό της ανεργίας ή κάποια επιδόματα ενίσχυσης εισοδήματος. Επιπλέον, δεν προστατεύονται από τους εργατικούς νόμους επειδή δεν μπορούν να καταγγείλουν τους εργοδότες τους εξαιτίας της παράνομης παραμονής τους στη χώρα.

Όμως, αυτή η επιδίωξη της κρατικής πολιτικής για χαμηλό κόστος παροχών έχει κατά καιρούς συμβάλλει (σε μακροχρόνιο ορίζοντα) στην διόγκωση του κοινωνικού κόστους της μετανάστευσης, ενώ οι συχνοί αυστηρότατοι έλεγχοι από την αστυνομία δίνουν στους μετανάστες την αίσθηση ότι αποτελούν πληθυσμό δεύτερης κατηγορίας ανίκανο να ενταχθεί στην κοινωνία. Η στέρηση και ο κοινωνικός αποκλεισμός των μεταναστών οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στον πολλαπλασιασμό των σωματικών και ψυχικών τους ασθενειών καθώς και σε ποικίλες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς, που για να αντιμετωπιστούν, δημιουργούν απαιτήσεις από ολόκληρη την κοινωνία με τη μορφή αυξημένου κόστους στο τομέα της εργασίας, της υγείας καθώς και σε αυτόν της αποτροπής του εγκλήματος⁵⁷. Οι άνθρωποι αυτοί νοιώθουν απομονωμένοι από την υπόλοιπη κοινωνία και είναι περισσότερο ευάλωτοι στη φτώχεια, την ανεργία και κατ' επέκταση σε διάφορων ειδών παράνομες δραστηριότητες. Το Κράτος από την πλευρά του οφείλει με τα χρήματα που εισπράττει από τη φορολογία

⁵⁶ Borjas G., 1994.

⁵⁷ Hagan, J., 1994.

όλων και κυρίως των επιχειρήσεων να χρηματοδοτήσει την οργάνωση και τη συντήρηση της απαραίτητης υποδομής, η οποία να εξασφαλίζει στους αλλοδαπούς εργάτες και τις οικογένειες τους ένα επίπεδο ζωής, τέτοιο ώστε όχι μόνο να συντηρείται η εργατική τους δύναμη αλλά και να μην δημιουργούνται με την παρουσία τους προβλήματα που προκαλούν οικονομική ζημιά αλλά και κοινωνική δυσaréσκεια και αναταραχή. Ως, προς αυτή την κατεύθυνση, το 1990 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκανε σαφή την πρόθεση της να ενθαρρύνει πολιτικές ένταξης με στόχο να αμβλυνθούν οι εντάσεις που συνεπάγεται η μετανάστευση γενικά φτωχών, τις περισσότερες φορές ανεπαρκώς εφοδιασμένων και εθνικά διαφορετικών ανθρώπων. Δηλαδή σιγά, σιγά έγινε ευρέως αντιληπτό, ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης θα πρέπει να λειτουργήσει σαν μια ευκαιρία παραγωγικής αλλά και κοινωνικής ανασυγκρότησης και αναβάθμισης, ώστε να αξιοποιείται η δυναμική οικονομική δραστηριότητα του συνολικού εργατικού δυναμικού της χώρας χωρίς τη σπατάλη ανθρώπινων πόρων λόγω αποκλεισμών και άνισης μεταχείρισης.

Άλλωστε, είναι επόμενο ότι η ολιγωρία και η άρνηση στη δημιουργία υποδομής μειώνει μακροπρόθεσμα την ωφέλεια που έχει μια χώρα από τη μετανάστευση καθώς οι επιπτώσεις των προβλημάτων που δημιουργούνται είναι και δαπανηρές και με υψηλό κοινωνικό κόστος, ενώ από την άλλη πλευρά καταστάσεις όπως εργασία με ανασφάλεια και χαμηλές αποδοχές καθώς και κακές συνθήκες διαβίωσης για μια σημαντική μερίδα του πληθυσμού δεν δικαιολογείται και από ανθρώπινη άποψη.

A.9.7. Η ανάγκη για μια πολυπολιτισμική κοινωνία

Ένα λεπτό σημείο στο οποίο θα πρέπει να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στις διαφοροποιήσεις των πολιτικών που ακολουθούν οι χώρες υποδοχής όσον αφορά τους μετανάστες είναι το αν θα πρέπει να τους αφομοιώσουν (cossimilation) στο πολιτισμό τους ή να δοκιμάσουν τη συνταγή μιας

πολυπολιτισμικής κοινωνίας (multicultural society). Ο Eric Gazon στο άρθρο του <Οι μετανάστες και η δημοκρατία> χρησιμοποιεί τους όρους της αφομοίωσης και της πολυπολιτισμικής κοινωνίας τονίζοντας ότι ένα από τα βασικά ερωτήματα που θα πρέπει να απαντηθεί είναι το τι περιμένουν οι ντόπιοι από τους ξένους αλλά και το τι ιδέες έχουν για τη χώρα στην οποία ζουν. Και σε αυτό το σημείο καλούμαστε να αναλύσουμε έννοιες όπως αυτή της αφομοίωσης από τη μία πλευρά και της πολιπολιτισμικής κοινωνίας από την άλλη. Οι πολιτικές της αφομοίωσης (assimilation) εκφράζουν μια αρνητική στάση στην προοπτική της συνύπαρξης διαφόρων πολιτισμών σε μια χώρα και αποβλέπουν στη σταδιακή εξάλειψη των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων των μεταναστών και για αυτό εύκολα κανείς μπορεί να αντιληφθεί ότι δεν ταυτίζονται με την αναγνώριση βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μέσα από την πολιτική της αφομοίωσης συχνά οι μετανάστες καταλήγουν σιγά, σιγά να χάσουν την ταυτότητα και την αυτονομία τους. Βέβαια, χώρες όπως η Μεγάλη Βρετανία έδειξαν ανοχή στις πολιτισμικές παραδόσεις των μεταναστών χωρίς όμως να διαμορφώσουν μια συνεπή και σαφή πολιτική για την στήριξη ή την ενθάρρυνση πολιτιστικών διαφορών σε εθνικό επίπεδο. Πάντως η πολιτική που θα ήταν περισσότερο δίκαιο να ακολουθείται από τις χώρες υποδοχής είναι αυτή της ενθάρρυνσης της πολιτιστικής διαφορετικότητας και της ενσωμάτωσης (integration) καθώς έτσι αναγνωρίζεται η πολιτισμική ισοτιμία των μειονοτήτων που συνθέτουν ομάδες των μεταναστών, από τη στιγμή φυσικά που οι θρησκευτικές και πολιτιστικές πρακτικές δεν προσκρούουν στο νομικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής.

Αυτόν ακριβώς το σεβασμό στη διαφορετικότητα τόνισε και η ιδέα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέσα σε πλαίσια εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά και πολιτισμικά, με στόχο τη συμφιλίωση των λαών, την αρμονική συνύπαρξη, τη συνεργασία και τον διάλογο. Και αυτό γιατί χρεοκοπία των ιδεολογικών ερεισμάτων του ρατσισμού και η φρίκη των πολέμων οδήγησε τους λαούς της Ευρώπης στη συνειδητοποίηση ότι η ειρήνη και η πρόοδος επιτυγχάνονται μόνο

μέσα από τη συμφιλίωση των λαών, το διάλογο και το σεβασμό στη διαφορετικότητα. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ήταν αυτό που πρωτοστάτησε στη προσπάθεια αντιμετώπισης των διακρίσεων και των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας και τόνισε την αναγκαιότητα της λήψης των απαραίτητων μέτρων για την πάταξη τέτοιων συμπεριφορών. Εκτός από την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για το ρατσισμό και την Ξενοφοβία (EUMC, European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia) το έτος 1997, το 1999 υπογράφεται και η Συνθήκη του Άμστερνταμ, όπου με το άρθρο 13 παρέχεται στα ευρωπαϊκά όργανα τη δυνατότητα να υιοθετήσουν δεσμευτική νομοθεσία κατά των διακρίσεων, όποια μορφή και αν παίρνουν αυτές, είτε βασίζονται στο φύλο, είτε στη φυλετική ή εθνική καταγωγή, τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, την αναπηρία, την ηλικία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό⁵⁸. Με βάση το άρθρο αυτό διαμορφώθηκε ένα φιλόδοξο και πρωτοποριακό <<πακέτο>> κατά των διακρίσεων (2000-2006), που περιλαμβάνει δύο οδηγίες και ένα πρόγραμμα δράσης. Το τελευταίο στοχεύει στην υποστήριξη και συμπλήρωση της δράσης των κρατών μελών για την καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων. Τέλος είναι σημαντικό να αναφέρουμε και τις Κοινοτικές Οδηγίες 2000/43/EK και 2000/78/EK, που παρέχουν προστασία από τις φυλετικές διακρίσεις στην απασχόληση και την κατάρτιση, την εκπαίδευση, την κοινωνική ασφάλιση, την υγειονομική περίθαλψη, την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες.

⁵⁸ Άννα Καραμάνου, 2003.

ΜΕΡΟΣ Β' : Μια εμπειρική ανάλυση

Κεφάλαιο 1 :Εισαγωγή –Μεθοδολογία της έρευνας

Τα τελευταία χρόνια η ελληνική βιβλιογραφική παραγωγή στο χώρο της κοινωνικής θεωρίας και έρευνας είναι σχετικά αυξημένη σε προσεγγίσεις του φαινομένου της μετανάστευσης. Ωστόσο δεν μπορούμε να πούμε ότι οι γνώσεις μας για τους μετανάστες και τα κοινωνικά φαινόμενα που συνδέονται με την παρουσία τους και τη συνεισφορά τους στην οικονομία και στην κοινωνία είναι επαρκείς και ικανοποιητικές. Αντίστοιχα οι απόψεις που εκφράζονται μέσα από το δημόσιο λόγο συχνά είναι φτωχές σε επιχειρήματα και σε δεδομένα που να τα θεμελιώνουν. Επιπλέον, οι εμπειρικές έρευνες που έχουν γίνει στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας είναι λιγοστές και το μεγαλύτερο τους μέρος είναι περιγραφικές⁵⁹. Από αυτές πάντως που υπάρχουν μπορούμε να διαμορφώσουμε μια πρώτη εικόνα για τις συνθήκες ζωής των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Ως προς το αντικείμενο τους πολλές από τις ερευνητικές εργασίες οργανώνουν τη μελέτη τους γύρω από συγκεκριμένες ομάδες μεταναστών είτε με βάση την εθνικότητα τους, είτε με βάση τη θέση τους ως ξένοι εργάτες, πρόσφυγες ή Έλληνες ομογενείς. Επιπλέον, εξετάζουν τις συνθήκες ζωής και εργασίας των μεταναστών μέσα από το πρίσμα ευρύτερων θεμάτων, όπως διάφορα προγράμματα ένταξης, περιθωριοποίησης και κοινωνικού αποκλεισμού, το συνδικαλιστικό κίνημα και τα ατομικά δικαιώματα, την παγκοσμιοποίηση, την οργάνωση της αγοράς εργασίας ή την εκμετάλλευσή τους⁶⁰.

Ακριβή στοιχεία για το σύνολο των μεταναστών και των μεταναστριών που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα δεν υπάρχουν. Τα πιο έγκυρα από αυτά προέρχονται από την καταγραφή του 1998 και μιλούν για 700.000 αλλοδαπούς

⁵⁹ Λ. Λαμπριανίδης-Α. Λυμπεράκη, 2001.

⁶⁰ Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου & Μ. Παύλου, 2001.

οι οποίοι προσεγγίζουν το εκατομμύριο τους καλοκαιρινούς μήνες λόγω εποχικότητας των εργασιών που απασχολούνται (αγροτική παραγωγή, τουρισμός κ.α.).

Οι αλλοδαποί στην Ελλάδα προέρχονται από περισσότερες από 70 χώρες της Βαλκανικής, της παλιάς Σοβιετικής Ένωσης και του τρίτου κόσμου. Η μεγαλύτερη κοινότητα μεταναστών είναι η αλβανική και καταλαμβάνει περίπου το 65% του συνόλου και ακολουθούν μακράν οι Βούλγαροι 7%, οι Ρουμάνοι 5%, οι Πακιστανοί και Ουκρανοί γύρω στο 3% και ακολουθούν Πολωνοί, Γεωργιανοί, Ινδοί, Αιγύπτιοι, Φιλιπινέζοι και σε μικρότερα ποσοστά (Καβουνίδη Τ. 2002).

Με βάση το φύλο τα στοιχεία δείχνουν ότι η μεγάλη πλειοψηφία των αλλοδαπών εργαζομένων είναι άνδρες. Τα επίσημα στοιχεία δείχνουν ότι οι γυναίκες μετανάστριες στην Ελλάδα αγγίζουν το 26% του συνολικού αριθμού των μεταναστών. Ωστόσο είναι γεγονός ότι υπάρχουν πολύ σημαντικές διακυμάνσεις στη συμμετοχή των γυναικών ανάλογα με τη χώρα προέλευσης. Έτσι, υπάρχουν χώρες προέλευσης όπως το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές ή η Αίγυπτος όπου ο πληθυσμός είναι σχεδόν αποκλειστικά ανδρικός, ενώ από την άλλη πλευρά υπάρχουν και άλλες χώρες όπως οι Φιλιππίνες, η Μολδαβία ή η Ουκρανία όπου κυριαρχεί σχεδόν αποκλειστικά το γυναικείο στοιχείο. Πάντως, την τελευταία δεκαετία, στη διεθνή βιβλιογραφία για τη μετανάστευση υπάρχουν αρκετές αναφορές στη λεγόμενη <θηλυκοποίηση της μετανάστευσης>. Με τον όρο αυτό εννοείται ότι καταγράφεται η τάση να αποτελούνται τα μεταναστευτικά ρεύματα σε όλο και μεγαλύτερο βαθμό από γυναίκες⁶². Επιπλέον, πέρα από την ποσοτική διαφοροποίηση της μετανάστευσης γυναικών συγκριτικά με εκείνη του παρελθόντος, τα τελευταία χρόνια έχει συντελεστεί και μια ποιοτική διαφοροποίηση. Πρόκειται συγκεκριμένα για την τάση συμμετοχής των γυναικών στα μεταναστευτικά ρεύματα ως αυτόνομοι οικονομικοί

⁶² Τζένη Καβουνίδη, 2002.

μετανάστες παρά ως εξαρτώμενα άτομα που συνοδεύουν άνδρες μετανάστες⁶³. Και η ποιοτική αυτή διαφοροποίηση της γυναικείας μετανάστευσης συνδέεται με χώρες καταγωγής όπως είναι η Ρωσία, η Μολδαβία, η Γεωργία, η Βουλγαρία ή οι Φιλιππίνες.

Η ευρύτερη περιοχή της Αττικής παρουσιάζεται να προσελκύει τον μεγαλύτερο τμήμα των αλλοδαπών εργαζομένων. Τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεση μας μιλούν για ποσοστό 44,3%. Στη Μακεδονία ζει και εργάζεται περίπου το 15% του συνόλου των μεταναστών, στη Στερεά Ελλάδα το 6,5%, στη Θεσσαλία το 6%, ενώ τη μικρότερη υποδοχή μεταναστών έχουν η Ήπειρος και το Β. Αιγαίο (Καβουνίδη Τ. 2002).

Όπως επισημάναμε και στο Α μέρος της μελέτης μας η Ελλάδα τοποθετείται στον ευρύτερο γεωγραφικό και κοινωνικό-οικονομικό χώρο της Νότιας Ευρώπης και του σταδιακού μετασχηματισμού του από χώρο αποστολής σε χώρο υποδοχής μεταναστών. Πρόκειται για ένα μετασχηματισμό ο οποίος τοποθετείται χρονικά στις δεκαετίες του 1980 και του 1990, με κάποιες διαφορές στα χαρακτηριστικά από χώρα σε χώρα αλλά με γνώμονα την επίτευξη ενός συγκεκριμένου μοντέλου ανάπτυξης (του νότιο-ευρωπαϊκού). Ειδικοί ερευνητές αναφέρουν ένα πλήθος παραγόντων ο οποίοι έχουν συμβάλει και εξακολουθούν να συμβάλλουν στο μετασχηματισμό των χωρών της Νότιας Ευρώπης σε χώρες μαζικής υποδοχής μεταναστών. Στις χώρες αυτές (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία) το εργατικό δυναμικό συνδέεται άμεσα τόσο με την παραοικονομία όσο και με την παγκόσμια ανάπτυξη νέων μορφών εργασίας και πολιτικής διαχείρισης της οικονομίας. Το αποτέλεσμα είναι η χρήση ενός μεταφερόμενου-ελαστικού δυναμικού, όσον αφορά τις κοινωνικές παροχές και την αντιπροσώπευση και η δημιουργία μιας παγκόσμιας «βιομηχανίας που ειδικεύεται στη μετακίνηση αυτού του δυναμικού, αναπτύσσοντας αυτό που ονομάζεται <Παγκόσμια Μεταναστευτική Αγορά>⁶⁴. Κυρίως από τις αρχές της

⁶³ Σίσσυ Βωβού, 2001.

⁶⁴ Ιορδάνης Ψημένος, 1995.

δεκαετίας το 1990 η Ελλάδα μπήκε σε διαδικασία μεταναστευτικού μετασχηματισμού. Μέσα στη δεκαετία αυτή κλήθηκε να αντιμετωπίσει ένα πρωτόγνωρο για αυτή και μεγάλο σε έκταση, δύσκολο φαινόμενο της μετανάστευσης χωρίς να διαθέτει κάποια προηγούμενη εμπειρία. Προσπαθώντας να αναδείξουμε τους μηχανισμούς που δημιούργησαν ζήτηση για μεταναστευτικό εργατικό δυναμικό στη χώρα μας, οφείλουμε να σταθούμε σε μια σειρά από δομικούς παράγοντες που όχι μόνο επέτρεψαν αλλά και ενθάρρυναν την τη μαζική είσοδο και την απασχόληση των ανθρώπων αυτών. Και οι δομικοί αυτοί παράγοντες σχετίζονται με τη σταδιακή διαδικασία κινητικότητας και μετακίνησης των γηγενών εργαζομένων από οικονομικούς τομείς και κλάδους χαμηλής παραγωγικότητας σε κλάδους υψηλότερης παραγωγικότητας, με τους ξένους μετανάστες να συμπληρώνουν τα κενά που σταδιακά δημιουργούν⁶⁴.

Το Β' μέρος της συγκεκριμένης μελέτης βασίζεται στην έρευνα ενός δείγματος μεταναστών το οποίο αποτελείται από 43 άτομα, άνδρες και γυναίκες. Στόχος μας ήταν να προσεγγίσουμε τις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών ρωτώντας κάποιους από αυτούς σχετικά με τον τρόπο ζωής και εργασίας τους, έτσι ώστε να αναδείξουμε ορισμένες πλευρές της μετανάστευσης τις οποίες θεωρούμε σημαντικές για την ανάλυση της ελληνικής εμπειρίας. Σημαντική πηγή άντλησης πληροφοριών ήταν οι συνεντεύξεις με μετανάστες που διέμεναν και εργάζονταν στην Αθήνα και οι οποίες βασίζονταν σε ένα ημιδομημένο ερωτηματολόγιο που περιελάμβανε ανοιχτές, κλειστές ή μικτές ερωτήσεις. Μέσα από τα ερωτηματολόγια αυτά τελικά προσπαθήσαμε να οδηγηθούμε σε κάποιες γενικές παρατηρήσεις οι οποίες να τοποθετούνται γύρω από τον κοινωνικό χώρο εντός του οποίου οι μετανάστες εργάζονται και <καταστρώνουν> τη καθημερινότητά τους. Η πλειοψηφία των μεταναστών τους δείγματος μας προέρχεται από Βαλκανικές χώρες, όπως η Αλβανία, η Βουλγαρία και η

⁶⁴ Θ. Ιωσηφίδης, 2001.

Ρουμανία, ενώ σημαντικό μέρος καταλαμβάνουν και οι μετανάστριες από την Ανατολική Ευρώπη (Ρωσία, Μολδαβία, Γεωργία). Επιπλέον, σημαντική παρουσία στο δείγμα είχαν και οι μετανάστες με καταγωγή από το Μπαγκλαντές, ενώ λιγότεροι ήταν οι μετανάστες από το Ιράκ και την Αίγυπτο, τη Ρουάντα και τέλος τις Φιλιππίνες. Η κύρια έρευνα πραγματοποιήθηκε στο χρονικό διάστημα Απριλίου-Ιουλίου 2004 και έλαβε χώρα σε διάφορες περιοχές του λεκανοπεδίου Αττικής, προκειμένου να έχουμε μια συνολικότερη εικόνα της καθημερινής πραγματικότητας που βιώνουν οι μετανάστες με τους οποίους συνεργαστήκαμε. Προκαταβολικά νοιώθουμε την ανάγκη να τους εκφράσουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ για την πολύτιμη βοήθεια τους, γιατί χωρίς τις δικές τους πληροφορίες η μελέτη αυτή θα ήταν ελλιπής, βασισμένη σε ένα θεωρητικό πλαίσιο, μακριά από τη σύγχρονη πραγματικότητα. Από την άλλη πλευρά, σημαντική ήταν και η συμβολή πολλών Ελλήνων εργοδοτών, κυρίως για το πλήθος των σημαντικών πληροφοριών που μας παρείχαν σχετικά με τις συνθήκες ζωής και εργασίας των μεταναστών.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τις περισσότερες φορές μετά το πέρας του ωραρίου των μεταναστών και συνήθως μακριά από τους χώρους εργασίας. Στόχος μας ήταν κατά τη συνομιλία μας με τους μετανάστες να δημιουργήσουμε σε αυτούς μια διάθεση εμπιστοσύνης και ένα φιλικό περιβάλλον, προκειμένου να μπορέσουμε να αναδείξουμε τις πραγματικές τους σκέψεις /αντιλήψεις για τα θέματα που τίγονται στα ερωτηματολόγια. Τέλος, σε κάποια σημεία της έρευνας μας το εμπειρικό υλικό γίνεται πιο πλούσιο καθώς η φύση των ερωτήσεων ήταν τέτοια που πολλοί είχαν τη δυνατότητα να μας δώσουν απαντήσεις και για λογαριασμό άλλων μελών της οικογένειας τους όπως π.χ. σύζυγοι ή αδέρφια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Γενικά στοιχεία των μεταναστών που καθορίζουν την παρουσία τους στην Ελλάδα

B.2.1. Η ταυτότητα του δείγματος

Οι αλλαγές που πρόσφατα συνέβησαν στην Ανατολική Ευρώπη, οι δύσκολες κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες που βιώνουν οι Βαλκανικές χώρες καθώς και το χαμηλό επίπεδο παροχών προς τους πληθυσμούς της Ασίας και της Αφρικής, δημιούργησαν μεγάλα μεταναστευτικά κύματα με κατεύθυνση την Ελλάδα. Η μεγάλη πλειοψηφία εγκαθίσταται στην Αθήνα και συγκεκριμένα η περιοχή γύρω από το κέντρο της πρωτεύουσας αποτελεί τον πυρήνα οργάνωσης της ζωής των μεταναστών. Εκεί κατά την πρώτη φάση της εγκατάστασης τους αναζητούν εργασία και διαμονή. Για τους περισσότερους οι συνθήκες διαμονής αρχικά ήταν πολύ δύσκολες καθώς ήταν αναγκασμένοι να <στοιβάζονται> σε υπόγεια και κακοσυντηρημένα διαμερίσματα ή ακόμα και να διαμένουν σε διάφορα ξενοδοχεία στο κέντρο της Αθήνας με παντελή έλλειψη βασικών μέσων διαβίωσης. Αλλά και από πλευρά απασχόλησης οι μετανάστες όσο βρίσκονται στο αρχικό στάδιο διαμονής στη χώρα υποδοχής, λόγω της δεινής οικονομικής τους θέσης είναι προετοιμασμένοι να δεχτούν οποιαδήποτε εργασία ακόμα και κάτω από τις πιο δύσκολες συνθήκες. Από τις συνεντεύξεις όμως που πήραμε εκείνο που παρατηρήσαμε ήταν ότι με τη συνεχή παραμονή των μεταναστών στην Ελλάδα σταδιακά πραγματοποιείται μια μεγαλύτερη κατανόηση της αγοράς εργασίας και έτσι σχεδόν όλοι από το δείγμα μας συγκριτικά έχουν καλύτερες συνθήκες εργασίας από τις πρώτες ημέρες που ήρθαν στην Αθήνα. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέξαμε και με βάση τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήσαμε στις συνεντεύξεις διαπιστώνουμε ότι: στην ερώτηση ποια δουλειά κάνουνε τώρα οι μετανάστες και ποια έκαναν πριν από αυτήν καθώς και ποια στην αρχή της εισόδου τους στην Ελλάδα, ο μεγαλύτερος αριθμός έχει αρκετά βελτιώσει τη θέση του. Όσον αφορά τα δεδομένα της κατοικίας τους και αυτά με το πέρασμα του χρόνου βελτιώνονται και σήμερα οι περισσότεροι

μετανάστες έχουν τη δυνατότητα να νοικιάσουν κάποιο σπίτι και να έχουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

Ένα σημαντικό ποσοστό των μεταναστών του δείγματος μας δηλώνουν ότι άλλαξαν το όνομα τους και υιοθέτησαν ελληνικά ονόματα, έτσι ώστε να ενσωματωθούν πιο ομαλά στην ελληνική κοινωνία. Κάποιοι, κυρίως Αλβανοί μετανάστες παραποίησαν ελαφρά τα ονόματα τους με σκοπό να ακούγονται πιο ελληνικά. Θα μπορούσαμε δηλαδή να πούμε ότι το όνομα το οποίο δηλώνει την καταγωγή και την προσωπική ταυτότητα του μετανάστη, καταργείται προκειμένου οι άνθρωποι αυτοί να βελτιώσουν τη κοινωνική τους θέση στη χώρα που τους υποδέχεται, να τους αναγνωριστούν κάποια δικαιώματα και να κάνουν πιο ανθρώπινη την παραμονή τους.

Η πυραμίδα των ηλικιών του δείγματος των μεταναστών που μελετήσαμε είναι εξαιρετικά δυναμική. Η πλειοψηφία των μεταναστών τους οποίους προσεγγίσαμε, τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες ήταν μέχρι 45 ετών (Πίνακας 1) με επικρατέστερη την ηλικιακή ομάδα 26-35 για τους άνδρες και 36-45 για τις γυναίκες. Όπως δείχνουν τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα οι γυναίκες που μεταναστεύουν στη χώρα μας είναι αισθητά μεγαλύτερες στην ηλικία από ότι οι άνδρες. Το ότι οι γυναίκες είναι πιο μεγάλες στην ηλικία από ότι οι άνδρες συνδέεται στενά και με το ότι υπάρχει αξιοσημείωτη διαφορά ανάμεσα στις δύο κατηγορίες μεταναστών ως προς τη φάση του <οικογενειακού κύκλου ζωής> στην οποία βρίσκονται, καθώς παρατηρήσαμε ότι αναλογικά περισσότερες είναι γυναίκες που έχουν συνάψει γάμο και έχουν παιδιά που βρίσκονται είτε στη Ελλάδα, είτε στις χώρες καταγωγής τους. Όπως και να έχει πάντως τόσο οι άνδρες μετανάστες όσο και οι γυναίκες μετανάστριες αποτελούν άτομα ενεργού ηλικίας με σημαντικό ρόλο στην αγορά εργασίας. Αντίθετα, τα ηλικιωμένα άτομα του δείγματος αποτελούν ποσοστό μόλις 9%, πράγμα το οποίο οφείλεται στο ότι μεταναστεύουν οι πιο δυναμικές ηλικίες, ενώ οι ηλικιωμένοι παραμένουν στη χώρα τους. Τέλος, το ποσοστό των νέων που δεν έχουν ενταχθεί στη παραγωγή αγγίζει το 18%.

Πίνακας 1 : Ομάδες ηλικιών των μεταναστών

	0-6	7-13	14-18	19-25	26-35	36-45	46-55	56-65	>65	Σύνολο
Άνδρας	0	0	0	6	15	7	1	0	0	29
Γυναίκα	0	0	0	4	8	11	4	1	0	28
Παιδιά	1	4	3	4	2	0	0	0	0	14
Παππούς	0	0	0	0	0	1	0	0	1	2
Γιαγιά	0	0	0	0	0	1	2	0	2	5
Σύνολο	1	4	3	14	25	20	7	1	3	78
Ποσοστά%	1,3	5,2	3,8	17,9	32	25,6	9	1,3	3,9	100%

Η συγκεκριμένη ηλικιακή σύνθεση των μεταναστευτικών ρευμάτων αποτελεί μία λύση για το έντονο πρόβλημα υπογεννητικότητας και κατ' επέκταση γήρανσης του πληθυσμού που αντιμετωπίζει παράλληλα με τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και η Ελλάδα. Έτσι, ενώ μέχρι σήμερα τα θέματα που κυριαρχούσαν ήταν ο έλεγχος των μεταναστευτικών ρευμάτων, η καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, η απασχόληση των μεταναστών και οι επιπτώσεις τους στην εργασία των γηγενών, τώρα έχουν προστεθεί ακόμη δύο θέματα όπως είναι ο ρόλος της μετανάστευσης στην αντιμετώπιση της γήρανσης του πληθυσμού των χωρών που τους υποδέχονται καθώς και η <εισαγωγή> εργατικής δύναμης υψηλής ειδίκευσης⁶⁵. Για πολλές από τις ανεπτυγμένες κοινωνίες η μετανάστευση έχει το πλεονέκτημα της άμεσης και ισχυρής επίδρασης στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, καθώς οι μετανάστες στην πλειοψηφία τους είναι άτομα νεαρής ηλικίας και χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη κινητικότητα ανάμεσα στους διάφορους κλάδους της οικονομίας. Βέβαια οι μετανάστες είναι μια εργασιακή δύναμη που αποτελείται από διακριτές μερίδες όχι μόνο με διαφορετικές ηλικίες αλλά και διαφορετικές ικανότητες προς εργασία, διαφορετικά επαγγέλματα και ειδικεύσεις. Στον δημόσιο λόγο συχνά διατυπώνεται η επιθυμία να ασκείται από τις χώρες

⁶⁵ Ιωακείμoglou Η, 2001.

υποδοχής κάποιος έλεγχος στον όγκο και την κατανομή των ηλικιών και των ειδικοτήτων των μεταναστών που καταφθάνουν. Να μην ευνοείται δηλαδή η εισροή μεταναστών εν γένει αλλά να η είσοδος εκείνων των μερίδων που διαθέτουν την υψηλότερη <εκμεταλλευσιμότητα> από την άποψη του κεφαλαίου (Η.Ιωακειμόγλου, *Η Ευρώπη χρειάζεται τους μετανάστες και τους φοβάται*). Άλλωστε Borjas (1994) στο βιβλίο του *The Economics of Immigration* υποστηρίζει ότι αν οι οικονομικοί μετανάστες χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο δεξιοτήτων και επιδεικνύουν ανυπέρβλητα εμπόδια στην προσαρμογή της εργασίας που προσφέρουν, με τρόπο που να αντιστοιχεί απαιτήσεις των εργοδοτών, τότε είναι πολύ πιθανό να ενταθούν τα φαινόμενα περιθωριοποίησης και μισθολογικών διαφορών, καθώς επίσης και η σταδιακή δημιουργία ενός σημαντικού κόστους κοινωνικής προστασίας για την κοινωνία υποδοχής. Εντούτοις στη πράξη υπάρχουν πολλοί παράγοντες που περιορίζουν και καθιστούν περίπλοκο εγχείρημα ένα τέτοιο έλεγχο της μετανάστευσης. Πρώτον, πλήθος ανθρωπιστικών παραγόντων καθιστούν τέτοιου είδους πολιτικές μη αποδεκτές. Δεύτερον, ακόμη και αν υποτεθεί ότι θα ήταν δυνατόν να ελεγχθούν τα χαρακτηριστικά και η <εκμεταλλευσιμότητα> των μεταναστών ώστε να αντιμετωπιστεί εν μέρει το δημογραφικό πρόβλημα των ανεπτυγμένων κοινωνιών, μια τέτοια μεταναστευτική πολιτική θα γινόταν δυνατή μόνο εφόσον θα εμφανιζόταν ελλείψεις εργατικού δυναμικού που θα έπειθαν τόσο τους κυβερνητικούς φορείς όσο και την κοινή γνώμη. Με άλλα λόγια, οι κυβερνήσεις θα προτιμούσαν να εξαντλήσουν κατ' αρχήν το εργατικό δυναμικό της ημεδαπής προτού αποφασίσουν την υιοθέτηση μιας νέας πολιτικής μετανάστευσης με στόχο την ανανέωση του πληθυσμού.

Πολλοί από τους μετανάστες που συναντήσαμε είχαν υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Το 17,2% των ανδρών και το 43% των γυναικών είναι πτυχιούχοι πανεπιστημίου. Επιπλέον το με βάση τον Πίνακα 2 το 27,8% των μεταναστών του δείγματος μας έχει τελειώσει το λύκειο και το 13,9% το γυμνάσιο. Έτσι, οδηγούμαστε και εμείς στο συμπέρασμα που έχουν καταλήξει και πολλοί άλλοι

ότι τα μέλη των κοινωνιών που μεταναστεύουν είναι τα πιο δυναμικά και μορφωμένα, δραπέτες από μια καταρρέουσα κοινωνία που δεν μπορεί να τους προσφέρει δουλειά και κοινωνική ταυτότητα. Τέλος, οι αναλφάβητοι του δείγματος είναι ελάχιστοι και αυτοί δεν ανήκουν στον ενεργό πληθυσμό των μεταναστών.

Πίνακας 2: Επίπεδο εκπαίδευσης των μελών της οικογένειας

	Καμία	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Τεχν.σχολή	ΤΕΙ	Πανεπιστ	Σύνολο
Άνδρας	0	6	5	8	5	0	5	29
Γυναίκα	0	2	2	7	3	2	12	28
Παιδιά	1	5	2	7	0	0	0	15
Παππούς	0	0	1	0	0	0	1	2
Γιαγιά	1	0	1	0	1	1	1	5
Σύνολο	2	13	11	22	9	3	19	79
Ποσοστό(%)	2,5	16,5	13,9	27,8	11,5	3,8	24	100%

Οι διαφορές στο εκπαιδευτικό επίπεδο μεταξύ των μεταναστευτικών ομάδων, τις οποίες προσεγγίσαμε θα πρέπει κατά πάσα πιθανότητα να οφείλονται στα διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα και στις κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες των χωρών αποστολής. Επιπλέον, σοβαρό πρόβλημα στην εξαγωγή συμπερασμάτων αποτελεί η το ότι η δομή του εκπαιδευτικού συστήματος διαφέρει από χώρα σε χώρα. Η χρονική διάρκεια του κάθε επιπέδου εκπαίδευσης δεν είναι παντού η ίδια. Για παράδειγμα, σε ορισμένες χώρες θεωρούνται ως πρωτοβάθμια εκπαίδευση τα τέσσερα πρώτα χρόνια του σχολείου ενώ σε κάποιες άλλες τα πρώτα οκτώ⁶⁶. Παρ' όλα αυτά στον παρακάτω πίνακα παραθέτουμε τα διάφορα ποσοστά των μεταναστευτικών ομάδων τις οποίες μελετήσαμε ανάλογα με την σχολική εκπαίδευση που έχουν λάβει.

⁶⁶ Τζένη Καβουνίδη, 2002.

Πίνακας 3 : Επίπεδο εκπαίδευσης για κάθε μεταναστευτική ομάδα

	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Τεχν.Σχ.	ΤΕΙ	Πανεπ.	Καμία
Ρωσία	5,5	5,7	33,3	11,1	10	27,7	6,7
Μολδαβία	20	30	-	35	-	15	-
Γεωργία	-	-	50	-	-	50	-
Μπαγκλαντές	-	16,6	10	16,6	-	50	
Ιρακ	33,3	33,3	16	17,4	-	-	-
Αίγυπτος							
Φιλιππίνες							
Αλβανία	27,3	18,2	21,2	6	-	24,2	3
Βουλγαρία							
Ρουμανία	25	25	50	-	-	-	-

Οι Αλβανοί μετανάστες στη συντριπτική τους πλειοψηφία ζούνε στην Ελλάδα με τις οικογένειες τους. Από το σύνολο των ανδρών που ερωτήθηκαν λίγοι είναι αυτοί που ζουν σήμερα στη χώρα μας χωρίς τις γυναίκες τους. Βέβαια, η συγκέντρωση στην Ελλάδα γίνεται σταδιακά σε ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και στις περισσότερες περιπτώσεις στην Ελλάδα έρχεται πρώτα ο σύζυγος και μετά ακολουθεί η σύζυγος. Αντίθετα, για τους μετανάστες από την Ανατολική Ευρώπη που στη συντριπτική τους πλειοψηφία είναι γυναίκες δεν συμβαίνει το ίδιο. Τόσο οι μετανάστριες από τη Ρωσία, τη Μολδαβία, αλλά και τη Γεωργία έρχονται μόνες τους στην Ελλάδα και με τα χρήματα που κερδίζουν συντηρούν τις οικογένειες τους που έχουν μείνει πίσω στην πατρίδα. Το ίδιο φαίνεται να συμβαίνει και με τους μετανάστες από το Μπαγκλαντές, το Ιράκ και την Αίγυπτο. Στις περιπτώσεις αυτές έχουμε κατ' εξοχήν ανδρικό μεταναστευτικό πληθυσμό που ζουν στην Ελλάδα χωρίς τις γυναίκες και τα παιδιά τους. Ωστόσο θα πρέπει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι πολλοί από τους μετανάστες από τις Αραβικές αλλά και τις Ασιατικές χώρες είναι πολύ νέοι σε ηλικία και ανύπαντροι. Παρ' όλα αυτά οι περισσότεροι όπως θα δούμε και

στη συνέχεια της έρευνας μας δήλωσαν ότι στέλνουν κατά καιρούς μεγάλα ποσά εμβασμάτων στις χώρες τους για τη συντήρηση των οικογενειών τους.

B.2.2. Αίτια επιλογής της μετανάστευσης στην Ελλάδα

Ο πρώτος λόγος τον οποίο αναφέρουν οι μετανάστες με τους οποίους συζητήσαμε για την απόφασή τους να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα είναι η ευκολία εισόδου στη χώρα, είτε παράνομα είτε νόμιμα (Πίνακας 4). Επίσης, ένα σημαντικό ποσοστό 14% σαν πρώτο λόγο της επιλογής της χώρας μας ανέφεραν τη γεωγραφική της γειτνίαση με την πατρίδα τους, έτσι ώστε να μπορούν να την επισκέπτονται συχνά. Εύκολα, μπορούμε να φανταστούμε ότι κάτι τέτοιο αφορά περισσότερο τους Αλβανούς και τους Βούλγαρους μετανάστες καθώς η Ελλάδα συνορεύει με τις δύο αυτές χώρες. Ο δεύτερος λόγος είναι η προσδοκία ότι στην Ελλάδα θα βρουν καλά αμειβόμενες δουλειές 25,6%. Ο τρίτος λόγος είναι ότι οι μετανάστες θεωρούν ότι στην Ελλάδα εύκολα μπορούν να εργαστούν παράνομα και έτσι να κερδίσουν γρήγορά χρήματα χωρίς γραφειοκρατικές διαδικασίες. Αυτό βασίζεται στη πληροφόρηση που έχουν σχετικά με τη ζήτηση από τη χώρα μας ενός ελαστικού εργατικού δυναμικού, απασχολούμενου κατά το πλείστον σε άτυπες μορφές εργασίας, έξω από θεσμικές οδηγίες ή τον έλεγχο των συνδικάτων και μακριά από κάθε κρατικό και φορολογικό έλεγχο. Πρόκειται για μια μεγάλη κατηγορία μεταναστών αυτή των ανεπίσημων οικονομικών μεταναστών, οι οποίοι απορροφούνται κυρίως από κλάδους εποχιακής απασχόλησης, από οικογενειακές μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και από τον τομέα οικιακής βοήθειας.

Πίνακας 4: Τρεις κύριοι λόγοι επιλογής της Ελλάδας από τους μετανάστες

	Πρώτος%	Δεύτερος%	Τρίτος%
Εύκολο να μπεις στη χώρα νόμιμα	7	9,3	14
Εύκολο να μπεις στη χώρα παράνομα	18,6	0,0	9,3
Εύκολο να δουλέψεις στη χώρα νόμιμα	9,3	4,7	7
Εύκολο να δουλέψεις στη χώρα παράνομα	14	0,0	17
Υπάρχουν καλές δουλειές (υψηλό status)	9,3	9,3	13,3
Υπάρχουν καλά αμειβόμενες δουλειές	9,3	25,6	14
Κοντά στη χώρα και μπορώ να επισκεπτομαι την πατρίδα	14	4,7	16,3
Ενδιάμεσος σταθμός για αλλού	0,0	0,0	0,0
Η ελληνική νοοτροπία είναι κοντά στη δική μας	9,3	11,6	11,6
Είμαι ελληνικής καταγωγής	7	7	4,7
Είχα συγγενείς και φίλους	14	0,0	7

Αξίζει στο σημείο αυτό να σταθούμε και στο ότι πολλοί μετανάστες, ποσοστό 16,3% επιλέγουν την Ελλάδα ως χώρα αποστολής πρωτίστως γιατί θεωρούν ότι η ελληνική νοοτροπία είναι κοντά σε αυτή που κυριαρχεί στην πατρίδα τους, ενώ κάποιοι άλλοι δήλωσαν ότι ένας από τους βασικούς λόγους επιλογής της Ελλάδας είναι ότι οι ίδιοι είναι ελληνικής καταγωγής. Το τελευταίο έχει να κάνει ως επί το πλείστον με τους Βόρειο-Ηπειρώτες μετανάστες στη χώρα μας. Στη περίπτωση αυτή κάθε απτός διακριτός δείκτης που συχνά επικαλούνται οι γηγενείς για να υποδείξει σαφείς διαφορές στις εθνοτικές ταυτότητες όπως για παράδειγμα η διαφορετική γλώσσα και θρησκεία ή κάποιες φαινοτυπικές διαφορές, εδώ δεν υπάρχει. Εξαιτίας της ελληνικής τους καταγωγής, της πολιτισμικής κοινότητας με τους Έλληνες και της αίσθησης ότι η <Ελλάδα είναι κοντά>(εγγύτητα στο χώρο), νοιώθουν μια επιπλέον οικειότητα, ένα έντονο συναίσθημα ενός κοινού ανήκειν και θεωρούν ότι η Ελλάδα είναι η χώρα στην οποία θα ενσωματωθούν πιο εύκολα. Οι Ελληνο-Αλβανοί, δηλαδή τείνουν να χρησιμοποιούν το <ελληνικό παρελθόν τους> ως αίσθηση ταυτότητας στην Ελλάδα (Μάρκοβα Ε., 2001) και στη βάση της ελληνικής τους καταγωγής

θεωρούν εύκολο να νομιμοποιήσουν τη παρουσία τους και να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία.

Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι κανένας από τους μετανάστες τους δείγματος μας δεν αντιμετωπίζει την Ελλάδα ως ένα μεταβατικό στάδιο στη προσπάθεια μετανάστευσης σε άλλες χώρες. Για τους περισσότερους η χώρας μας και πιο συγκεκριμένα η Αθήνα είναι ο τελικός τους προορισμός (76,7%). Κάποιοι δήλωσαν ότι ίσως στο μέλλον υπάρχει το ενδεχόμενο της μετάβασης τους σε κάποια άλλη χώρα, αλλά δεν είναι στα άμεσα σχέδια τους και δεν μπορούν αυτή τη στιγμή να το πουν με απόλυτη σιγουριά. Ο παρακάτω πίνακας (Πίνακας 5) μας δείχνει τα απόλυτα μεγέθη των απαντήσεων που μας έδωσαν οι μετανάστες σχετικά με τον τελικό προορισμό της μετανάστευσης τους.

Πίνακας 5: Τελικοί προορισμοί μετανάστευσης

	Ελλάδα		Αθήνα	
	Άνδρες	Γυναίκες	Άνδρες	Γυναίκες
ΝΑΙ	16	17	16	17
ΟΧΙ	4	1	4	1
Ίσως	2	1	2	1
Δεν απαντώ	-	2	-	2
Σύνολο	22	21	22	21

Σχετικά με τις συνθήκες που επικρατούσαν στις χώρες προέλευσης η πλειοψηφία των μεταναστών δήλωσε ότι ήταν εξουθενωτικές και τα μισθολόγια τρομερά χαμηλά, πολύ μικρότερα από αυτά που υπάρχουν σήμερα για τους μετανάστες στην Αθήνα. Και πολλοί είναι αυτοί που δεν αισιοδοξούν για τις αναπτυξιακές προοπτικές της πατρίδας τους τουλάχιστον στο ορατό μέλλον. Βέβαια, πλειοψηφία των μεταναστών στην ερώτηση αν σχεδιάζουν να επιστρέψουν κάποια στιγμή στη χώρα τους έδωσε καταφατική απάντηση, αλλά αυτό δεν το βλέπουν για το προσεχές μέλλον, πράγμα που μάλλον αντανακλά την ικανοποίησή τους για συνθήκες παραμονής και εργασίας τους στην Ελλάδα,

ενώ δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι όσο οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί ωριμάζουν ενισχύονται και οι κατακτήσεις τους τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στους χώρους διαμονής τους. Έτσι, σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα το 59% των ανδρών και το 66,7 των γυναικών ελπίζουν κάποια στιγμή στο μέλλον να επιστρέψουν στη πατρίδα τους.

Η γεωγραφική γειτνίαση της Ελλάδας με κάποιες από τις χώρες προέλευσης όπως είναι η Αλβανία και η Βουλγαρία καθιστά εφικτή, εάν συντρέχουν και άλλες προϋποθέσεις την <κυκλική μετανάστευση>, δηλαδή την παραμονή στη χώρα υποδοχής μικρά σχετικά χρονικά διαστήματα, με τακτική επιστροφή στη χώρα προέλευσης. Αυτό όμως δεν φαίνεται να προκύπτει από την εμπειρική έρευνα που κάναμε, ίσως γιατί πολλοί μετανάστες θεωρούν αρκετά δύσκολες τις διαδικασίες εισόδου στη χώρα, ενώ από την άλλη πολλοί βρίσκονται ήδη αρκετό καιρό στην Ελλάδα και έχουν δημιουργήσει σοβαρές επαγγελματικές υποχρεώσεις που δεν τους επιτρέπουν μακροχρόνιες απουσίες.

Πίνακας 6: Πρόθεση επιστροφής στη χώρα καταγωγής

	Ανδρες		Γυναίκες	
	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό (%)	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό(%)
ΝΑΙ	13	59	14	66,7
ΟΧΙ	4	18,3	6	28,6
Ίσως	5	22,7	1	4,6
Σύνολο	22	100 %	21	100 %

B.2. 3.Συνθήκες εισόδου και παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα

Το 57,4% των μεταναστών που απάντησαν στα ερωτηματολόγια μας μπήκε στην Ελλάδα παράνομα. Συγκεκριμένα, το 73% των ανδρών του δείγματος μπήκε στην Ελλάδα παράνομα και αντίστοιχα το 27% νόμιμα. Η συντριπτική πλειοψηφία αυτών που μπήκαν νόμιμα στην Ελλάδα είχε τουριστική visa. Η πλειοψηφία των γυναικών (ποσοστό 65,8%) σε αντίθεση με τους άνδρες μπήκε στην Ελλάδα νόμιμα. Όπως και στη περίπτωση των ανδρών έτσι και στις γυναίκες αυτές που μπήκαν στην Ελλάδα νόμιμα κατά πλειοψηφία είχαν

τουριστική visa. Στη περίπτωση της εισόδου στη χώρα μας με τουριστική visa το ποσοστό των ανδρών ερωτηθέντων που “λάδωσε” για να τη πάρει και να έρθει στην Ελλάδα ήταν 70%, ενώ των γυναικών 40% (Πίνακας 9). Το χαμηλότερο ποσοστό των γυναικών πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι ελληνικές αρχές δέχονται πιο εύκολα τις γυναίκες μετανάστριες και κυρίως στο ότι οι γυναίκες πολύ συχνά ήρθαν στην Ελλάδα παίρνοντας visa μετά από πρόσκληση που τους έστειλε -ή που κανόνισε να τους σταλεί - ο σύζυγος τους που ήταν ήδη στην Ελλάδα⁶⁷. Πάντως, άνδρες και γυναίκες ανεξάρτητα από το εάν μπήκαν νόμιμα ή παράνομα, στη συντριπτική τους πλειοψηφία παρέτειναν τη παραμονή τους στην Ελλάδα παράνομα (Πίνακας 8). Και αυτό έχει να κάνει με τις διαδικασίες νομιμοποίησης των μεταναστών που τις περισσότερες φορές αποδεικνύονται εξαιρετικά δύσκολες για τους τελευταίους, ως συνέπεια μιας μεταναστευτικής πολιτικής η οποία προσπαθεί να περιορίσει τη μετανάστευση και να αποθαρρύνει την είσοδο νέων μεταναστευτικών κυμάτων.

Πίνακας 7: Νόμιμη ή παράνομη είσοδος των μεταναστών στην Ελλάδα

	Ήρθαν νόμιμα	Ήρθαν παράνομα	Σύνολο
Άνδρες	10	27	37
Γυναίκες	25	13	38
Σύνολο	35	40	75
Ποσοστό(%)	46,6	53,3	100%

Πίνακας 8: Νόμιμη και παράνομη παράταση της παραμονής στην Ελλάδα των μεταναστών που ήρθαν είτε νόμιμα είτε παράνομα

	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο
Παρέτειναν τη παραμονή τους παράνομα	16	16	32
Παρέτειναν τη παραμονή τους νόμιμα	6	5	11
Σύνολο	22	21	43

⁶⁷ Α. Λαμπριανίδης-Α.Λυμπεράκη, 2001.

Πίνακας 9: Νόμιμη ή παράνομη είσοδος στην Ελλάδα, με πληρωμή ή δωρεάν

	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Ποσοστό (%)
<i>Πληρωμή visa</i>				
ΝΑΙ	7	10	17	48,5
ΟΧΙ	3	15	18	51,5
Σύνολο	10	25	35	100%
<i>Πληρωμή για παράνομη είσοδο</i>				
ΝΑΙ	20	7	27	67,5
ΟΧΙ	7	6	13	32,5
Σύνολο	27	13	40	100%

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα το 74% των ανδρών τους δείγματος μας και το 53,8% των γυναικών πλήρωσαν κάποιο παράνομο κύκλωμα για να τους μεταφέρει στην Ελλάδα. Πάντως με βάση τις συζητήσεις που είχαμε με τους μετανάστες πολλοί είναι και αυτοί που τολμούν να περάσουν τα σύνορά μόνοι τους, συχνά μέσα από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες. Το φαινόμενο αυτό το συναντήσαμε κυρίως στις περιπτώσεις των Αλβανών μεταναστών (στη πλειοψηφία τους άνδρες), οι οποίοι λόγω του ότι η Ελλάδα συνορεύει με την Αλβανία αποφασίζουν πιο εύκολα να μπουν στη χώρα παράνομα. Πολλοί μας είπαν ότι επιχείρησαν κάτι τέτοιο δύο και τρεις φορές ενώ ήταν αναγκασμένοι να περπατούν για πολλές ημέρες χωρίς αρκετό νερό και τρόφιμα. Αλλά και η μεταφορά μέσω κάποιου παράνομου κυκλώματος κρύβει πολλούς κινδύνους καθώς στο ταξίδι συχνά ζητούνται από τους μετανάστες περισσότερα χρήματα, πέφτουν θύματα ληστείας ή βλάπτεται η σωματική τους ακεραιότητα. Πάντως αυτό που τονίζεται στις μέρες μας από τους ειδικούς είναι ότι παρά το πλήθος των κατασταλτικών μέτρων που έχουν υιοθετηθεί τα τελευταία χρόνια με την αύξηση του ελέγχου των συστημάτων μεταφοράς, των συνόρων και των αγορών, η παράνομη είσοδος μεταναστών στη χώρα μας αποτελεί ένα σταθερό μέγεθος (Ι. Ψημένος, 2001).

Πίνακας 9: Νόμιμη ή παράνομη είσοδος στην Ελλάδα, με πληρωμή ή δωρεάν

	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Ποσοστό (%)
<i>Πληρωμή visa</i>				
ΝΑΙ	7	10	17	48,5
ΟΧΙ	3	15	18	51,5
Σύνολο	10	25	35	100%
<i>Πληρωμή για παράνομη είσοδο</i>				
ΝΑΙ	20	7	27	67,5
ΟΧΙ	7	6	13	32,5
Σύνολο	27	13	40	100%

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα το 74% των ανδρών τους δείγματος μας και το 53,8% των γυναικών πλήρωσαν κάποιο παράνομο κύκλωμα για να τους μεταφέρει στην Ελλάδα. Πάντως με βάση τις συζητήσεις που είχαμε με τους μετανάστες πολλοί είναι και αυτοί που τολμούν να περάσουν τα σύνορά μόνοι τους, συχνά μέσα από εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες. Το φαινόμενο αυτό το συναντήσαμε κυρίως στις περιπτώσεις των Αλβανών μεταναστών (στη πλειοψηφία τους άνδρες), οι οποίοι λόγω του ότι η Ελλάδα συνορεύει με την Αλβανία αποφασίζουν πιο εύκολα να μπουν στη χώρα παράνομα. Πολλοί μας είπαν ότι επιχείρησαν κάτι τέτοιο δύο και τρεις φορές ενώ ήταν αναγκασμένοι να περπατούν για πολλές ημέρες χωρίς αρκετό νερό και τρόφιμα. Αλλά και η μεταφορά μέσω κάποιου παράνομου κυκλώματος κρύβει πολλούς κινδύνους καθώς στο ταξίδι συχνά ζητούνται από τους μετανάστες περισσότερα χρήματα, πέφτουν θύματα ληστείας ή βλάπτεται η σωματική τους ακεραιότητα. Πάντως αυτό που τονίζεται στις μέρες μας από τους ειδικούς είναι ότι παρά το πλήθος των κατασταλτικών μέτρων που έχουν υιοθετηθεί τα τελευταία χρόνια με την αύξηση του ελέγχου των συστημάτων μεταφοράς, των συνόρων και των αγορών, η παράνομη είσοδος μεταναστών στη χώρα μας αποτελεί ένα σταθερό μέγεθος (Ι. Ψημένος, 2001).

Β.2.4 Δίκτυα υποστήριξης των μεταναστών στα πρώτα βήματα τους στην Ελλάδα

Η ύπαρξη γνωστών και φίλων στη χώρα υποδοχής αποτελεί υποβοηθητικό παράγοντα αποφασιστικής σημασίας για τη λήψη απόφασης μετανάστευσης. Συγκεκριμένα το 81,8% των ανδρών και το 80,9% των γυναικών του δείγματος μας είχαν γνωστούς στην Ελλάδα προτού έρθουν και εγκατασταθούν. Μάλιστα, η σημαντικότητα της ύπαρξης φίλων-συμπατριωτών στην Ελλάδα αποτυπώνεται στα ποσοστά ανδρών και γυναικών που φιλοξενήθηκαν σε σπίτια φίλων και συγγενών κατά τις πρώτες μέρες του ερχομού τους στην Ελλάδα. Έτσι για τους άνδρες το ποσοστό αυτό είναι 59,1% και για τις γυναίκες 52,4% (Πίνακας 11). Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι στη περίπτωση των μεταναστριών από την Αλβανία οι γυναίκες τις περισσότερες φορές ακολουθούν το σύζυγο, ο οποίος ήδη βρίσκεται στην Ελλάδα και είτε έρχονται κατευθείαν σε σπίτι που το έχει οργανώσει αυτός, είτε και αυτές φιλοξενούνται σε φιλικά και συγγενικά σπίτια.

Πίνακας 10: Ύπαρξη γνωστών πριν τον ερχομό στην Ελλάδα

	Άνδρες		Γυναίκες	
	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό (%)	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό (%)
ΝΑΙ	18	81,8	17	80,9
ΟΧΙ	4	18,2	4	19,1
Σύνολο	22	100%	21	100%

Πίνακας 11: Διαμονή σε σπίτι φίλων σε πρώτο στάδιο

	Άνδρες		Γυναίκες	
	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό (%)	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό (%)
ΝΑΙ	13	59,1	11	52,4
ΟΧΙ	9	40,9	10	47,6
Σύνολο	22	100%	21	100%

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα ποσοστά των μεταναστών που επεδίωξαν τουλάχιστον σε ένα αρχικό στάδιο να μείνουν σε περιοχές όπου ζούσαν και άλλοι ομόθρησκοι συμπατριώτες τους. Αυτό δηλώνει την ανασφάλεια και το φόβο που νοιώθουν οι μετανάστες καθώς και την ανάγκη

τους για υποστήριξη και βοήθεια από τους συντοπίτες τους καθώς καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι με ένα πλήθος δυσκολιών και προβλημάτων, σε μια κοινωνία που τους αντιμετωπίζει σαν εισβολείς και πολίτες β' κατηγορίας. Η σημαντικότητα της ύπαρξης συγχωριανών και ομοθρήσκων στην ίδια περιοχή αποτυπώνεται καλύτερα στον Πίνακα 12, όπου φαίνεται ότι το 68,2% των ανδρών τουλάχιστον το πρώτο καιρό έμεινε σε γειτονία ομοθρήσκων-συμπατριωτών. Για τις γυναίκες το ποσοστό αυτό είναι μικρότερο (47,6%) αλλά αρκετά σημαντικό.

Πίνακας 12: Διαμονή σε γειτονιά ομοθρήσκων/συγχωριανών σε πρώτο στάδιο

	Ανδρες		Γυναίκες	
	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό (%)	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό (%)
ΝΑΙ	15	68,2	10	47,6
ΟΧΙ	7	31,8	11	52,4
Σύνολο	22	100%	21	100%

B.2.5. Σχέσεις με την αστυνομία

Η Ελλάδα όπως και πολλές άλλες χώρες που αντιμετώπισαν ξαφνικά μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα αντιμετώπισαν και εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν την παρουσία των μεταναστών ως πρόβλημα και όχι ως κοινωνικό φαινόμενο. Συγκεκριμένα, υπάρχει η γενικευμένη αντίληψη ενός μεγάλου τμήματος της ελληνικής κοινωνίας ότι οι μετανάστες αποτελούν κακοποιία στοιχεία και προκαλούν σοβαρά προβλήματα στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Προς αυτή την κατεύθυνση στρέφουν την κοινή γνώμη και τα ΜΜΕ τα οποία διαχειρίζονται το φαινόμενο της σύγχρονης μετανάστευσης με τρόπο που ενισχύει τις ρατσιστικές εκδηλώσεις. Αυτό που κυρίως κάνουν είναι να παρουσιάζουν ορισμένες εθνικές ή εθνοτικές ομάδες (π.χ. τους Αλβανούς) ως

τους βασικούς υπεύθυνους για την αύξηση της εγκληματικότητας στη χώρα⁶⁸. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να επηρεάζεται και να διαμορφώνεται ανάλογα και η κρατική μεταναστευτική πολιτική, η οποία στρέφεται σε μέτρα κατασταλτικού χαρακτήρα, με την αστυνομία να αποκτά πρωτεύοντα ρόλο στον έλεγχο των μεταναστών. Βέβαια, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι κάτι τέτοιο δικαιολογείται από την κατάσταση παρανομίας στην οποία βρίσκονται πολλοί μετανάστες καθώς εισέρχονται στη χώρα παράνομα και σημαντική μερίδα τους παραμένει και παράνομα. Όμως κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας πολλοί ήταν οι μετανάστες που δήλωσαν ότι στους ελέγχους της αστυνομίας το κυριότερο κριτήριο της σύλληψης τους ήταν η εθνικότητα τους καθώς οι περισσότεροι είχαν τα έγγραφα που απαιτούνταν. Όπως είναι φυσικό μια τέτοιου είδους αντιμετώπιση γεμίζει με ανασφάλεια και φόβο τους μετανάστες καθώς θεωρούν ότι η εθνικότητα και η θρησκεία τελικά παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην αντιμετώπιση τους από την αστυνομία και κατ' επέκταση από ολόκληρη την ελληνική κοινωνία. Τα παραπάνω αποδεικνύονται από τα στοιχεία του Πίνακα 13, με βάση τον οποίο 77,3% των ανδρών μεταναστών έχει συλληφθεί από την αστυνομία. Ακόμη πιο αποκαλυπτικά είναι τα στοιχεία τους Πίνακας 14 που παρουσιάζουν τον αριθμό των συλλήψεων ανδρών και γυναικών. Έτσι, το 35,3% των ανδρών του δείγματος μας έχουν συλληφθεί δύο φορές από τις ελληνικές αστυνομικές αρχές, το 23,4% τρεις και το 11,8% τέσσερις. Όλοι μας είπαν ότι η βασική αιτία της σύλληψης τους ήταν η εξακρίβωση της νομιμότητας τους, ενώ αυτοί που φαίνεται να έχουν τις περισσότερες προστριβές με την αστυνομία είναι οι Αλβανοί. Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το ποσοστό των γυναικών που έχουν συλληφθεί είναι σαφώς μικρότερο (14,3%) από αυτό των ανδρών, ενώ το 9,5% αυτών αρνήθηκε να απαντήσει.

⁶⁸ Μίλτος Παύλου, 2001.

Πίνακας 13: Σύλληψη από την αστυνομία

	Άνδρες		Γυναίκες	
	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό(%)	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό(%)
ΝΑΙ	17	77,3	3	14,3
ΟΧΙ	5	22,7	16	76,2
Όχι απάντηση	-	-	2	9,5
Σύνολο	22	100%	21	100%

Πίνακας 14: Αριθμός συλλήψεων

Αριθμός συλλήψεων	Άνδρες		Γυναίκες	
	Αριθμός περιπτώσεων	Ποσοστό(%)	Αριθμός περιπτώσεων	Ποσοστό(%)
1	1	5,9	2	66,7
2	6	35,3	1	33,3
3	4	23,4		
4	2	11,8		
5	1	5,9		
6	1	5,9		
7	1	5,9		
8	1	5,9		
Σύνολο	17	100%	3	100%

B.2.6 Ικανότητα χρήσης της ελληνικής γλώσσας

Κατά τη διάρκεια της έρευνας μας παρατηρήσαμε ότι οι μετανάστες εμφανίζουν ικανοποιητικό επίπεδο γλωσσικών δεξιοτήτων, αλλά κυρίως ως προς τη προφορική ομιλία. Ο Παρακάτω πίνακας (Πίνακας 15) δηλώνει ότι στο δείγμα μας απουσιάζουν εντελώς οι περιπτώσεις ατόμων που δεν έχουν καμία απολύτως ικανότητα χειρισμού της ελληνικής γλώσσας. Κάτι τέτοιο άλλωστε είναι φυσικό καθώς λόγω εργασίας οι μετανάστες αναγκάζονται να χρησιμοποιούν καθημερινά τα ελληνικά και έτσι τα μαθαίνουν γρήγορα. Ωστόσο εκείνο που παρατηρήσαμε είναι ότι υπάρχουν στους μετανάστες σοβαρές ελλείψεις στις γραπτές δεξιότητες της ελληνικής γλώσσας. Συγκεκριμένα το 44,2% των

μεταναστών του δείγματος έχει μέτρια γνώση γραφής των ελληνικών ενώ το 37,2 δεν έχει καθόλου.

Πίνακας 15: Χρήση της ελληνικής γλώσσας

	Κατανόηση		Ομιλία		Γραφή	
	Απόλυτα Μεγέθη	Ποσοστό (%)	Απόλυτα Μεγέθη	Ποσοστό (%)	Απόλυτα Μεγέθη	Ποσοστό (%)
Άριστη	15	34,9	11	25.6	3	7
Καλή	17	39,5	19	44.2	5	11.6
Μέτρια	11	25,6	13	30.2	19	44.2
Καθόλου	-	-	-	-	16	37.2
Σύνολο	43	100	43	100	43	100

Το επιπλέον ανησυχητικό είναι ότι οι μετανάστες, είτε λόγω της πίεσης της εργασίας τους, είτε λόγω της νομικής τους κατάστασης δεν συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Ο Πίνακας 16 δείχνει ότι το 94,4% το μεταναστών με τους οποίους συζητήσαμε δεν έχει συμμετάσχει ποτέ σε τέτοιου είδους προγράμματα. Συγκεκριμένα, από τους 43 ερωτηθέντες μόνο τρεις μας δήλωσαν ότι έχουν συμμετάσχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Από αυτούς οι δύο ήταν γυναίκες (η μία από την Αλβανία και η δεύτερη από τη Μολδαβία) που παρακολουθούσαν σεμινάρια πάνω στην ελληνική γλώσσα και ο τρίτος ήταν Αλβανός άνδρας ο οποίος συμμετείχε σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης.

Πίνακας 16: Συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα

Συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό(%)
ΝΑΙ	3	5,1
ΟΧΙ	51	94,4
Σύνολο	54	100%

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι και η ίδια η Πολιτεία έχει κατά καιρούς οργανώσει πολύ λίγα προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας για τους μετανάστες, ενώ αυτά που τελικά οργανώθηκαν δεν ανταποκρίνονταν στις πραγματικές τους ανάγκες ή δεν προσαρμόζονταν στις συνθήκες της ζωής τους. Όσον αφορά τις μελλοντικές προοπτικές των μεταναστών η πολύ χαμηλή γνώση γραφής θα πρέπει να μας προβληματίσει καθώς οι αγράμματοι μετανάστες θα μπορέσουν πολύ δύσκολα να βελτιώσουν τη θέση τους στην αγορά εργασίας και εν γένει να αντιμετωπίσουν πολλές από τις δυσκολίες της καθημερινής ζωής.

B.2.7. Συμμετοχή σε συλλογικούς φορείς

Τα πράγματα φαίνονται καλύτερα όσον αφορά τη συμμετοχή των μεταναστών σε συλλογικούς φορείς καθώς ένα σημαντικό ποσοστό (37%) απάντησε καταφατικά. Παρ' όλα αυτά η πλειοψηφία των ερωτηθέντων του δείγματος μας, δηλαδή το 63% δεν συμμετέχει σε συλλόγους. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναλογιστούμε ότι οι μετανάστες στην πλειοψηφία τους καθημερινά εργάζονται σκληρά και για πολλές ώρες, με αποτέλεσμα ο ελεύθερος τους χρόνος να είναι ελάχιστος. Συνεπώς, η συμμετοχή σε τέτοιους φορείς για τους περισσότερους μοιάζει πολυτέλεια. Παρόλα αυτά σχεδόν όλοι οι μετανάστες τους οποίους ρωτήσαμε, ανεξαρτήτου εθνικότητας μας απάντησαν ότι διατηρούν ισχυρούς δεσμούς με τους συντοπίτες τους καθώς έχουν συγκεκριμένα μέρη στα οποία συναντιούνται συχνά.

B.2.8 Σύνοψη κυριότερων ευρημάτων

Η γενική εικόνα των συνθηκών εισόδου και παραμονής στην Ελλάδα που αναδεικνύεται από τα ευρήματα του δείγματος μας δείχνει ότι η πλειοψηφία των μεταναστών (κυρίως οι άνδρες) όχι μπήκαν στη χώρα παράνομα αλλά και στη

συνέχεια παρέτειναν παράνομα την παραμονή τους. Πάντως από αυτούς που ήρθαν στη χώρα μας με τρόπο νόμιμο οι περισσότεροι είχαν τουριστική visa.

Άλλωστε η ευκολία εισόδου στη χώρα σύμφωνα με τους ερωτηθέντες είναι και ο βασικότερος λόγος για τον οποίο επέλεξαν την Ελλάδα ως τον τόπο του προορισμού τους καθώς και η προσδοκία να βρουν καλύτερα αμειβόμενες δουλειές από αυτές που είχαν στη χώρα τους. Πέρα όμως από τους δύο παραπάνω λόγους η ύπαρξη γνωστών και φίλων στη χώρα υποδοχής αποτελεί υποβοηθητικό παράγοντα αποφασιστικής σημασίας για τη λήψη απόφασης μετανάστευσης. Μάλιστα, η σημαντικότητα της ύπαρξης φίλων και συμπατριωτών στην Ελλάδα αποτυπώνεται και στα ποσοστά μεταναστών και μεταναστριών που φιλοξενήθηκαν σε σπίτια φίλων και συγγενών κατά τις πρώτες μέρες του ερχομού τους στην Ελλάδα.

Οι μετανάστες συνθέτουν μια δυναμική πυραμίδα ηλικιών με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και ενεργό ρόλο στην αγορά εργασίας. Για τους περισσότερους οι αρχικές συνθήκες διαμονής και εργασίας ήταν πολύ δύσκολες καθώς στερούνταν βασικών μέσων διαβίωσης. Σταδιακά όμως παρατηρούμε ότι καταφέρνουν να βελτιώσουν τη θέση τους, να κατανοήσουν καλύτερα την αγορά εργασίας και γενικότερα να έχουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

Παρ' όλα αυτά, τα περιθώρια βελτίωσης της θέσης των μεταναστών είναι ακόμα σημαντικά καθώς κατά τη διάρκεια της έρευνας ελάχιστοι ήταν εκείνοι που δήλωσαν ότι συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα και συλλογικούς φορείς.

Όσον αφορά την πρόθεση επιστροφής των μεταναστών στην πατρίδα τους, οι περισσότεροι απάντησαν καταφατικά, χωρίς όμως να τοποθετούν κάτι τέτοιο στα άμεσα σχέδια τους καθώς πολύ λίγοι είναι εκείνοι που αισιοδοξούν για τις αναπτυξιακές προοπτικές της πατρίδας τους τουλάχιστον στο ορατό μέλλον.

Τέλος, αξίζει να σημειώσουμε ότι η πλειοψηφία των μεταναστών που πλαισιώνουν το δείγμα της έρευνας μας δεν αντιμετωπίζει την Ελλάδα ως ένα μεταβατικό στάδιο αλλά ως τελικό προορισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Συνθήκες κατοικίας και διαβίωσης

B.3.1. Συνθήκες κατοικίας

Οι μετανάστες-ριες που φτάνουν στη Δυτική Ευρώπη, προερχόμενοι είτε από την Αφρική και την Ασία και τα Βαλκάνια είτε από τις χώρες του πρώην <υπαρκτού σοσιαλισμού>, είναι ως επί το πλείστον οικονομικοί πρόσφυγες, δηλαδή άνθρωποι που στην ουσία καταναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους και άρα διαθέτουν ελάχιστα περιθώρια επιλογής των όρων ζωής στις κοινωνίες υποδοχής και ένταξης σε αυτές⁶⁹. Ερευνώντας τις συνθήκες κατοικίας τους παρατηρήσαμε ότι είναι γενικά εξαπλωμένοι σε ολόκληρη τη πόλη, αλλά με ιδιαίτερη συγκέντρωση σαφώς στις φτωχότερες γειτονιές χωρίς όμως να αποκλείονται και από τις πλούσιες. Το βασικό στοιχείο που τους οδηγεί σε μια συγκεκριμένη περιοχή είναι το χαμηλό ενοίκιο, όπου και τις περισσότερες φορές δαπανάται και το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους. Παρ' όλα αυτά εκείνο που εντοπίσαμε ήταν ότι πραγματοποιείται μια συνεχής βελτίωση της θέσης των μεταναστών όσον αφορά τις συνθήκες διαβίωσης τους σε σχέση με τα παλαιότερα χρόνια. Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών με τους οποίους συζητήσαμε στο πρώτο στάδιο του ερχομού τους στην Αθήνα, αναζήτησε φτηνή στέγη στο κέντρο της Αθήνας, στις φτωχογειτονιές της Βάθης και της Ομόνοιας, εκεί όπου το βιοτικό επίπεδο είναι χαμηλό από κάθε άποψη και καθορίζεται από τη φτώχεια, την εγκληματικότητα, τους κινδύνους για την υγεία και τη έλλειψη κάθε είδους κρατικής παρέμβασης. Με το πέρασμα των χρόνων όμως βλέπουμε ότι οι μετανάστες κατορθώνουν να μετακινηθούν σε καλύτερες περιοχές και να αποκτήσουν αρκετά ικανοποιητικές συνθήκες διαβίωσης, που τελικά δεν διαφέρουν και πολύ από αυτές των Ελλήνων. Η γενική εικόνα συνθηκών κατοικίας που αναδεικνύεται από τα ευρήματα του δείγματος, δείχνει ότι το

⁶⁹ Ν. Γιαννόπουλος, 2002.

76,7% των μεταναστών έχει τη δυνατότητα να νοικιάσει κάποιο σπίτι και όχι να φιλοξενείται από φίλο ή εργοδότη.

Πίνακας 1 : Συνθήκες κατοικίας

Συνθήκες κατοικίας	Αριθμός ατόμων	Ποσοστό
Ενοικίαση	33	76,7
Φιλοξενούμενοι	2	4,7
Κατοικία από εργοδότη	7	16,3
Ιδιόκτητη κατοικία	1	2,3
Άστεγοι	0	0
Σύνολο	43	100%

Βέβαια δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε ότι το 16,3% των μεταναστών του δείγματος διαμένουν σε χώρο που τους έχει παραχωρήσει ο εργοδότης τους. Οι περιπτώσεις αυτές έχουν να κάνουν κυρίως με τις οικιακές βοηθούς (με καταγωγή κυρίως από Ρωσία και Γεωργία) που εργάζονται ως <εσωτερικές>σε σπίτια Ελλήνων και δεν διατηρούν δική τους κατοικία. Στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται για δωρεάν παραχώρηση στέγης αλλά και δωρεάν χρήση παροχών όπως το νερό, το ηλεκτρικό ή θέρμανση, με αντάλλαγμα τις περισσότερες φορές την καταπάτηση πολλών εργασιακών δικαιωμάτων των μεταναστριών που βρίσκονται σε αυτές τις θέσεις.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι στο δείγμα μας δεν εντοπίστηκαν άστεγοι. Είχαμε μόνο δύο περιπτώσεις που έμειναν για κάποιο διάστημα στο δρόμο αλλά αυτό ήταν για λίγες μόνο μέρες κατά τον πρώτο καιρό της παραμονής τους στην Ελλάδα.

Όσον αφορά το μέγεθος των κατοικιών των μεταναστών τα στοιχεία μας δείχνουν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ζουν τρία ή τέσσερα άτομα σε κάθε διαμέρισμα, ενώ το τυπικό διαμέρισμα έχει συνήθως δύο ή τρία δωμάτια. Συγκεκριμένα, το 45% των μεταναστών του δείγματος μας που νοικιάζουν ζουν μέχρι 1 άτομο/δωμάτιο.

Πίνακας 2 : Μέγεθος κατοικίας και μέγεθος νοικοκυριού

Αριθμός Συγκατοίκων	Αριθμός δωματίων						Σύνολο μεταναστών που νοικιάζουν
	1	2	3	4	5	6	
1	0	2	0	0	0	0	2
2	1	5	2	1	2	0	11
3	2	2	7	3	0	0	14
4	0	0	0	3	0	1	4
5	0	0	2	0	0	0	2
Σύνολο	3	9	11	7	2	1	33

Επίσης, παρατηρήσαμε ότι με το πέρασμα των χρόνων υπάρχει μια σαφής μετατόπιση των μεταναστών σε καλύτερες συνθήκες κατοίκησης όπως αυτές εκφράζονται με τον όροφο στον οποίο βρίσκεται το διαμέρισμα που κατοικούν. Έτσι, ενώ πολλοί ήταν αυτοί που μας ανέφεραν ότι αρχικά ζούσαν σε υπόγεια τώρα περίπου το 55% κατοικεί σε ισόγεια διαμερίσματα και το 21% στον πρώτο όροφο, ενώ είχαμε και περιπτώσεις μεταναστών που κατοικούν στο 2^ο και 3^ο όροφο πολυκατοικιών.

Πίνακα 3: Συνθήκες κατοικίας των μεταναστών (όροφος)

Όροφος	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστά
-1	1	2,3
0	26	60,5
1	8	18,6
2	5	11,6
3	3	7,0
Σύνολο	43	100%

B.3.2. Συνθήκες διαβίωσης

Από την έρευνα μας παρατηρήσαμε ότι οι μετανάστες διαθέτουν πολύ ικανοποιητικά επίπεδα οικιακού εξοπλισμού. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις το ποσοστό αυτών που διαθέτουν κάποια ήδη οικιακού εξοπλισμού είναι πολύ κοντά σε αυτό των Ελλήνων, ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο (π.χ. η περίπτωση της κατοχής ραδιοφώνου). Έτσι, σύμφωνα με τις πληροφορίες που συλλέξαμε (Πίνακας 4) το 93% των μεταναστών του δείγματος διαθέτει τηλεόραση, το 74% ραδιόφωνο, το 67,4%

πλυντήριο ρούχων και το 86% ηλεκτρική κουζίνα. Οι μεγαλύτερες διαφορές με τον οικιακό εξοπλισμό των ελληνικών νοικοκυριών εντοπίζονται στην κεντρική θέρμανση όπου μόλις το 11,6% των μεταναστών δήλωσε ότι διαθέτει, ενώ παράλληλα το 27,9 δήλωσε ότι δεν διαθέτει κανένα είδος θέρμανσης. Τέλος, μεγάλη διαφορά με τους Έλληνες υπάρχει και σε διαρκή καταναλωτικά αγαθά όπως το αυτοκίνητο που μόνο το 23,3% των μεταναστών διαθέτει, ενώ σύμφωνα με επίσημα στοιχεία το αντίστοιχο ποσοστό των Ελλήνων είναι 55,1%.

Πίνακας 4: Οικιακός και λοιπός εξοπλισμός των μεταναστών και Ελλήνων σε αστικά κέντρα (2000)

Ποσοστό μεταναστών		Ελλήνων συνόλου αστικών περιοχών χώρας (%)
Θέρμανση		
Κεντρική θέρμανση	11,6	65,9
Ηλεκτρική θέρμανση	7	11,1
Πετρέλαιο	53,5	14,5
Καμία	27,9	0,8
Ανελκυστήρας	39,5	
Τηλέφωνο	37,2	90,8
Ραδιόφωνο	74,4	71,0
Ηλεκτρική κουζίνα	86	99,5
Τηλεόραση	93	92,3
Βίντεο	44,2	45,2
Πλυντήριο ρούχων	67,4	87,2
Ποδήλατο	9,3	
Μοτοσικλέτα	16,3	12,2
Αυτοκίνητο	23,3	55,1

Σημαντικές διαφορές όσον αφορά τον οικιακό εξοπλισμό ανάμεσα στις διάφορες μεταναστευτικές ομάδες που μελετήσαμε δεν εντοπίστηκαν. Εκείνο όμως που καταλάβαμε ήταν ότι η πληρότητα του οικιακού εξοπλισμού έχει να κάνει κυρίως με το αν οι μετανάστες ζουν στην Ελλάδα μόνοι τους ή με τις οικογένειες τους. Έτσι, τα νοικοκυριά των Αλβανών μεταναστών τα οποία αποτελούνται περισσότερο από οικογένειες παρουσιάζουν ανώτερα επίπεδα οικιακού

εξοπλισμού από αυτά που ζουν μετανάστες μόνοι τους, χωρίς τις οικογένειες τους (π.χ. από το Μπαγκλαντές ή από την Αίγυπτο).

Ένα σημαντικό στοιχείο της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των μεταναστών είναι η διατήρηση τραπεζικού λογαριασμού και η δυνατότητα να κάνουν διακοπές. Συγκεκριμένα, περίπου το 65% των ερωτηθέντων συμφώνησε ότι διατηρεί τραπεζικό λογαριασμό σε ελληνική τράπεζα. Αυτοί που έδωσαν αρνητική απάντηση ήταν σε ποσοστό 66,7% γυναίκες προερχόμενες από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Αυτό έρχεται να ταυτιστεί με την άποψη που πολλοί υποστηρίζουν σχετικά με το ότι οι γυναίκες μετανάστριες αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία από ότι οι άνδρες, καθώς συχνά πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης, παραβιάσεων ή μη αναγνώρισης των δικαιωμάτων τους (Χ.Παπαδόπουλος). Σκοπός της διατήρησης τραπεζικών καταθέσεων είναι εκτός από την μελλοντική αποστολή εμβασμάτων και η αγορά κάποιων διαρκών καταναλωτικών αγαθών όπως ένα αυτοκίνητο ή κάποια έπιπλα που θα κάνουν καλύτερες τις συνθήκες διαβίωσης.

Πίνακας 5: Καταθέσεις σε τράπεζα

Καταθέσεις σε τράπεζα	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό(%)
ΝΑΙ	28	65,1
ΟΧΙ	15	34,9
Σύνολο	43	100%

Όσον αφορά τη δυνατότητα των μεταναστών να κάνουν διακοπές, το 44,2 των ατόμων που συμμετείχαν στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων μας έδωσαν καταφατική απάντηση (Πίνακας 6), ποσοστό αρκετά υψηλό, αν σκεφτεί κανείς τις δύσκολες συνθήκες που βιώνουν οι μετανάστες ιδιαίτερα τον πρώτο καιρό του ερχομού τους στην Ελλάδα. Πολλοί από τους μετανάστες όμως βρίσκονται ήδη πολλά χρόνια στην Ελλάδα και για αυτό έχουν αυτή τη πολυτέλεια των διακοπών. Αξιοσημείωτο είναι ότι στην περίπτωση των Αλβανών μεταναστών, παρά τη γεωγραφική γειτνίαση των δύο χωρών η πλειοψηφία τους δεν επιστρέφει στην

Αλβανία για διακοπές αλλά πηγαίνει κάπου αλλού στην Ελλάδα. Όσον αφορά άλλους μεταναστευτικούς πληθυσμούς όπως είναι οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές, τη Μολδαβία, το Ιράκ και την Αίγυπτο αυτοί προτιμούν να κάνουν διακοπές για μικρά χρονικά διαστήματα στις πατρίδες τους, ενώ αρνητική απάντηση στην ερώτηση αν κάνουν διακοπές έδωσαν κυρίως οι μετανάστριες από τη Ρωσία και τη Γεωργία.

Πίνακας 6: Προορισμός διακοπών

Διακοπές	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό
ΝΑΙ	19	44,2
ΟΧΙ	24	55,8
Σύνολο	43	100%
<i>Προορισμός</i>		
Ελλάδα	11	57,9
Πατρίδα	8	42,1
Σύνολο	19	100%

Όσον αφορά τη σχολική εκπαίδευση, υπολογίζεται ότι στα ελληνικά σχολεία υπάρχουν σήμερα 105.000 μετανάστες μαθητές⁷⁰. Οι μετανάστες με τους οποίους συζητήσαμε, στη πλειοψηφία τους Αλβανοί, που μεγαλώνουν παιδιά στην Ελλάδα και είναι σε προσχολική και σχολική ηλικία όλοι μας απάντησαν ότι στέλνουν τα παιδιά τους σε νηπιαγωγείο ή σχολείο (ανάλογα με την ηλικία). Πρόκειται, δηλαδή για συστηματική συμμετοχή των παιδιών των μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα. Μάλιστα, σύμφωνα με έρευνες η συμμετοχή αυτή των ξένων μαθητών στα ελληνικά σχολεία είναι τόσο έντονη, που στο κοντινό μέλλον θα αποτελεί ανάγκη η ειδίκευση των εκπαιδευτικών σε θέματα πολυπολιτισμικότητας. Πάντως εκείνο που καταλάβαμε είναι ότι συχνά η αποχή από το σχολείο είναι αποτέλεσμα της νομικής κατάστασης των γονέων, αφού όπως οι ίδιοι οι μετανάστες μας πληροφόρησαν απαραίτητη προϋπόθεση της

⁷⁰ Λ. Λαμπριανίδης-Α.Λυμπεράκη, 2001.

εγγραφής του μετανάστη μαθητή στο σχολείο είναι να έχουν οι γονείς πράσινη κάρτα.

Πίνακας 7: Παιδιά και σύστημα εκπαίδευσης

Σε νηπιαγωγείο			Σε σχολείο	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
ΝΑΙ	2	100	13	100
ΟΧΙ	0	0	0	0
Σύνολο	2	100%	13	100%

Τέλος, σημαντικό είναι και το ποσοστό των ατόμων με βιβλιάριο υγείας. Πιστεύουμε ότι η αποχή από ιατροφαρμακευτική κάλυψη έχει να κάνει με τη νομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο μετανάστης. Στο δείγμα μας η πλειοψηφία των μεταναστών έχουν κάποια ασφαλιστική κάλυψη, με συνέπεια και την παροχή υγειονομικής περίθαλψης. Αξιοσημείωτο είναι ότι στη συγκεκριμένη ερώτηση αρνητική απάντηση έδωσαν πολλοί μετανάστες από το Ιράκ και το Μπαγκλαντές που απασχολούνται σε μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις, αλλά κυρίως γυναίκες από τη Ρωσία, τη Βουλγαρία και τη Γεωργία που εργάζονται σε βοηθητικές εργασίες του ανεπίσημου τομέα της οικονομίας, όπως είναι οι οικιακές βοηθοί και οι καθαρίστριες. Πρόκειται για επαγγέλματα που από τους γηγενείς συνήθως δεν λαμβάνονται ως εργασία αλλά ως <βοήθεια>. Αυτή η <μη εργασία>, η οποία είναι για τις μετανάστριες η μοναδική ευκαιρία επιβίωσης έχει όλα τα χαρακτηριστικά της ευκαιριακής και εποχικής απασχόλησης, ενώ συνήθως όχι μόνο δεν αμείβονται καλά αλλά δεν έχουν και ασφαλιστική κάλυψη με αποτέλεσμα να στερούνται βασικών εργασιακών δικαιωμάτων όπως είναι υγειονομική κάλυψη και στο μέλλον η παροχή συνταξιοδότησης.

Πίνακας 8: Ιατροφαρμακευτική κάλυψη των μεταναστών

Βιβλιάριο υγείας	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό
ΝΑΙ	35	81,4
ΟΧΙ	8	18,6
Σύνολο	43	100%

Β.3.3. Εισοδηματική κατάσταση-Δαπάνες διαβίωσης

Σύμφωνα με τον Πίνακα 9 τα μέσα ετήσια οικογενειακά εισοδήματα των μεταναστών του δείγματος μας βρίσκονται στο διάστημα από 1000-9000 Ευρώ, με ποσοστό συνολικά 76,7%. Πρόκειται για ποσοστά μάλλον υψηλότερα από τα αναμενόμενα καθώς κυριαρχεί η άποψη ότι οι μετανάστες εργάζονται σε δουλείες με προσωρινό και ασταθή χαρακτήρα, χαμηλότερου κύρους ανειδίκευτης φύσης και οικονομικής περιθωριοποίησης. Τα στοιχεία της έρευνας μας όπως και πολλών επίσημων μελετών έρχονται να διαψεύσουν την παραπάνω άποψη και να αποδείξουν ότι τα μέσα ετήσια οικογενειακά εισοδήματα των νοικοκυριών που απαρτίζονται από μετανάστες δεν διαφέρουν σημαντικά από αυτά των ελληνικών νοικοκυριών.

Πίνακας 9: Ετήσιο μέσο οικογενειακό εισόδημα μεταναστών

Εισόδημα σε Euro	Αριθμός περιπτώσεων	Ποσοστό(%)
1000-3000	5	11,7
3000-5000	9	20,9
5000-7000	13	30,2
7000-9000	6	13,9
9000-11000	2	4,8
11000-13000	1	2,3
13000-15000	4	9,3
15000-17000	1	2,3
17000-19000	1	2,3
19000-21000	-	-
21000-23000	-	-
23000-25000	1	2,3
Σύνολο	43	100%

Τα εισοδήματα των μεταναστών μπορούμε να τα προσεγγίσουμε με δύο τρόπους. Ανάλογα με την εθνικότητα των μεταναστών και ανάλογα με τον τύπο εργασίας ή τον τομέα εργασίας που αναλαμβάνουν. Οι Αλβανοί μετανάστες φαίνεται αρχικά να απολαμβάνουν χαμηλότερο εισόδημα από τις άλλες μεταναστευτικές ομάδες, τα οποία όμως στη συνέχεια βελτιώνονται σημαντικά. Αυτό είναι πιθανό

να οφείλεται όχι μόνο στα εργασιακά τους χαρακτηριστικά αλλά και στην έντονη συσχέτιση τους με εγκληματικές δραστηριότητες. Η προκατάληψη αυτή κάνει πιο διστακτικούς τους εργοδότες να τους προσλάβουν, με επιπτώσεις και στις απολαβές τους. Οι Αιγύπτιοι και οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές απολαμβάνουν υψηλότερο κατά μέσο όρο μικτό εισόδημα λόγω της ανεπίσημης ενασχόλησής τους με το μικρεμπόριο. Τέλος, οι μετανάστριες από τις Φιλιππίνες, τη Βουλγαρία και τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης που εργάζονται ως <εσωτερικές> οικιακές βοηθοί και διαμένουν στις οικίες των εργοδοτών τους απολαμβάνουν ένα σχετικά υψηλό κατά μέσο όρο εισόδημα καθώς έχουν μειωμένα έξοδα σε φαγητό και ενοίκιο.

Η δομή της κατανάλωσης των μεταναστών εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί (Πίνακας 10), όπου παρουσιάζονται τα διάφορα ποσοστά των μεταναστών που απάντησαν σχετικά με το μέγεθος και τη σοβαρότητα των παρακάτω δαπανών. Το 39,5% των μεταναστών ανέφερε ότι το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός του δαπανάται στα έξοδα ενοικίου. Αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι οι μετανάστες γενικά στερούνται διάφορα καταναλωτικά αγαθά προκειμένου να αυξήσουν τις αποταμιεύσεις τους, με συνέπεια οι δαπάνες ενοικίου σε σχέση με τα υπόλοιπα έξοδα τους να φαντάζουν ιδιαίτερα υψηλές, παρόλο που τις περισσότερες φορές τα σπίτια που νοικιάζουν έχουν χαμηλό ενοίκιο. Αμέσως μετά όσον αφορά το μέγεθος των δαπανών τους οι μετανάστες κατατάσσουν τις δαπάνες διατροφής, τους λογαριασμούς κοινής ωφέλειας όπως είναι το τηλέφωνο και το ηλεκτρικό, ενώ μεγάλο μέρος των εισοδημάτων τους όπως θα δούμε και παρακάτω διοχετεύεται και στην αποστολή εμβασμάτων. Πάντως, είναι σημαντικό να σταθούμε στο ότι συνολικά το 86% των ερωτηθέντων μας απάντησε ότι το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους το δαπανά εντός της Ελλάδας, πράγμα πολύ θετικό για την ελληνική οικονομία καθώς ενισχύονται σημαντικά τα επίπεδα εθνικής κατανάλωσης, με σοβαρά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για το σύνολο της οικονομίας.

Πίνακας 10: Οι δαπάνες του ετήσιου εισοδήματος των μεταναστών

	Δαπάνες (%)
Διατροφή	25,6
Ενοίκιο	39,5
Τσιγάρα	7
Τηλέφωνο/ηλεκτρικό	11,6
Δάνεια	2,3
Αποστολή εμβασμάτων	14
Σύνολο	100%

B.3.4. Αποστολή εμβασμάτων

Στις περισσότερες περιπτώσεις οι συνθήκες στις χώρες προέλευσης είναι πολύ δύσκολες έως εξουθενωτικές καθώς η ανεργία μαστίζει τις κοινωνίες και τα μισθολόγια βρίσκονται σε απελπιστικά χαμηλά επίπεδα. Οι μετανάστες που βρίσκονται στην Ελλάδα στην πλειοψηφία τους είναι αναγκασμένοι να κάνουν <αιματηρές> αποταμιεύσεις προκειμένου να στέλνουν χρήματα με τη μορφή εμβασμάτων για τη συντήρηση των οικογενειών τους. Σύμφωνα με τον Πίνακα 11 το 69,8% των μεταναστών του δείγματος στέλνουν κατά τακτά χρονικά διαστήματα εμβάσματα στις πατρίδες τους και το 86,7% αυτών που στέλνουν χρήματα μας είπαν ότι προορίζονται για τη συντήρηση των οικογενειών τους.

Πίνακας 11: Εμβάσματα στην χώρα προέλευσης

Αποστολή χρημάτων	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστά(%)
ΝΑΙ	30	69,8
Για υποστήριξη οικογένειας	26	86,7
Για αγορά κατοικίας	3	10
Για επένδυση	1	3,3
ΟΧΙ	13	30,2
Σε εξοπλισμό	0	0
Σε χρήματα	30	100%
Σύνολο	43	100%

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ανάμεσα στις διάφορες μεταναστευτικές ομάδες που μελετήσαμε σημειώσαμε σοβαρές διαφορές. Μετανάστες κυρίως από την Ανατολική Ευρώπη, την Ασία, το Ιράκ και την Αίγυπτο αλλά και αρκετοί από την Ανατολική Ευρώπη παρουσιάζονται στην έρευνα μας να στέλνουν τα μεγαλύτερα ποσά εμβασμάτων και σε συχνότερα χρονικά διαστήματα. Πολλοί ήταν εκείνοι (όπως π.χ. οι μετανάστες από το Μπαγκλαντές) που ανέφεραν ότι στέλνουν στη χώρα τους εμβάσματα που αντιστοιχούν στο 50% των αποδοχών τους. Αυτό έχει να κάνει και με το ότι οι πληθυσμοί αυτοί στην πλειοψηφία τους έχουν αφήσει πίσω τους τις οικογένειες τους, συζύγους και παιδιά και επιβάλλεται να τους συντηρούν. Αλλά και πολλοί Αλβανοί μετανάστες που ζουν εδώ με τις οικογένειες τους μας απάντησαν καταφατικά στην ερώτηση αν στέλνουν χρήματα στη χώρα τους. Στη πλειοψηφία τους τα εμβάσματα αυτά προορίζονται για την οικονομική ενίσχυση συγγενικών προσώπων, ενώ κάποιοι μας δήλωσαν ότι έχουν σαν στόχο να κάνουν κάποιες επενδύσεις στις πατρίδες όπως για παράδειγμα η αγορά κατοικίας, καθώς σκοπεύουν στο μέλλον να επιστρέψουν και να ζήσουν εκεί. Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 12) παραθέτουμε τα ποσοστά των ατόμων από κάθε μεταναστευτική ομάδα που στέλνουν εμβάσματα στις πατρίδες τους

Πίνακας 12. Αποστολή εμβασμάτων για κάθε μεταναστευτική ομάδα

Ρωσία	50%
Μολδαβία	100%
Γεωργία	100%
Μπαγκλαντές	60%
Ιράκ	67%
Αίγυπτος	100%
Φιλιππίνες	100%
Αλβανία	64%
Βουλγαρία	100%
Ρουμανία	50%

B.3.5. Σύνοψη βασικών παρατηρήσεων

Ερευνώντας τις συνθήκες κατοικίας των μεταναστών παρατηρήσαμε ότι είναι γενικά εξαπλωμένοι σε ολόκληρη τη πόλη, αλλά με ιδιαίτερη συγκέντρωση σαφώς στις φτωχότερες γειτονιές χωρίς όμως να αποκλείονται και από τις πλούσιες. Εξετάζοντας το μέγεθος των κατοικιών τους τα στοιχεία μας δείχνουν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ζουν τρία ή τέσσερα άτομα σε κάθε διαμέρισμα, ενώ το τυπικό διαμέρισμα έχει συνήθως δύο ή τρία δωμάτια. Πρόκειται δηλαδή για κατοικία σε χώρο ελαφρά αλλά όχι δραματικά μικρότερο σε σύγκριση με το μέσο νοικοκυριό των αστικών κέντρων.

Επιπλέον, από την έρευνα μας παρατηρήσαμε ότι οι μετανάστες διαθέτουν πολύ ικανοποιητικά επίπεδα οικιακού εξοπλισμού. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις το ποσοστό αυτών που διαθέτουν κάποια ήδη οικιακού εξοπλισμού είναι πολύ κοντά σε αυτό των Ελλήνων, ενώ δεν λείπουν και οι περιπτώσεις που το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο (π.χ. η περίπτωση της κατοχής ραδιοφώνου). Παρόλα αυτά φαίνονται να υπολείπονται ως προς την πρόσβαση σε σπίτια με κεντρική θέρμανση και την κατοχή αυτοκινήτου.

Σημαντικά στοιχεία της σταδιακής βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των μεταναστών είναι η διατήρηση τραπεζικού λογαριασμού και η δυνατότητα να κάνουν διακοπές, η συμμετοχή των παιδιών τους στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας καθώς και η κατοχή ιατροφαρμακευτικής κάλυψης. Και σε αυτές τις κατηγορίες τα ποσοστά συμμετοχής των μεταναστών μοιάζουν αρκετά ικανοποιητικά.

Εξετάζοντας τα μέσα ετήσια οικογενειακά εισοδήματα των νοικοκυριών που απαρτίζονται από μετανάστες, παρατηρούμε ότι δεν διαφέρουν σημαντικά από αυτά των ελληνικών νοικοκυριών. Αξίζει να αναφέρουμε ότι τα εισοδήματα φαίνονται να διαφέρουν κυρίως ανάλογα με τον τύπο της εργασίας που ο καθένας έχει αλλά και ανάλογα με την εθνικότητα του κάθε μετανάστη.

Ως προς τις δαπάνες κατά κατηγορία, το 39,5% των μεταναστών ανέφερε ότι το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος του δαπανάται στα έξοδα ενοικίου, ενώ

αμέσως μετά οι μετανάστες κατατάσσουν τις δαπάνες διατροφής, τους λογαριασμούς κοινής ωφέλειας όπως είναι το τηλέφωνο και το ηλεκτρικό. Τέλος, μεγάλο μέρος των εισοδημάτων τους διοχετεύεται και στην αποστολή εμβασμάτων.

B.4.1. Εργασιακή εμπειρία στη χώρα καταγωγής και συνθήκες απασχόλησης στην Ελλάδα

Όπως είδαμε και στο κεφάλαιο στο οποίο μιλήσαμε για τα επίπεδα εκπαίδευσης των μεταναστών, το 27,8 των ερωτηθέντων του δείγματος μας έχει τελειώσει το Λύκειο, ενώ ακόμα καλύτερα το 24% είναι απόφοιτοι κάποιας πανεπιστημιακή σχολής της πατρίδας τους. Μιλάμε δηλαδή για μορφωμένους ανθρώπους οι οποίοι στις πατρίδες τους ασκούσαν επαγγέλματα εξαιρετικής ειδίκευσης και μάλιστα αρκετοί από αυτούς σε κλάδους υψηλού κύρους. Σύμφωνα με τον Πίνακα 1 το 16% των ερωτηθέντων απασχολούνταν ως υπάλληλοι σε ειδικευμένες θέσεις, το 8% ήταν επαγγελματίες όπως γιατροί, μηχανικοί κλπ., 9,3% ήταν τεχνίτες και 5,3% ήταν βιομηχανικοί εργάτες. Μέσα από αυτό το πρίσμα η μετανάστευση εκλαμβάνεται ως επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο, αφού ο μετανάστης μεταφέρει στη χώρα υποδοχής γνώσεις, ικανότητες δεξιότητες και εμπειρίες⁷¹. Όμως, είναι γεγονός ότι στην περίπτωση της Ελλάδας οι μετανάστες έρχονται αντιμέτωποι με μια ζήτηση εργασίας ανειδίκευτη και όχι ειδικευμένη. Αυτό αποδεικνύεται και με την απασχόληση τους σε τομείς εργασίας υποδεέστερους αυτών που είχαν στις χώρες προέλευσης όπου δεν χρειάζεται σχεδόν καμία ειδίκευση, σε εργασίες βοηθητικές, χαμηλού κύρους, τις οποίες τις περισσότερες φορές οι γηγενείς αρνούνται να κάνουν.

⁷¹ Α. Καρασαββόγλου, 2002.

Πίνακας 1: Εργασιακή εμπειρία στη χώρα καταγωγής

	Βιομηχανικός Εργάτης	Υπάλ- ληλος	Γεωργός/ Κτηνοτρ.	Επαγγελ- -ματίας	Τεχνίτης	Νοικο- κυρά	Σχολείο	Άνεργος	Καλι- τέχνης	Σύνολο
Άνδρας	2	6	1	6	5	3	4	5	-	32
Γυναίκα	2	12	1	-	-	-	6	4	1	26
Παιδί	-	-	-	-	-	-	9	2	-	11
Γιαγιά	-	1	1	-	-	2	-	1	-	5
Παιπούς	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1
Σύνολο	4	12	4	6	7	5	18	13	1	75

Περνώντας στη συνέχεια στους μετανάστες που φτάνουν στη χώρα μας χωρίς καμία ιδιαίτερη εργασιακή εμπειρία, βλέπουμε ότι σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα το 25,3% προτού μεταναστεύσουν ήταν ακόμα μαθητές (δευτεροβάθμιας ή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) στις πατρίδες τους. Τέλος, υπάρχει και ένα ακόμα σημαντικό ποσοστό ενηλίκων (17,3%) που ήταν άνεργοι, καθώς λόγω της οικονομικής κατάστασης που επικρατούσε στις πατρίδες τους ήταν πολύ δύσκολο να βρουν δουλειά (ο οποίος ήταν και ένας από τους λόγους της μετανάστευσής τους).

Β.4.2. Συνθήκες νομιμότητας των μεταναστών

Η νομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι μετανάστες προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τόσο τις συνθήκες διαβίωσης τους όσο και εργασίας τους. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τους ειδικούς η νομιμοποίηση των μεταναστών σχετίζεται με τη νομιμοποίηση της εργασίας τους, τα ασφαλιστικά τους δικαιώματα και τη δυνατότητα να κατοχυρώσουν τη θέση τους στην αγορά εργασίας. Το 53,2% των μεταναστών του δείγματος μας έχουν Πράσινη Κάρτα, ενώ το 16,2% έχει άδεια παραμονής περιορισμένου χρόνου η οποία θα πρέπει να ανανεώνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Εκείνο το οποίο θέλησαν να τονίσουν οι περισσότεροι από τους μετανάστες (ανεξαρτήτου εθνικότητας) ήταν

τα γραφειοκρατικά προβλήματα και οι σοβαρές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν σχετικά με τα δικαιολογητικά που θα πρέπει κάθε φορά να προσκομίσουν για να αποδείξουν ότι απασχολούνται από Έλληνες εργοδότες, ώστε να εγκριθούν οι αιτήσεις τους για τη νόμιμη παραμονή τους στην Ελλάδα. Και αυτό γιατί τα κριτήρια νομιμοποίησης προσιδιάζουν περισσότερο σε χαρακτηριστικά της επίσημης οικονομίας (συγκέντρωση συγκεκριμένου αριθμού ενσήμων, προσκόλληση σε έναν εργοδότη κλπ.) ενώ συχνά η απασχόληση των μεταναστών χαρακτηρίζεται από έντονες διακυμάνσεις, εποχικότητα, ατυποποίηση, συχνή αλλαγή εργοδότη, έλλειψη τυπικών εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, ασφάλισης κλπ. Επιπλέον, οι δυσκολίες για τους μετανάστες έχουν να κάνουν και με την απουσία εκστρατείας ενημέρωσης τους σχετικά με τις διαδικασίες νομιμοποίησης, από την έλλειψη βοήθειας από τις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες και την τοπική αυτοδιοίκηση αλλά κυρίως από την άρνηση των περισσότερων εργοδοτών να εμπλακούν στην διαδικασία νομιμοποίησης και να βοηθήσουν τους αλλοδαπούς εργαζόμενους να συγκεντρώσουν τις απαιτούμενες αποδείξεις της απασχόλησης τους (κατά κύριο λόγο ένσημα του ΙΚΑ), καθώς ο κρατικό μηχανισμός δεν έχει μέχρι τώρα κινητοποιηθεί προκειμένου να επιβάλει μια τέτοια συνεργασία⁷². Ένα σημαντικό ποσοστό του δείγματος των μεταναστών που προσεγγίσαμε (13,9%) παραμένει παράνομα στην Ελλάδα χωρίς να έχει κανένα νόμιμο έγγραφο. Οι τελευταίοι συνθέτουν μια ιδιαίτερη ομάδα του μεταναστευτικού πληθυσμού αυτή των παράνομων - ανεπίσημων μεταναστών. Οι άνθρωποι αυτοί βρίσκονται στην Ελλάδα παράνομα διότι είτε εισήλθαν παράνομα είτε κατέστη παράνομη η διαμονή τους μετά τη λήξη της σχετικής βίζας ή άδειας. Όπως είναι αναμενόμενο δεν έχουν το ελεύθερο της μετακίνησης και της επιλογής του χώρου διαβίωσης και εργασίας τους (Θ. Ιωσηφίδης, 2001) και δεν μπορούν να απολαμβάνουν δικαιώματα που άλλοι πολίτες (ντόπιοι και ξένοι) απολαμβάνουν. Η εργασία τους τις περισσότερες φορές είναι προσωρινή

⁷² Π. Λινάρδος-Ρυλμόν, 2000.

και περιθωριοποιημένη από το νομικό και συνδικαλιστικό καθεστώς της χώρας, ενώ αντίστοιχα έχουν πρόσβαση σε ελάχιστες κοινωνικές παροχές. Συνθέτουν ένα ελαστικό εργατικό δυναμικό το οποίο μέσα από βοηθητικές και μεταφερόμενες εργασίες λειτουργεί μέσα σε ένα εργασιακό περιβάλλον όπου κυριαρχεί ο οικονομικός και ηθικός έλεγχος του εργοδότη και η καταστολή βασικών δικαιωμάτων από τις αρχές. Μέσα σε αυτούς τους χώρους η ζωή του ανεπίσημου μετανάστη χαρακτηρίζεται από ένα σύστημα σχέσεων εξουσίας το οποίο επηρεάζει την ταυτότητα, την πνευματική υγεία, τη στέγαση, την επαφή με τους συντοπίτες και την κοινωνική ταυτότητα του τελευταίου⁷³. Στην Ελλάδα, μια χώρα με ιδιαίτερα ανεπτυγμένο τον τομέα της παραοικονομίας ένα τέτοιο ελαστικό εργατικό δυναμικό δίνει σίγουρα λύση στο πρόβλημα της συγκράτησης του κόστους εργασίας (μέσω των χαμηλών μισθών και της ανυπαρξίας ασφαλιστικών εισφορών) και της τόνωσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Άλλωστε, η ισχύουσα νομοθεσία και η κρατική πρακτική σε πολλούς τομείς επιτρέπουν την ύπαρξη ανεξέλεγκτων περιοχών, ειδικότερα σε ότι αφορά τα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα των ανεπίσημων μεταναστών⁷⁴. Κατά καιρούς έγιναν κάποιες προσπάθειες νομιμοποίησης αυτών των ανθρώπων οι οποίες παρουσίασαν αρκετά προβλήματα και αδυναμίες και τελικά οδήγησαν σε απογοητευτικά αποτελέσματα όσον αφορά την έκταση της κάλυψης του μεταναστευτικού πληθυσμού. Συγκεκριμένα η νέα πραγματικότητα της παρουσίας παράνομων μεταναστών προκάλεσε πολλές ανησυχίες στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας, οι οποίες οδήγησαν τελικά στην ψήφιση του νόμου 1975 του 1991, που προέβλεπε αυστηρά μέτρα προς τους παράνομους αλλοδαπούς τα οποία είχαν στόχο την αναχαίτιση της εισροής. Πολύ σύντομα όμως αναγνωρίστηκε ότι ο νέος νόμος δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα (Τζένη Καβουνίδη, 2002). Επιπλέον, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι πέρα από τα επιμέρους προβλήματα που έχουν κατά καιρούς επισημανθεί η

⁷³ Ι. Ψημένος, 1995.

⁷⁴ Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου & Μ. Παύλου, 2001.

νομιμοποίηση των μεταναστών επιχειρήθηκε και επιχειρείται με αποκλειστικό γνώμονα τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας, χωρίς να καλύπτονται επαρκώς τα λοιπά οικογενειακά μέλη, όσοι δεν μπορούν να εργαστούν ή όσοι είναι για διάφορους λόγους προσωρινά ή μόνιμα εκτός αγοράς εργασίας.

Πίνακας 2: Έγγραφα παραμονής στην Ελλάδα

	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό(%)
Visa	2	4,7
Πράσινη κάρτα	23	53,5
Άδεια παραμονής	7	16,2
Δελτίο ταυτότητας	1	2,3
Κάρτα ομογενούς	2	4,7
Βεβαίωση πρασ. κάρτας	2	4,7
Καμία	6	13,9
Σύνολο	43	100%

Στον παρακάτω πίνακα παραθέτουμε τα διάφορα ποσοστά ανάλογα με τα έγγραφα παραμονής που έχουν οι μετανάστες με βάση την με την εθνικότητα τους.

Πίνακας 3: Έγγραφα παραμονής για κάθε μεταναστευτική ομάδα

	Αλβανία	Βουλγαρία	Ρουμανία	Ρωσία	Μολδαβία	Γεωργία	Μπαγκλαντές	Ιράκ	Αιγύπτιος
Visa	-	-	-	12,5%	-	-	-	-	-
Πράσινη κάρτα	57%	33,3%	100%	12,5%	66,7%	-	90%	66,7	100%
Άδεια παραμονής	21%	-	-	37,5%	23,3%	50%	-	33,3	-
Δελτίο ταυτότητας	-	-	-	12,5%	-	-	-	-	-
Κάρτα ομογενούς	14%	-	-	-	-	-	-	-	-
Βεβ.πρασ.κάρτας	8%	-	-	-	-	-	-	-	-
Καμία	-	66,7%	-	25%	10%	50%	10%	-	-
Σύνολο	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Εξετάζοντας προσεκτικά τις μεταναστευτικές ομάδες που έλαβαν μέρος στην έρευνα μας παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών που δεν έχουν έγγραφα για την επίσημη παραμονή τους στη χώρα ανήκει στους μετανάστες από τη Βουλγαρία, τη Γεωργία και τη Ρωσία, στην πλειοψηφία τους γυναίκες. Η παράνομη αυτή παρουσία τους στην Ελλάδα αναγκάζει τις περισσότερες να εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί (αναπόσπαστο μέρος του ελαστικού εργατικού δυναμικού που έχει δημιουργηθεί), ενώ η παντελής έλλειψη πληροφόρησης (καθώς σπάνια διοργανώνεται κάποια <καμπάνια> για την ενημέρωση των αλλοδαπών για τα διάφορα προγράμματα νομιμοποίησης ούτε γίνονται μεταφράσεις των σχετικών κειμένων και οδηγιών σε καμιά γλώσσα) και θεσμικής προστασίας τις καθιστά ανίκανες να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Αλλά και πολλοί μετανάστες από το Μπαγκλαντές (το 10% των ερωτηθέντων με καταγωγή από τη χώρα αυτή) οι οποίοι εργάζονται σε μικρές βιοτεχνίες και οι άδειες παραμονής τους έχουν λήξει είναι αναγκασμένοι να ζουν κάτω από το φόβο της απόλυσης και της απέλασης.

B.4.3. Στρατηγικές εύρεσης εργασίας των μεταναστών και υποκειμενικές ερμηνείες της πρόσληψής τους.

Στο πλαίσιο του καθημερινού σχεδόν αγώνα για την εξασφάλιση της επόμενης απασχόλησης, ενός τόσο κρίσιμου αγώνα για την επιβίωση σε ένα σχεδόν εχθρικό περιβάλλον οι στρατηγικές εύρεσης εργασίας παίζουν για τους μετανάστες ρόλο αποφασιστικής σημασίας. Στη χώρα μας η εύρεση εργασίας από τους μετανάστες επιτυγχάνεται κατά κύριο λόγο άτυπα. Πολύ σημαντικό ρόλο στη πληροφόρηση σχετικά με την εύρεση εργασίας όπως μας δήλωσαν οι περισσότεροι (άνδρες και γυναίκες) παίζουν οι συγγενείς και φίλοι. Αυτοί αποτελούν την κύρια πηγή πληροφόρησης για τους μετανάστες όσον αφορά τις θέσεις εργασίας, ενώ μόνο το 8,2% των ερωτηθέντων έχει βρει εργασία μέσω ΟΑΕΔ καθώς οι μετανάστες αντιμετωπίζουν με επιφυλακτικότητα τους δημόσιους φορείς λόγω των γραφειοκρατικών δυσκολιών που συχνά

ανακλύπουν. Ενώ οι άνδρες δουλεύουν σε ομάδες (οικοδομές, αγροτικές δουλειές, μικρές επιχειρήσεις) οι γυναίκες δουλεύουν τις περισσότερες φορές ατομικά σε οικιακές εργασίες ή φασόν βιώνοντας μεγαλύτερη απομόνωση και έτσι έχουν λιγότερες πιθανότητες να δημιουργήσουν δίκτυα πληροφόρησης και υποστήριξης. Άλλωστε, σημαντικό ρόλο στη πληροφόρηση των ανδρών παίζουν και τα <στέκια> ή αλλιώς οι <πιάτσες>, η συγκέντρωση δηλαδή των μεταναστών σε συγκεκριμένους δημόσιους χώρους, από όπου οι εργοδότες επιλέγουν τους καταλληλότερους εργάτες και όπου οι μετανάστες ανταλλάσσουν μεταξύ τους πληροφορίες για δουλειές. Οι γυναίκες μετανάστριες δεν συμμετέχουν σε τέτοιου είδους συγκεντρώσεις και για αυτό πολλές είναι εκείνες που αναζητούν δουλειά μέσω γραφείων ευρέσεως εργασίας.

Πίνακας 4: Μέθοδοι εύρεσης εργασίας

	Εύρεση εργασίας	Ποσοστό
Φίλοι	20	40,8
Συγγενείς	8	16,3
Πιάτσες	8	16,3
Εφημερίδα	1	2
ΟΑΕΔ	4	8,2
Γραφείο ευρέσεως εργασίας	4	8,2
Μόνος	4	8,2
Σύνολο	49	100%

Ο πρώτος λόγος για τον οποίο θεωρούν οι μετανάστες ότι τους προσέλαβε ο εργοδότης τους είναι ότι δέχονται να πληρωθούν λιγότερο από ότι οι Έλληνες εργαζόμενοι και έτσι να δώσουν μια εφήμερη λύση στις πιθανές οικονομικές δυσκολίες των επιχειρήσεων. Άλλωστε οι ιδιαιτερότητες της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας μας όπως είναι η ύπαρξη οικογενειακών επιχειρήσεων και παραοικονομικής δραστηριότητας καθώς και ο ελλιπής έλεγχος και η νομοθετική ρύθμιση από το κράτος, φαίνεται να δημιουργούν τις συνθήκες εκείνες που επιτρέπουν την ανάπτυξη ενός φθηνού εργατικού δυναμικού⁷⁵.

⁷⁵ Simon J., 2002.

Επιπλέον οι μετανάστες θεωρούν ότι προσλαμβάνονται γιατί είναι διατεθειμένοι να κάνουν βαριές και επικίνδυνες δουλειές και παράλληλα να είναι και πιο παραγωγικοί. Δεν είναι λίγες οι φορές που συναντάμε μετανάστες να εργάζονται όλη την ημέρα σε οικοδομικές ή αγροτικές εργασίες, κάτω από δύσκολες συνθήκες και χωρίς συγκεκριμένο ωράριο. Ως κυρίως δεύτερο λόγο της πρόσληψης τους από το αφεντικό τους πολλοί μετανάστες (16,3%) παραθέτουν ότι οι δουλειές που τους αναθέτουν είναι χαμηλού γοήτρου. Πρόκειται για μια σειρά από υποβοηθητικές δραστηριότητες και προσωπικές υπηρεσίες που είναι άμεσα συνδεδεμένες με την παραγωγή ενός αγαθού, με τη λειτουργία μιας επιχείρησης αλλά και με την εξυπηρέτηση προσωρινών αναγκών των εργοδοτών. Αυτές μπορεί να σχετίζονται με την εξοικονόμηση ελεύθερου χρόνου μέσω της οικιακής βοήθειας που προσφέρεται από μετανάστριες στο σπίτι ή από εργασίες που απελευθερώνουν τον εργοδότη από τις πιο βαρετές και βαριές εργασίες στη διαδικασία παραγωγής που οι γηγενείς εργαζόμενοι αρνούνται να εκτελέσουν. Έτσι οι χαμηλές αμοιβές, η μεγάλη παραγωγικότητα, η ανάληψη σκληρών-μη επιθυμητών εργασιών χαρακτηρίζουν ένα <προσαρμοστικό> εργατικό δυναμικό, που αγωνίζεται μέσα σε μία δευτερεύουσα αγορά εργασίας. Ένα δυναμικό, όπως πολλοί λένε, <πολλαπλής χρήσης>.

Πίνακας 5: Οι τρεις κύριοι λόγοι για τους οποίους θεωρούν οι μετανάστες ότι προσλήφθηκαν από τον εργοδότη τους

	Πρώτος λόγος	Δεύτερος λόγος	Τρίτος λόγος
Χαμηλή αμοιβή	74,5	14	9,3
Ανθυγιεινή	0	14	4,6
Επικίνδυνη	2,3	16,3	11,7
Χαμηλό γόητρο	2,3	16,3	13,9
Βαριά δουλειά	9,3	27,9	37,3
Ειδικότητα σπάνια	2,3	4,5	7
Υψηλότερη παραγωγικότητα	7	7	13,9
Λιγότερες απαιτήσεις από τον εργαζόμενο	2,3	0	2,3
Υποσύνολο	100	100	100

Παρ' όλα αυτά θα πρέπει να τονίσουμε ότι παρά τις συχνά δύσκολες συνθήκες εργασίας οι μετανάστες που δουλεύουν για μια μεγάλη περίοδο σε μια δουλειά γίνονται σταδιακά απαραίτητοι, ιδιαίτερα όταν υπάρχουν λίγοι απασχολούμενοι. Παρατηρήσαμε ότι συχνά αναπτύσσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με το αφεντικό τους και έτσι δημιουργείται ένα ευχάριστο και για τις δύο πλευρές εργασιακό κλίμα. Ακόμα περισσότερο, η παραμονή των μεταναστών για μεγάλη χρονική περίοδο στην ίδια θέση έχει σαν αποτέλεσμα να μαθαίνουν τη δουλειά τους σωστά και έτσι να γίνονται πραγματικά απαραίτητοι. Έτσι, αντιμετωπίσαμε περιπτώσεις που μετανάστες εργαζόμενοι κατείχαν υπεύθυνα πόστα, έκαναν σύνθετες δουλειές και ήταν <το δεξί χέρι του αφεντικού> στην επιχείρηση.

B.4.4.Υποκατάσταση ή συμπληρωματικότητα στην αγορά εργασίας

Ο <οικονομικός ρατσισμός> που έχει αναπτυχθεί κατά τα τελευταία έτη στην Ελλάδα βασίζεται στην ιδέα ότι η εργασία των μεταναστών μετατοπίζει Έλληνες από την απασχόληση και τους ρίχνει στην ανεργία. Οι παρατηρήσεις που κάναμε από την έρευνα μας ενισχύουν την υπόθεση σύμφωνα με την οποία η απασχόληση των μεταναστών έχει περιορισμένες μόνο επιπτώσεις στην απασχόληση των Ελλήνων και έρχονται σε αντίθεση με την κοινή λογική περί ευθείας ανταγωνιστικότητας γηγενών και μεταναστών στην αγορά εργασίας. Το 72,1% των ερωτηθέντων μας απάντησε ότι η θέση εργασίας που αυτή τη στιγμή έχουν στο παρελθόν προϋπήρχε και στις περισσότερες περιπτώσεις μας τόνισαν ότι πριν από αυτούς τη θέση κατείχε κάποιος άλλος αλλοδαπός. Κάτι τέτοιο ενισχύει την άποψη ότι υπάρχει μια συγκεκριμένη κατηγορία από εργασίες που τις κάνουν αποκλειστικά μετανάστες και όχι Έλληνες καθώς οι τελευταίοι δεν δείχνουν το παραμικρό ενδιαφέρον για αυτές. Άλλωστε, σχετικές έρευνες δηλώνουν ότι η ανεργία στην Ελλάδα είναι αποτέλεσμα σε μεγάλο βαθμό της αδυναμίας της οικονομίας να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας για μορφωμένα

και ειδικευμένα άτομα, ενώ αντίθετα δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας για ανειδίκευτο και φτηνό εργατικό δυναμικό⁷⁶. Με αυτή την έννοια παράγεται από τους μετανάστες προϊόν που δεν θα παραγόταν διαφορετικά και μάλιστα σε γεωγραφικές περιοχές και σε κλάδους που είναι σε κρίση. Δημιουργούνται υψηλά εισοδήματα για τους εργοδότες, τα οποία δαπανώνται αυξάνοντας τη συνολική ζήτηση, άρα και την παραγωγή⁷⁷. Η αύξηση όμως της παραγωγής επιφέρει και αύξηση της απασχόλησης και, βέβαια αύξηση της απασχόλησης πρωταρχικά των Ελλήνων. Η εργασία δηλαδή των μεταναστών δημιουργεί συχνά επενδυτικές ευκαιρίες στη χώρα υποδοχής και κατά συνέπεια θέσεις εργασίας για Έλληνες, οι οποίες είναι περισσότερες από αυτές που μετατοπίζει. Αλλά ακόμη και αν σε μερικούς κλάδους (όπως είναι αυτός των οικοδομών) σημειώθηκε αντικατάσταση Ελλήνων εργαζόμενων από αλλοδαπούς αυτή συνδέεται κατά ένα μέρος και με τη μετατόπιση των ντόπιων προς τα ανώτερα στρώματα της αγοράς εργασίας και συνεπώς τη δημιουργία κενών στην απασχόληση τα οποία έρχονται να καλύψουν οι μετανάστες. Σύμφωνα με τον Πίνακα 5 το 19,4% κατέλαβαν θέσεις οι οποίες στο παρελθόν άνηκαν σε Έλληνες, ενώ 11,6% των ερωτηθέντων του δείγματος μας γνωρίζει ότι η δουλειά την οποία κάνει δεν υπήρχε πριν. Το τελευταίο έχει να κάνει με τη άποψη ότι οι μετανάστες από τη μια μεριά ικανοποιούν τη ζήτηση για ορισμένου τύπου εργατικό δυναμικό στην αγορά εργασίας και από την άλλη σε πολλές περιπτώσεις, δημιουργούν οι ίδιοι τις εργασιακές τους θέσεις.

⁷⁶ Π. Λινάρδος - Ρυλμόν, 2000.

⁷⁷ Simon J, 2002.

Πίνακας 5: Κατάληψη και δημιουργία θέσεων εργασίας

Υπαρξη θέσεων εργασίας πριν την πρόσληψη του μετανάστη			Ποιος κατείχε τη θέση πριν τη πρόσληψη του μετανάστη	
	Απόλυτα μεγέθη	Ποσοστό(%)		
ΝΑΙ	31	72,1	Έλληνας	6
ΟΧΙ	5	11,6	Αλλοδαπός	21
Δεν γνωρίζω	5	11,6	Έλληνας κ' Αλλοδαπός	1
Όχι απάντηση	2	4,7	Δεν γνωρίζω	3
Σύνολο	43	100%	Σύνολο	31

Β.4.5. Συνθήκες απασχόλησης στην Ελλάδα και αμοιβές

Οι τομείς που τείνουν να απορροφούν την εργατική δύναμη των μεταναστών παρουσιάζουν μεγάλη ζήτηση για ελαστικό εργατικό δυναμικό καθώς χαρακτηρίζονται από μεγάλη ευελιξία και εποχικότητα στη παραγωγή. Κάτι τέτοιο γίνεται περισσότερο φανερό στις μικρές, τις μεσαίες και τις οικογενειακές επιχειρήσεις, οι οποίες μειώνουν αισθητά το κόστος παραγωγής τους και έχουν τη δυνατότητα να απολύουν και να προσλαμβάνουν προσωπικό ανάλογα με τις εποχικές διακυμάνσεις της λειτουργίας της επιχείρησης. Μάλιστα, συγκεκριμένες μελέτες στο χώρο της αγοράς εργασίας αποδεικνύουν ότι η λύση του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού για πολλές επιχειρήσεις μειώνει το κόστος εργασίας περίπου στο ήμισυ από ότι κοστίζει το ντόπιο δυναμικό. Ο τύπος των εργασιών στις οποίες απασχολούνται οι μετανάστες που έλαβαν μέρος στην έρευνα φαίνεται στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 6). Παρατηρώντας πίνακα αυτό βλέπουμε ότι το 40,7% των ανδρών μεταναστών του δείγματος μας απασχολούνται ως εργάτες σε μικρές βιοτεχνίες, το 26% ως τεχνίτες, ενώ το 18,5% απασχολείται στον οικοδομικό κλάδο. Μάλιστα όταν οι απαιτήσεις σε προσόντα και εξειδίκευση είναι σχετικά υψηλές, τότε οι μετανάστες χρησιμοποιούνται ως βοηθοί των γηγενών οικοδόμων ή των εξειδικευμένων τεχνιτών. Όσον αφορά τις μετανάστριες του δείγματος μας συνολικά το 59,3%

εργάζονται ως οικιακοί βοηθοί και καθαρίστριες, ενώ είχαμε και αρκετές περιπτώσεις μεταναστριών που εργάζονταν ως εργάτριες σε βιοτεχνίες ή σερβιτόρες. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι όλοι οι μετανάστες του δείγματος μας είναι εργαζόμενοι σε τρίτους, ενώ δεν είχαμε καμία περίπτωση αυτοαπασχολούμενου μετανάστη.

Πίνακας 6: Μεγέθη απασχόλησης εργαζομένων σε διάφορους κλάδους

	Ανδρας	Γυναίκα	Σύνολο
Οικοδόμος	5	-	5
Εργάτης σε βιοτεχνία	11	4	15
Οικιακή βοηθός	-	12	12
Σερβιτόρος	1	4	5
Καθαριστής/τρια	-	4	4
Τεχνίτης	7	-	7
Γεωργός/Κτηνοτρόφος	1	-	1
Υπάλληλος	-	2	2
Ασταθής	1	-	1
Άλλο	1	1	2
Σύνολο	27	27	54

Η Αλβανία είναι η χώρα από την οποία κατάγεται η πλειοψηφία του μεταναστευτικού πληθυσμού της χώρας μας. Το μεγαλύτερο ποσοστό των Αλβανών μεταναστών φαίνονται να απασχολούνται ως τεχνίτες (σε αρκετές περιπτώσεις ως βοηθοί), ενώ έχουμε σημαντικά ποσοστά απασχόλησης για τους άνδρες στον αγροτικό-κτηνοτροφικό τομέα και στις οικοδομές. Για τις γυναίκες όπως είναι φυσικό η δομή της απασχόλησης είναι διαφορετική καθώς το συνολικά το 64,5% αυτών εργάζονται ως καθαρίστριες και οικιακοί βοηθοί. Αξιοσημείωτο όμως είναι και το ποσοστό των μεταναστριών από την Αλβανία που εργάζονται ως εργάτριες σε βιοτεχνίες. Όπως μας δήλωσαν οι περισσότερες το πρώτο καιρό που ήρθαν στην Ελλάδα εργάζονταν ως οικιακοί βοηθοί και καθαρίστριες, ενώ με το πέρασμα του χρόνου πέτυχαν μια σταδιακή βελτίωση της επαγγελματικής τους κατάστασης, είτε βελτιώνοντας τις συνθήκες εργασίας

τους στο ίδιο επάγγελμα, είτε αλλάζοντας δουλειά (μεταπηδώντας σε πιο οργανωμένες μορφές απασχόλησης).

Πίνακας 7: Οι τομείς απασχόλησης των Αλβανών μεταναστών και μεταναστριών

Αλβανία	Άνδρες	Γυναίκες
Βοηθ. Τεχνίτη	45,5%	-
Γεωργός/Κτηνοτρόφος	18,2%	-
Οικοδόμος	18,2%	-
Σερβιτόρος	9%	-
Υπάλληλος	4,1%	5,5%
Εργάτης σε βιοτεχνία	5%	30%
Οικιακή βοηθός	-	37,5%
Καθαριστής/τρια	-	27%
Σύνολο	100%	100%

Όσον αφορά τους μετανάστες από το Μπαγκλαντές (στην πλειοψηφία τους άνδρες) το 80% των ερωτηθέντων του δείγματος εργάζονται ως εργάτες σε βιοτεχνίες, ενώ αρκετοί από αυτούς απασχολούνταν και ως βοηθοί σε Έλληνες τεχνίτες. Μια από τις παρατηρήσεις που κάναμε ήταν ότι συγκρίνοντας τους άνδρες μετανάστες από την Αλβανία με αυτούς από το Μπαγκλαντές, οι τελευταίοι παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα εξειδίκευσης στην αγορά εργασίας και <χρησιμοποιούνται> σε καθαρά βοηθητικές υπηρεσίες και σε διαδικασίες συμπληρωματικές της όλης παραγωγής-διάθεσης των προϊόντων. Παρόλα αυτά συναντήσαμε και αρκετές περιπτώσεις επιχειρήσεων οι οποίες στήριζαν τη λειτουργία τους αποκλειστικά στην απασχόληση μεταναστών (νόμιμων και όχι), που στην πλειοψηφία τους κατάγονταν από το Μπαγκλαντές. Παρόμοια πρότυπα απασχόλησης με τους μετανάστες από το Μπαγκλαντές φαίνεται να έχουν και οι μετανάστες από την Αίγυπτο και το Ιράκ, όπου το

μεγαλύτερο μέρος απασχολείται σε μικρές βιοτεχνίες ή οικογενειακές επιχειρήσεις.

Περνώντας στη συνέχεια στις μετανάστριες από τη Βουλγαρία, τη Μολδαβία, τη Ρωσία, τη Γεωργία και τις Φιλιππίνες παρατηρούμε ότι εδώ τα πρότυπα απασχόλησης διαφέρουν αρκετά από αυτά των ανδρών. Εύκολα κανείς παρατηρεί ότι ο κατά φύλο διαχωρισμός της αγοράς εργασίας προσδιορίζει και τα διαφορετικά μοντέλα και τις στρατηγικές μετανάστευσης που ακολουθούν άνδρες και γυναίκες. Άλλωστε καθώς οι γυναίκες αυτές απασχολούνται σε συγκεκριμένα επαγγέλματα στη χώρα προέλευσης, αναμένεται να απασχοληθούν σε επίσης φυλετικά διαχωρισμένα επαγγέλματα στη χώρα προορισμού (Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, *Μετανάστευση Φύλο και Δικαιώματα*). Έτσι, όλες οι μετανάστριες που συναντήσαμε από τη Βουλγαρία, τη Γεωργία και τις Φιλιππίνες καθώς και σημαντικό ποσοστό αυτών από τη Μολδαβία και τη Ρωσία εργάζονται ως οικιακές βοηθοί ή καθαρίστριες. Πρόκειται για ένα συγκεκριμένο κύκλο εργασιών που εγκλωβίζει τις μετανάστριες να παράγουν ένα φθινό εργατικό δυναμικό, αλλά και ένα δυναμικό που είναι κοινωνικά και στεγαστικά αποκλεισμένο. Η εργασία το αποκόβει από άλλα κοινωνικά δίκτυα υποστήριξης μέσω της ανάπτυξης ενός μοντέλου σχέσεων που τις καθιστά απόλυτα εξαρτώμενες από τους εργοδότες τους⁷⁸. Βέβαια, αυτή η παραπάνω διαπίστωση δεν χαρακτηρίζει όλες τις γυναικείες μεταναστευτικές ομάδες και δεν σηματοδοτεί όλες τις εμπειρίες των μεταναστριών. Έχοντας στο δείγμα μας τις μετανάστριες από τη Ρωσία παρατηρούμε ότι το 50% των ερωτηθέντων εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, ενώ το 37,5% ως εργάτριες σε βιοτεχνίες και το 12,5% ως σερβιτόρες.

Η σταδιακή βελτίωση της επαγγελματικής κατάστασης των μεταναστών από τη στιγμή που ήρθαν στην Ελλάδα μπορεί να είναι γεγονός αλλά παρατηρήσαμε ότι δεν επιτυγχάνεται με τους ίδιους ρυθμούς για όλες τις μεταναστευτικές ομάδες. Γιατί, η εθνική καταγωγή παίζει καθοριστικό ρόλο για το σε τι

⁷⁸ Ψημμένος Ι., 1995.

δραστηριότητες απασχολείται ο μετανάστης, ενώ πολλές φορές πραγματοποιείται στιγματοποίηση των σωματικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών των μεταναστών. Δεν είναι λίγες οι φορές που μετανάστες και μετανάστριες τοποθετούνται στο περιθώριο της αγοράς εργασίας λόγω του παρουσιαστικού και των πολιτιστικών τους καταβολών καθώς υπάρχει ρατσιστική τάση ενάντια στο δικαίωμα τους να απασχοληθούν σε εργασίες ομοιότυπες με αυτές των Ελλήνων. Όπως είναι φυσικό οι άνθρωποι αυτοί αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες να βελτιώσουν τη θέση τους, μένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε εργασίες βοηθητικές με χαμηλούς μισθούς, στερημένοι από τα εργασιακά τους δικαιώματα, θύματα εξαιρέσεων και διακρίσεων σε βάρος τους. Συγκριτικά με τις άλλες μεταναστευτικές ομάδες με τις οποίες ασχολήθηκε η έρευνα οι Αλβανοί μετανάστες παρά το γεγονός ότι πολλές φορές συσχετίζονται με εγκληματικές δραστηριότητες από τους Έλληνες, παρουσιάζουν την μεγαλύτερη ευκολία ένταξης στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας και την ταχύτερη βελτίωση της οικονομικής και επαγγελματικής τους κατάστασης.

Οι νέες μορφές εργασίας στις οποίες συμμετέχουν οι μετανάστες καθώς και ο τρόπος με τον οποίο απασχολούνται στα πλαίσια της αποειδίκευσης στον χώρο εργασίας και με στόχο τη δημιουργία ενός φθηνού υποβοηθητικού δυναμικού συμβάλλουν σε μια οργάνωση που έχει ως στόχο την αποσυλλογικοποίηση αυτού του δυναμικού⁷⁹. Η αποσυλλογικοποίηση αυτή έχει διάφορες μορφές και αποκόβει τον εργαζόμενο από κοινοτικά δίκτυα αλληλεγγύης και από τον εργασιακό και κοινωνικό χώρο στη χώρα υποδοχής. Πολύ σπάνια οι μετανάστες ανήκουν σε σωματεία ή είναι ενταγμένοι σε συνδικαλιστικές οργανώσεις. Αυτό συνεπάγεται να περιορίζεται σοβαρά η διαπραγματευτική τους δύναμη και να μην επιτυγχάνεται διασφάλιση κάποιων εργασιακών δικαιωμάτων που απολαμβάνουν άλλοι πολίτες.

⁷⁹ Ι. Ψημμένος, 1995.

Όσον αφορά το χρόνο της εργασίας των μεταναστών το 30% του δυναμικού του δείγματος μας εργάζονται περισσότερες ώρες (εργασία δηλαδή άνω των οκτώ ωρών ημερησίως) από τους αντίστοιχους Έλληνες συναδέλφους τους. Πάντως οι περισσότερες περιπτώσεις υπερωριακής απασχόλησης αφορούν τις οικιακές βοηθούς από τη Βουλγαρία, τη Μολδαβία και τη Ρωσία, οι οποίες συγκρίνουν το ωράριο εργασίας τους με αυτό των Ελληνίδων που κάνουν το ίδιο επάγγελμα.

Πίνακας 8: Χρόνος εργασίας μεταναστών και Ελλήνων

Ώρες εργασίας Ελλήνων στην ίδια εργασία (κατά τους μετανάστες)									Σύνολο
ώρες	<7	7ώρες	8ώρες	9ώρες	10ώρες	11ώρες	12ώρες	13ώρες	
<7	7								7
7									
8			28						28
9			1						1
10			6						6
11									
12			2						2
13			6						6

Οι μετανάστες συνήθως χρησιμοποιούνται ως εργασιακή δύναμη χαμηλής ειδίκευσης και επομένως δέχονται χαμηλότερες αμοιβές, με αποτέλεσμα να έχουμε μεγάλες διαφορές οικονομικής φύσης ανάμεσα σε μετανάστες και ντόπιους στην προσέγγιση της αγοράς εργασίας. Και στα πλαίσια της έρευνας μας η πλειοψηφία των μεταναστών που έλαβαν μέρος σε αυτήν παρουσιάζουν χαμηλότερους μισθούς από τους γηγενείς για την ίδια εργασία. Υπάρχουν μάλιστα περιπτώσεις που οι αμοιβές των μεταναστών κατά μέσο όρο φτάνουν το μισό από αυτές των Ελλήνων ή στην καλύτερη περίπτωση τα δύο τρίτα. Συγκεκριμένα, το 28% του δυναμικού του δείγματος μας δηλώνει ότι το ημερομίσθιο του κυμαίνεται κάτω των 20 Ευρώ από διάφορες εργασίες,

ενδεικτικό της οικονομικής περιθωριοποίησης, αλλά ταυτόχρονα και της κοινωνικής διάκρισης που συντελείται σε βάρος των μεταναστών. Παρ' όλα αυτά υπάρχει μια μεγάλη κατηγορία μεταναστών και μεταναστριών που οι αμοιβές τους βρίσκονται πολύ κοντά σε αυτές των Ελλήνων, ενώ ένα σημαντικό μέρος αυτών που εργάζονται σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις απολαμβάνουν εισόδημα πάνω από το μέσο όρο. Αυτό συμβαίνει αφού οι μετανάστες είναι σε θέση να προσφέρουν τις ίδιες ακόμα και ανώτερης ποιότητας υπηρεσίες με τους Έλληνες ενώ παράλληλα να είναι και πιο παραγωγικοί.

Πίνακας 9: Μέσο ημερομίσθιο μεταναστών

Ημερομίσθιο μεταναστών(Euro)	Αριθμός περιπτώσεων	Ποσοστό(%)
10-15	4	8
18-25	31	62
30-36	11	22
38-44	3	6
60	1	2
Σύνολο	50	100%

Πίνακας 10: Σύγκριση ημερομισθίων μεταναστών και Ελλήνων

Ημερομίσθια μεταναστών (Euro)	Ημερομίσθια Ελλήνων(Euro)	Αριθμός περιπτώσεων	Ποσοστό (%)
10	20	1	2
15-17	20-30	9	18
18	40	4	8
20	20-40	15	30
23-24	25-35	4	8
25-30	30-45	10	20
34-38	38-45	4	8
40	40	1	2
44-60	44	1	2
60	60	1	2
Σύνολο		50	100%

Οι μικρές επιχειρήσεις είναι αυτές που κατά κύριο λόγο απασχολούν μετανάστες. Οι επιχειρήσεις των οποίων το προσωπικό αποτελείται κυρίως από μετανάστες, όπως βλέπουμε και στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 11) απασχολούν συνολικά από 2 μέχρι 10 εργαζόμενους. Επιπλέον, είναι ελάχιστες οι μεγάλες επιχειρήσεις (με προσωπικό άνω των 30 ατόμων) που απασχολούν μεγάλο ποσοστό μεταναστών. Στις μεγάλες επιχειρήσεις που απασχολούν μετανάστες πραγματοποιείται διαίρεση της εργασίας ανάλογα με το επίπεδο εξειδίκευσης και τον βαθμό δυσκολίας και στους μετανάστες τις περισσότερες φορές ανατίθενται οι βαριές και δύσκολες δουλειές τις οποίες οι Έλληνες εργαζόμενοι αρνούνται να κάνουν.

Πίνακας 11: Ποσοστό μεταναστών σε σύνολο εργαζομένων κατά μέγεθος επιχειρήσεων σύμφωνα με την απασχόληση

Ποσοστό μεταναστών σε σύνολο εργαζομένων	Μέγεθος επιχειρήσεων(συνολική απασχόληση)								
	2	3-6	10	13-15	20	25	30	40	Σύνολο
1	2,9	8,5			2,9		2,9		
2-4		34,2	8,5						
5-6			14,3						
7-10				11,4					
13				2,9					
20					5,7	2,9			
40								2,9	
Σύνολο	2,9	42,7	22,8	14,3	8,6	2,9	2,9	2,9	100%

Β.4.6. Επιχειρηματική δραστηριότητα των μεταναστών

Όπως ήδη τονίσαμε και παραπάνω η πλειοψηφία των μεταναστών απασχολούνται με σχέσεις εξαρτημένης εργασίας, ενώ τα ποσοστά αυτοαπασχόλησης αυτών είναι πολύ μικρά. Μάλιστα, στα πλαίσια της δικής μας έρευνας δεν υπάρχει κανένας από τους μετανάστες που συναντήσαμε που να ασκεί επίσημα κάποια εμπορική δραστηριότητα ή γενικότερα να έχει επιχειρηματική δράση. Όπως βλέπουμε και στον Πίνακα 12 στην ερώτηση αν ασκείται εμπορική δραστηριότητα από κάποιο

μέλος της οικογένειας το 67,4% μας έδωσε αρνητική απάντηση και το 81% δεν διατηρεί κάποιο κατάστημα και για την πλειοψηφία τους δεν υπάρχει κανένα τέτοιο ενδεχόμενο στο προσεχές μέλλον. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι διαφοροποιήσεις που συναντήσαμε στην εμπορική δραστηριότητα ανάμεσα στις διάφορες μεταναστευτικές ομάδες μπορεί να εντοπιστούν στα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των χωρών προέλευσης. Για παράδειγμα στην Αλβανία μέχρι πρόσφατα επικρατούσε παντελής έλλειψη ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ενώ από την άλλη πλευρά η Αίγυπτος είναι μια χώρα με μεγάλη παράδοση στο εμπόριο και το μικρεμπόριο. Το 20,9% που δήλωσε ότι κάποιο μέλος της οικογένειας του ασκεί εμπορική δραστηριότητα έχει να κάνει κυρίως με τους μετανάστες από το Μπαγκλαντές και την Αίγυπτο (στην πλειοψηφία τους άνδρες) και την ανεπίσημη κυρίως εργασία τους ως μικροπωλητές. Επιπλέον, η οργάνωση κάποιας επιχείρησης έχει να κάνει και με την νομική κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο μετανάστης, με την κατοχή ενός επαρκούς κεφαλαίου, αλλά και με το χρονικό διάστημα το οποίο σκοπεύει να μείνει στη χώρα. Τέτοιου είδους μετανάστες, κυρίως Αλβανοί με αρκετά χρόνια στην Ελλάδα και με σχετικά καλή οικονομική κατάσταση διατηρούν επιχειρήσεις, οι περισσότερες εντάσεως εργασίας. Σχεδόν όλοι ανέφεραν ότι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπισαν στην αρχή αλλά και τώρα είναι η γραφειοκρατία του ελληνικού κρατικού φορέα, καθώς και η απουσία χρηματοδοτικών προγραμμάτων ειδικά για μετανάστες.

Πίνακας 12: Ανάπτυξη επιχειρηματικής δράσης

	Απόλυτα μεγέθη			
	ΝΑΙ	ΟΧΙ	Δεν απαντώ	Σύνολο
Άσκηση εμπορικής δραστηριότητας από μέλος της οικογένειας	9	29	5	43
Με ελληνικά προϊόντα προς τη χώρα προέλευσης	3	6	-	9
Διατήρηση επιχείρησης/ καταστήματος από μέλος της οικογένειας	3	35	5	43
Πρόθεση να πραγματοποιήσει στο μέλλον	ΝΑΙ	ΟΧΙ	ΤΩΣΣ	Σύνολο
	2	23	10	35

B.4.7. Η παρουσία των μεταναστών στην αγορά εργασίας : Σύνοψη βασικών συμπερασμάτων

Από την εικόνα του δείγματος της έρευνας μας συνάγεται αβίαστα ότι οι περισσότεροι μετανάστες είναι άνθρωποι μορφωμένοι που στις πατρίδες τους ασκούσαν επαγγέλματα εξαιρετικής ειδίκευσης και μάλιστα αρκετοί από αυτούς σε κλάδους υψηλού κύρους. Όμως, μεταναστεύοντας στην Ελλάδα έρχονται αντιμέτωποι με μια ζήτηση εργασίας ανειδίκευτη και όχι ειδικευμένη. Έτσι, συνήθως απασχολούνται σε τομείς υποδεέστερους αυτών που είχαν στις πατρίδες τους, σε εργασίες βοηθητικές και χαμηλού κύρους, τις οποίες τις περισσότερες φορές οι Έλληνες αρνούνται να κάνουν. Με αυτό το τρόπο οι μετανάστες συνιστούν ένα ελαστικό εργατικό δυναμικό που είναι διατεθειμένο να κάνει τις πιο βαριές και επικίνδυνες δουλειές και παράλληλα είναι πρόθυμο να εργαστεί περισσότερες ώρες και να πληρωθεί λιγότερο από ότι οι Έλληνες εργαζόμενοι. Αυτή τη ζήτηση για ελαστικό εργατικό δυναμικό την συναντάμε κυρίως σε μικρές, μεσαίες και οικογενειακές επιχειρήσεις, οι οποίες με την απασχόληση των μεταναστών μειώνουν αισθητά το κόστος παραγωγής τους και έχουν τη δυνατότητα να απολύουν και να προσλαμβάνουν προσωπικό ανάλογα με τις εποχικές διακυμάνσεις της λειτουργίας της επιχείρησης.

Επιπλέον, παρατηρήσαμε ότι η πλειοψηφία των μεταναστών που προσεγγίσαμε συγκεντρώνονται σε θέσεις εξαρτημένης εργασίας και το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων παραμένει πολύ χαμηλό. Έτσι, πολλοί είναι οι άνδρες από ξένες χώρες που απασχολούνται ως εργάτες σε μικρές βιοτεχνίες, ως τεχνίτες αλλά και ως προσωπικό στον οικοδομικό κλάδο. Όσον αφορά τις γυναίκες μετανάστριες οι περισσότερες εργάζονται ως οικιακές βοηθοί και καθαρίστριες, ως εργάτριες σε βιοτεχνίες και σερβιτόρες. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις η εικόνα στις γυναίκες είναι λιγότερο αισιόδοξη, αφού συχνά πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης από τους εργοδότες τους, δουλεύοντας για πολλές ώρες, με πολύ χαμηλούς μισθούς και χωρίς ασφάλιση.

Στη χώρα μας η εύρεση εργασίας από τους μετανάστες, τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες επιτυγχάνεται κατά κύριο λόγο άτυπα μέσω συγγενών και φίλων. Παρά τις δυσκολίες που καθημερινά οι μετανάστες αντιμετωπίζουν στους χώρους εργασίας τους, τελικά καταφέρνουν να διαγράψουν μια πορεία συνεχούς βελτίωσης της θέσης τους. Με το πέρασμα του χρόνου μετακινούνται σε πιο σταθερές εργασίες, συνθετότερες και καλύτερα αμειβόμενες, δημιουργώντας παράλληλα με τους εργοδότες τους σχέσεις εκτίμησης και εμπιστοσύνης.

B.5.1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η ελληνική βιβλιογραφική παραγωγή στο χώρο της κοινωνικής θεωρίας και έρευνας είναι σχετικά αυξημένη σε προσεγγίσεις τους φαινομένου της μετανάστευσης. Παρόλα αυτά όπως έχουμε ήδη τονίσει παραπάνω το εμπειρικό υλικό που έχουμε στα χέρια μας και μας δείχνει το πώς συνδέεται η ελληνική οικονομία με το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι λιγοστό και οι μελέτες στην πλειοψηφία τους περιγραφικές. Για αυτό το λόγο οι εμπειρικές έρευνες που υπάρχουν προσθέτουν σημαντική πληροφόρηση σε θέματα μετανάστευσης, δίνοντας μια γενική εικόνα για την παρουσία αυτών των ανθρώπων στους κόλπους της κοινωνίας και την επίδραση τους στην καθημερινή ζωή.

Μια τέτοια έρευνα πραγματοποιείται και στα πλαίσια του βιβλίου των Λ. Λαμπριανίδη και Α. Λυμπεράκη με τίτλο < Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη : Διαδρομές ευημερίας και παραδρομές δημόσιας εικόνας > (Εκδόσεις Παρατηρητής, 2001). Στο πρώτο μέρος του βιβλίου αυτού συναντάμε μία θεωρητική προσέγγιση πάνω σε θέματα μετανάστευσης. Μάλιστα θα μπορούσαμε να πούμε ότι με αυτό τον τρόπο διαγράφεται και το πλαίσιο της ανάλυσης που ακολουθεί στο δεύτερο μέρος, καθώς εξετάζονται τόσο οι αιτίες που υποκινούν το φαινόμενο της εξωτερικής οικονομικής μετανάστευσης όσο και το εύρος των συνεπειών που αυτές έχουν πάνω στις οικονομίες υποδοχής. Ένας από τους στόχους του πρώτου μέρους του βιβλίου είναι να αναδείξει την πολυπλοκότητα και αλληλοτροφοδότηση διαφορετικών διεργασιών που συντελούνται στη διεθνή οικονομία, επηρεάζοντας έτσι μεταξύ άλλων και τις μεταναστευτικές ροές. Έχοντας λοιπόν κάποιες βασικές γνώσεις πάνω σε θέματα μετανάστευσης, στο δεύτερο μέρος του βιβλίου συναντάμε την παρουσίαση των ευρημάτων μιας εκτεταμένης εμπειρικής έρευνας στην κοινότητα των Αλβανών μεταναστών της Θεσσαλονίκης, η οποία βασίστηκε στην συμπλήρωση 500

ερωτηματολογίων, με στοιχεία για 1297 άτομα. Μάλιστα, σύμφωνα με τους συγγραφείς του βιβλίου εδώ βρίσκεται και η πραγματική συμβολή του στο δημόσιο λόγο αλλά και τον ιδιωτικό προβληματισμό, καθώς φωτίζει απ' όλες τις πλευρές το μεταναστευτικό φαινόμενο, ενώ παράλληλα διατυπώνει μια ψύχραιμη πολιτική άποψη για το τι δέον γενέσθαι, που βασίζεται στην πραγματικότητα και είναι απαλλαγμένη από προκαταλήψεις, προκατασκευασμένες δουλείες και δεσμεύσεις.

Τα θέματα που τίγονται στο εμπειρικό μέρος του βιβλίου αυτού αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και για τη δική μας ανάλυση. Συγκεκριμένα η διαμόρφωση των ερωτηματολογίων (συνολικά 43 με στοιχεία για 58 άτομα) με τα οποία προσεγγίσαμε τους μετανάστες του δείγματος μας συνδέεται στενά με τους προβληματισμούς και τα δεδομένα που παρουσιάζονται στην εμπειρική ανάλυση των Λ. Λαμπριανίδη και Α. Λυμπεράκη. Επιπλέον, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι το βιβλίο αυτό στη συνέχεια αποτέλεσε οδηγό και συμβουλάτορα μας και κατά την ερμηνεία των στατιστικών αποτελεσμάτων που προέκυψαν ύστερα από την συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Για αυτό το λόγο, σε αυτό το σημείο κρίνουμε σκόπιμο να κάνουμε μια σύγκριση των ευρημάτων των δύο ερευνών, καθώς θεωρούμε ιδιαίτερα ενδιαφέρον να εντοπίσουμε κάποιες ομοιότητες αλλά και να τονίσουμε κάποιες διαφορές.

Μια βασική διαφορά είναι ότι το μεταναστευτικό δείγμα που μελετάται στο βιβλίο των Λ. Λαμπριανίδη και Α. Λυμπεράκη αποτελείται από Αλβανούς μετανάστες που ζουν και εργάζονται στην πόλη της Θεσσαλονίκης. Από την άλλη πλευρά το δικό μας δείγμα μεταναστών πλαισιώνεται από μετανάστες διαφόρων εθνικοτήτων (από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Ανατολική Ευρώπη, το Μπαγκλαντές, το Ιράκ και τις Φιλιππίνες) και η έρευνα πραγματοποιείται στην περιοχή της Αθήνας. Έτσι, σαν μια πρώτη εξήγηση των διαφορών που πρόκειται να εντοπιστούν στις δύο έρευνες ίσως είναι τα διαφορετικά χαρακτηριστικά που έχει κάθε μεταναστευτική ομάδα και οι διαφορετικές καταβολές κάθε λαού. Ακόμα, η έρευνα που πραγματοποιείται στα

πλαίσια τους συγκεκριμένου βιβλίου τοποθετείται χρονικά στο διάστημα Ιανουάριος-Ιούλιος 2000, ενώ η στατιστική ανάλυση της εργασίας αυτής αφορά την χρονική περίοδο Απρίλιος- Ιούλιος 2004. Όπως εύκολα κανείς μπορεί να αντιληφθεί χρόνο με το χρόνο τα δεδομένα της μετανάστευσης μεταβάλλονται και οι μεταναστευτικές πολιτικές διαμορφώνονται διαφορετικά. Αυτός είναι και ο λόγος που αποδίδουμε κάποιες διαφορές που παρουσιάζουν στις απαντήσεις τους τα δύο δείγματα και στις διαφορετικές χρονικές στιγμές που οι έρευνες λαμβάνουν χώρα.

B.5.2.Γενικά στοιχεία για τους μετανάστες

Το βιβλίο <Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη : Διαδρομές ευημερία και παραδρομές δημόσιας εικόνας> αναφέρεται στη μετανάστευση από την Αλβανία και μας ενημερώνει ότι παρατηρήθηκαν δύο μεγάλα κύματα εισόδου στην Ελλάδα, όπου οι μετανάστες του <πρώτου κύματος> διαφοροποιούνται από τους πιο πρόσφατα εγκατεστημένους από την άποψη των συνθηκών διαβίωσης και απασχόλησης. Μάλιστα, οι μετανάστες του <δεύτερου κύματος> είναι μεγαλύτερης ηλικίας και έρχονται στην Ελλάδα με την προοπτική της μόνιμης εγκατάστασης. Επιπλέον, οι Αλβανοί μετανάστες του <πρώτου κύματος> (1990-1993) <στοιβάζονται> σε υπόγεια ή σε άλλα κακοσυντηρημένα διαμερίσματα, ενώ σήμερα έχουν περισσότερες δυνατότητες να νοικιάσουν σπίτι -ακόμη και σε ελάχιστες περιπτώσεις βέβαια, να αγοράσουν - και να έχουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Πάντως εκείνο που παρατηρήσαμε και εμείς όσον αφορά όχι μόνο τους Αλβανούς μετανάστες αλλά και τους μετανάστες από άλλες χώρες, είναι ότι αρχικά κατά την άφιξη τους στην Ελλάδα είτε διαμένουν σε κάποιο πρόχειρο κατάλυμα, είτε φιλοξενούνται σε σπίτια φίλων και συγγενών και μετά από κάποιο χρονικό διάστημα νοικιάζουν κάποιο σπίτι, βελτιώνοντας σταδιακά τις συνθήκες της ζωής τους. Όμως μια σημαντική διαφορά που παρατηρήσαμε ανάμεσα στις μεταναστευτικές ομάδες είναι ότι οι Αλβανοί στην μεγάλη τους πλειοψηφία ζουν στην Ελλάδα με τις οικογένειές τους, ενώ για παράδειγμα οι

μετανάστες από το Μπαγκλαντές, το Ιράκ ή οι μετανάστριες από τις Φιλιππίνες ή την Μολδαβία και τη Ρωσία έρχονται μόνοι τους στην Ελλάδα αφήνοντας πίσω τις οικογένειες τους, τις οποίες συντηρούν με την αποστολή εμβασμάτων. Όπως εύκολα κανείς μπορεί να αντιληφθεί κάτι τέτοιο επηρεάζει σημαντικά τα αποτελέσματα των δύο ερευνών καθώς διαμορφώνει εντελώς διαφορετικές συμπεριφορές αλλά και στόχους από την πλευρά των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτές, τόσο όσον αφορά το πώς βλέπουν τη διάρκεια της παραμονής τους στην Ελλάδα, όσο και το τι διαφορετικές ανάγκες έχουν αυτές οι δύο κατηγορίες μεταναστών.

Τόσο οι συγγραφείς του βιβλίου όσο και εμείς παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι μετανάστες παραποιούν ελαφρά τα ονόματα τους ή ακόμα τα αλλάζουν και τελείως, υιοθετώντας ονόματα ελληνικά μιας και έτσι θεωρούν ότι θα ενσωματωθούν πιο ομαλά στην ελληνική κοινωνία. Μάλιστα, εκείνο που εμείς πληροφορηθήκαμε είναι ότι υπάρχουν και περιπτώσεις που οι εργοδότες αλλάζουν το όνομα στους μετανάστες εργαζόμενους τους προς δική τους διευκόλυνση σε περίπτωση που δυσκολεύονται να το προφέρουν.

Η πυραμίδα των ηλικιών που συναντάμε στις δύο εμπειρικές αναλύσεις είναι εξαιρετικά δυναμική. Τόσο για τους άνδρες όσο και τις γυναίκες τα άτομα που μεταναστεύουν είναι ηλικίας μέχρι 45 ετών, ενώ η συμμετοχή των ηλικιωμένων ατόμων στα δύο δείγματα είναι εξαιρετικά μικρή. Σε εκείνο που αξίζει να σταθούμε είναι στα πλαίσια της αλβανικής μεταναστευτικής κοινότητας παρουσιάζονται υψηλά ποσοστά νέων που δεν έχουν ενταχθεί στην παραγωγή (συνολικά 31,9%) ηλικίας δηλαδή από 0-18 ετών. Στην δική μας έρευνα το ποσοστό αυτό όμως είναι αρκετά μικρότερο (μόλις 10,3%) καθώς συμμετέχουν και μετανάστες άλλων εθνικοτήτων οι οποίοι κατά πλειοψηφία ζουν μόνοι τους στην Ελλάδα έχοντας αφήσει πίσω τις οικογένειες τους. Αντίθετα, στην περίπτωση των Αλβανών μεταναστών η συγκέντρωση της οικογένειας στην Ελλάδα γίνεται σταδιακά, καθώς σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις πρώτα έρχεται ο άνδρας και στη συνέχεια ακολουθεί η γυναίκα. Παρ' όλα αυτά και στις δύο

μελέτες έχουμε να κάνουμε με τα δυναμικότερα μέλη των κοινωνιών που αφήνουν οι μετανάστες όχι μόνο από πλευράς ηλικίας αλλά και από πλευράς μορφωτικού επιπέδου. Οι περισσότεροι είναι άτομα καταρτισμένα έχοντας τελειώσει το γυμνάσιο, το λύκειο ή ακόμα και κάποια πανεπιστημιακή σχολή, ενώ οι αναλφάβητοι στα δύο δείγματα είναι ελάχιστοι.

Ο πρώτος λόγος τον οποίο αναφέρουν όλοι οι μετανάστες για την απόφαση τους να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα είναι η ευκολία εισόδου στη χώρα. Για τους Αλβανούς μετανάστες του βιβλίου ο δεύτερος λόγος είναι ότι η Ελλάδα συνορεύει με την Αλβανία, λόγος τον οποίο επικαλέστηκαν και η Αλβανοί μετανάστες του δικού μας δείγματος. Επιπλέον, ένας ακόμα λόγος επιλογής της Ελλάδας ως μεταναστευτικό προορισμό είναι και η προσδοκία των μεταναστών να βρουν καλά αμειβόμενες δουλειές και μάλιστα να εργαστούν παράνομα.

Και στις δύο εμπειρικές αναλύσεις η πλειοψηφία των ανδρών μεταναστών μπήκε στην Ελλάδα παράνομα, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία αυτών που μπήκαν νόμιμα είχε τουριστική visa. Όσον αφορά τις γυναίκες σε αντίθεση με τους άνδρες και στις δύο έρευνες οι περισσότερες μπήκαν στην Ελλάδα νόμιμα και με τουριστική visa. Όμως, άνδρες και γυναίκες στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι < λάδωσαν > για να πάρουν visa και να έρθουν στην Ελλάδα.

Σχετικά με την παράταση της παραμονής τους στη χώρα, στη ροή του βιβλίου συναντάμε την πλειοψηφία των ανδρών που είτε ήρθαν νόμιμα είτε παράνομα να παρατείνουν νόμιμα την παραμονή τους, ενώ αντίθετα οι γυναίκες παράνομα. Στην δική μας μελέτη τα πράγματα παρουσιάζονται κάπως διαφορετικά καθώς άνδρες και γυναίκες ανεξάρτητα από το εάν ήρθαν νόμιμα ή παράνομα στην Ελλάδα, στη συντριπτική τους πλειοψηφία παρέτειναν την παραμονή τους παράνομα, γεγονός που αποδίδεται κυρίως στις πολύπλοκες διαδικασίες νομιμοποίησης των μεταναστών, που επικρατούν στην Ελλάδα.

Όσο αφορά τον προορισμό των μεταναστών μέσα στην Ελλάδα στην έρευνα των Λ. Λαμπριανίδη - Α. Λυμπεράκη έχουμε τη πόλη της Θεσσαλονίκης, ενώ στη δική μας έρευνα την Αθήνα. Πρόκειται για τις δύο μεγαλύτερες πόλεις της

Ελλάδας, πράγμα που αποδεικνύει την τάση των μεταναστών να εγκαθίστανται στα μεγάλα αστικά κέντρα και όχι στην ύπαιθρο. Πάντως, τόσο η πόλη της Θεσσαλονίκης όσο και της Αθήνας μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις αποτελούν ενδιαμέσο σταθμό για άλλη περιοχή της Ελλάδας. Επιπλέον, στους Αλβανούς μετανάστες της πρώτης έρευνας συναντάμε ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό (ανδρών κυρίως) που αντιμετωπίζει την Ελλάδα ως ένα μεταβατικό στάδιο στην προσπάθεια μετανάστευσης σε άλλες χώρες, όπως για παράδειγμα οι ΗΠΑ ή ο Καναδάς, πράγμα το οποίο συναντάμε σε ελάχιστες μόνο περιπτώσεις στους μετανάστες του δικού μας δείγματος.

Στις συνεντεύξεις που εμείς πήραμε από τους μετανάστες το 67,5% μας δήλωσε ότι πλήρωσε κάποιο παράνομο να τους μεταφέρει στην Ελλάδα. Μέσα στο βιβλίο το αντίστοιχο ποσοστό για τους Αλβανούς μετανάστες είναι σαφώς μικρότερο, πράγμα πιθανότατα να οφείλεται στη γεωγραφική γειτνίαση των δύο χωρών και την απόφαση των Αλβανών να περάσουν τα σύνορα μόνοι τους.

Αναμφισβήτητο υποβοηθητικό παράγοντα για τη λήψη της απόφασης για μετανάστευση φαίνεται να αποτελεί η ύπαρξη γνωστών και φίλων στην Ελλάδα. Η παρουσία δηλαδή συμπατριωτών που έχουν έρθει νωρίτερα στην Ελλάδα ενθαρρύνει σε μεγάλο βαθμό και κάποιους άλλους να μεταναστεύσουν. Μάλιστα, και στις δύο μελέτες η σημαντικότητα των γνωστών και φίλων αποτυπώνεται και στα υψηλά ποσοστά αυτών που φιλοξενήθηκαν σε σπίτια φίλων και συγγενών κατά τις πρώτες ημέρες του ερχομού τους στην Ελλάδα.

Όσον αφορά την πρόθεση επιστροφής στην πατρίδα εδώ τα πράγματα δεν είναι και τόσο ξεκάθαρα. Τόσο το χαμηλό ποσοστό πρόθεσης επιστροφής όσο και το υψηλό ποσοστό των αναποφάσιστων (32,6% για τους άνδρες και 75,9% για τις γυναίκες) αντανakλά μάλλον την ικανοποίηση των μεταναστών/στριών από τις συνθήκες παραμονής και εργασίας τους στην Ελλάδα. Βέβαια η πλειοψηφία των μεταναστών του δείγματος μας στην ερώτηση αν σχεδιάζουν να επιστρέψουν κάποια στιγμή στη χώρα τους έδωσε καταφατική απάντηση, αλλά αυτό δεν το βλέπουν στο προσεχές μέλλον, γεγονός που δεν διαψεύδει την παραπάνω

παρατήρηση καθώς και οι δύο έρευνες αφήνουν να διαφανεί εν μέρει την αισιοδοξία τους ως προς τις μελλοντικές τους προοπτικές στην Ελλάδα, αλλά και την απαισιοδοξία τους ως προς τις αναπτυξιακές προοπτικές της πατρίδας τους τουλάχιστον στο ορατό μέλλον.

Η έλευση των μεταναστών στην Ελλάδα γρήγορα συνοδεύτηκε από μια γενικευμένη αντίληψη τμήματος της ελληνικής κοινωνίας ότι ένα ίσως μεγάλο μέρος τους είναι κακοποιία στοιχεία. Σε αυτό ίσως να συνέβαλε και η διόγκωση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μεμονωμένων περιστατικών βίας και εγκληματικότητας με πρωταγωνιστές μετανάστες, καθώς δεν σταματούν να προβάλλουν κυρίως το στοιχείο της εθνικότητας του πιθανολογούμενου δράστη μετανάστη. Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα μεροληψίας και ρατσισμού, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό ανδρών φαίνεται να έχει προστριβές με την αστυνομία, αφού έχει συλληφθεί τουλάχιστον μία φορά. Πάντως από την δική μας μελέτη εκείνο που προκύπτει είναι ότι η βασική αιτία της σύλληψης των μεταναστών στην πλειοψηφία των περιπτώσεων είναι απλά η εξακρίβωση της νομιμότητας τους.

Η συμμετοχή των μεταναστών σε εκπαιδευτικές διαδικασίες, οι οποίες θα διευκόλυναν την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία αλλά και σε νέες μορφές εργασίας, τόσο στο βιβλίο όσο και στη δική μας μελέτη παρουσιάζεται εξαιρετικά περιορισμένη. Τόσο η συμμετοχή τους σε σεμινάρια εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, όσο και σε σεμινάρια επαγγελματικής κατάρτισης είναι πολύ μικρή. Εντούτοις, παρότι η επίσημη εκπαίδευση είναι παντελώς απούσα, οι μετανάστες εμφανίζουν ικανοποιητικό επίπεδο γλωσσικών δεξιοτήτων, αλλά κυρίως ως προς την προφορική ομιλία. Και στα δύο μεταναστευτικά δείγματα απουσιάζουν εντελώς οι περιπτώσεις ατόμων που δεν έχουν καμία απολύτως ικανότητα χειρισμού της ελληνικής γλώσσας. Από την άλλη πλευρά, όλα τα στοιχεία αποδεικνύουν μία χαμηλή γνώση γραφής της ελληνικής γλώσσας, τη στιγμή που υπάρχει διάχυτος ο προβληματισμός του αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης ενός μεγάλου αριθμού από αγράμματους εργαζόμενους. Τέλος, τα στατιστικά στοιχεία και των δύο εργασιών αποδεικνύουν και την ιδιαίτερα χαμηλή

συμμετοχή των μεταναστών σε συλλόγους, καθώς οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους ζωή κάνουν τη συμμετοχή σε τέτοιου είδους φορείς να φαντάζει πολυτέλεια.

B.5.3. Συνθήκες κατοικίας και συνθήκες διαβίωσης

Οι συνθήκες κατοικίας των μεταναστών τις περισσότερες φορές κρίνονται ικανοποιητικές καθώς δείχνουν να διαφέρουν ελαφρώς από αυτές που βιώνουν οι Έλληνες. Το μεγαλύτερο μέρος έχει τη δυνατότητα να νοικιάζει κάποιο σπίτι, ενώ από τα στοιχεία των Λ. Λαμπριανίδη - Α. Λυμπεράκη προκύπτει ότι το 63% των μεταναστών ζουν σε διαμερίσματα 3-4 άτομα μαζί, είτε πρόκειται για φίλους, είτε πρόκειται για οικογένεια. Σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτηθέντες της δικής μας έρευνας οι περισσότεροι από αυτούς ζουν δύο ή τρία άτομα μαζί. Όπως και να έχει πάντως τα στοιχεία αυτά δείχνουν ως ένα βαθμό συνθήκες κατοικίας κοντά σε αυτές των Ελλήνων καθώς μάλιστα στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι μετανάστες ζουν δύο άτομα/δωμάτιο, ενώ έχουμε και πολλές περιπτώσεις με ένα άτομο/δωμάτιο. Αξίζει ακόμα να αναφέρουμε ότι στο βιβλίο το οποίο μελετάμε παρουσιάζεται ένα μικρό ποσοστό μεταναστών (5,2%) και ένα μεγαλύτερο στην δική μας εργασία (16,3%) που ζει σε χώρους που προσφέρονται από τον εργοδότη. Όπως τονίσαμε και παραπάνω στη δική μας περίπτωση το ποσοστό αυτό αφορά κυρίως τις οικιακές βοηθούς από τις Φιλιππίνες, τη Ρωσία, τη Βουλγαρία και τη Μολδαβία που εργάζονται ως <εσωτερικές> σε σπίτια Ελλήνων και δεν διατηρούν δική τους κατοικία.

Αυτό που έχει μεγάλη σημασία να επισημανθεί είναι ότι τις περισσότερες φορές οι μετανάστες επιτυγχάνουν τη σταδιακή μετατόπιση τους σε καλύτερες συνθήκες κατοικίας από αυτές που είχαν στο πρώτο στάδιο τους ερχομού τους στην Ελλάδα. Η βελτίωση αυτή εκφράζεται άλλοτε με την ποιότητα της κατοικίας, άλλοτε με την περιοχή στην οποία είναι και άλλοτε με τον όροφο που βρίσκεται το διαμέρισμα που κατοικούν.

Μπορεί να μην υπάρχουν ιδιαίτερα έντονες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις συνθήκες κατοικίας των μεταναστών και σε αυτές των Ελλήνων, παρ' όλα αυτά κάποιες διαφορές υπάρχουν. Οι μετανάστες κατοικούν εκεί που μπόρεσαν να βρουν φτηνή στέγη, σε σπίτια αρκετά υποβαθμισμένα χωρίς κάποιες σύγχρονες εξυπηρετήσεις και σε χαμηλούς ορόφους. Συγκεκριμένα το 26,1% του ερωτηθέντων στην έρευνα που πραγματοποιείται στα πλαίσια του βιβλίου και 60,5% των ερωτηθέντων της δικής μας έρευνας μένουν σε ισόγεια διαμερίσματα πολυκατοικιών.

Περνώντας στη συνέχεια στα επίπεδα οικιακού εξοπλισμού και εδώ τα αποτελέσματα των στατιστικών αναλύσεων είναι πολύ ικανοποιητικά. Μάλιστα, όσον αφορά την κατοχή τηλεφώνου, ηλεκτρικής κουζίνας, τηλεόρασης ή πλυντηρίου ρούχων τα ποσοστά βρίσκονται πολύ κοντά σε αυτά του συνόλου των Ελλήνων. Αισθητή διαφορά από τα ποσοστά που παρουσιάζουν οι Έλληνες υπάρχει στην κατοχή κεντρικής θέρμανσης και αυτοκινήτου.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφέρουμε την παρατήρηση μας σχετικά με το ότι η πληρότητα του οικιακού εξοπλισμού έχει να κάνει κυρίως με αν οι μετανάστες ζουν στην Ελλάδα μόνοι τους ή με τις οικογένειες τους. Έτσι, τα στατιστικά αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο βιβλίο είναι καλύτερα από αυτά της δικής μας μελέτης καθώς εκείνα αφορούν αποκλειστικά τους Αλβανούς μετανάστες, που οι περισσότεροι ζουν στην Ελλάδα με τις οικογένειες τους.

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο που αποδεικνύει τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των μεταναστών είναι η διατήρηση τραπεζικού λογαριασμού καθώς και η δυνατότητα να κάνουν διακοπές. Και στις δύο κατηγορίες τόσο το βιβλίο των Λ. Λαμπριάνιδη και Α. Λυμπεράκη όσο και η δική μας έρευνα παρουσιάζουν στατιστικά στοιχεία που παρουσιάζουν πολύ ευνοϊκή εικόνα. Μάλιστα, οι Αλβανοί μετανάστες φαίνεται να κάνουν διακοπές όχι μόνο επιστρέφοντας στις πατρίδες τους αλλά πηγαίνοντας και σε διάφορα μέρη μέσα στην Ελλάδα. Πάντως, εκείνο που εμείς παρατηρήσαμε είναι ότι τα υψηλά ποσοστά συμμετοχής τόσο στην κατοχή τραπεζικού λογαριασμού όσο και στη

δυνατότητα να κάνουν διακοπές δεν αφορούν όλες τις μεταναστευτικές ομάδες το ίδιο, καθώς για παράδειγμα η πλειοψηφία των μεταναστριών από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης μας έδωσε αρνητική απάντηση και στα δύο ερωτήματα.

Η πλειοψηφία των μεταναστών του δείγματος μας που μεγαλώνουν παιδιά στην Ελλάδα και είναι σε σχολική και προσχολική ηλικία είναι Αλβανοί. Τα στατιστικά στοιχεία που προκύπτουν από τις απαντήσεις αυτών των ανθρώπων, σύμφωνα και με τα στοιχεία της έρευνας που πραγματοποιείται στα πλαίσια του βιβλίου αποκαλύπτουν συστηματική συμμετοχή των παιδιών των μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, πράγμα που γεννά νέες απαιτήσεις για προσαρμογές και ρυθμίσεις του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας μας.

Τέλος, ιδιαίτερα ενθαρρυντικά είναι και τα στοιχεία σχετικά με την κατοχή βιβλιαρίου υγείας από μετανάστες. Συγκεκριμένα, το ποσοστό των ατόμων με βιβλίο υγείας που παρουσιάζει η μελέτη των Λ. Λαμπριανίδη και Α. Λυμπεράκη είναι 65% και η δική μας εργασία 80%. Άλλωστε, εύκολα κανείς μπορεί να αντιληφθεί ότι η κατοχή βιβλιαρίου υγείας είναι αποτέλεσμα και της νομικής κατάστασης του μετανάστη και συγκεκριμένα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την ασφαλιστική κάλυψη που του παρέχει ο εργοδότης του.

B. 5.4. Εισοδηματική κατάσταση και δαπάνες διαβίωσης των μεταναστών

Όσον αφορά τα μέσα ετήσια οικογενειακά εισοδήματα των μεταναστών τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεση μας από τις δύο έρευνες διαψεύδουν την άποψη ότι οι μετανάστες εργάζονται σε δουλειές με προσωρινό και ασταθή χαρακτήρα, χαμηλότερου κύρους, ανειδίκευτης φύσης και οικονομικής περιθωριοποίησης και αποδεικνύουν ότι τα μέσα ετήσια οικογενειακά εισοδήματα τους δεν διαφέρουν σημαντικά από αυτά των ελληνικών νοικοκυριών. Πιο συγκεκριμένα τα στοιχεία αυτά αποδεικνύουν ότι τελικά το μέσο ετήσιο οικογενειακό εισόδημα για έναν μετανάστη με σταθερή εργασία κυμαίνεται στο διάστημα από 5000-7000 Ευρώ.

Περνώντας στις συνολικές μέσες ετήσιες δαπάνες των μεταναστών, μέσα στο βιβλίο βλέπουμε ότι 93,6% του υπό μελέτη δείγματος δεν υπερβαίνει σε ετήσιες δαπάνες τα 9000 Ευρώ, μέγεθος κατά τους συγγραφείς χαμηλότερο από αυτό των ελληνικών οικογενειακών δαπανών.

Η μεγάλη διαφορά στις δύο μελέτες εντοπίζεται στις δαπάνες ενοικίου. Για τους Αλβανούς μετανάστες αποκλειστικά οι δαπάνες ενοικίου παρουσιάζονται ιδιαίτερα χαμηλές, καθώς το 57% του μεταναστευτικού δείγματος δαπανά περίπου από 300- 200 Ευρώ ετησίως. Μάλιστα, οι χαμηλές αυτές δαπάνες ενοικίου αποδίδονται στο ότι οι μετανάστες συχνά στεγάζονται για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε πολύ κακής ποιότητας διαμερίσματα, όπου μάλιστα μένουν αρκετοί μαζί. Από την άλλη πλευρά, οι μετανάστες του δείγματος μας σε ποσοστό περίπου 40% ανέφεραν ότι το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματος τους δαπανάται σε έξοδα ενοικίου. Αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι οι μετανάστες γενικά στερούνται διαφόρων καταναλωτικών αγαθών, προκειμένου να αυξήσουν τις αποταμιεύσεις τους, με αποτέλεσμα οι δαπάνες ενοικίου, σε σχέση με τα υπόλοιπα έξοδα να φαντάζουν ιδιαίτερα υψηλές.

Επίσης, και οι δύο μελέτες παρουσιάζουν σημαντικά ποσοστά επί των συνολικών δαπανών για έξοδα διατροφής αλλά και λογαριασμούς κοινής ωφελείας. Πάντως, η σημασία των μεταναστών για την ελληνική οικονομία φαίνεται από το ποσοστό 51,6% της έρευνα που διεξάγεται στο βιβλίο και το 86% της δικής μας έρευνας που δημιουργούν αλλά και δαπανούν το σύνολο των εισοδημάτων τους στην Ελλάδα, με συνέπεια να επιτυγχάνονται σημαντικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα όχι μόνο στην παραγωγή μέσω της διατήρησης χαμηλού κόστους εργασίας, αλλά και στη κατανάλωση.

Τα συμπεράσματα ότι οι μετανάστες στην πλειοψηφία τους δημιουργούν αλλά και δαπανούν το σύνολο των εισοδημάτων τους στην Ελλάδα ενισχύονται από τα στοιχεία που δείχνουν ότι στη πλειοψηφία των περιπτώσεων τα ποσά που αποστέλλονται στην Αλβανία είναι ιδιαίτερα μικρά και προορίζονται κυρίως για

τη συντήρηση των εκεί οικογενειών και σε ελάχιστες περιπτώσεις για αγορά κατοικίας.

Τα αποτελέσματα όμως των ευρημάτων της δικής μας μελέτης έρχονται σε αντίθεση με την παραπάνω διαπίστωση, καθώς μεγάλος αριθμός μεταναστών μας απάντησαν ότι είναι αναγκασμένοι να κάνουν <αιματηρές> οικονομίες προκειμένου να στέλνουν χρήματα με τη μορφή εμβασμάτων προκειμένου να συντηρούν τις οικογένειες τους. Μάλιστα, μετανάστες από το Μπαγκλαντές, την Ανατολική Ευρώπη, την Ασία και το Ιράκ δήλωσαν ότι στέλνουν στις πατρίδες τους εμβάσματα που αντιστοιχούν μέχρι και το 50% των αποδοχών τους στην Ελλάδα.

B.5.5. Μετανάστες και απασχόληση

Ξεκινώντας τη σύγκριση των δύο μελετών πάνω σε θέματα απασχόλησης είναι σημαντικό να σταθούμε στο ότι και στις δύο συναντάμε ένα ποσοστό μεταναστών περίπου 30%, οι οποίοι δεν είχαν καμία εμπειρία εργασίας στις πατρίδες τους. Όμως από αυτούς που ήδη εργάζονταν πολλοί ήταν εκείνοι που ασκούσαν επαγγέλματα εξαιρετικής ειδίκευσης είτε στο τομέα της βιομηχανίας, είτε ως τεχνίτες, είτε ως υπάλληλοι.

Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών είναι εργαζόμενοι σε τρίτους, ενώ τα ποσοστά των επίσημα αυτοαπασχολούμενων είναι εξαιρετικά μικρά. Συγκεκριμένα, από τους άνδρες μετανάστες με τους οποίους συζητήσαμε οι περισσότεροι απασχολούνται ως εργάτες σε βιοτεχνίες και ως βοηθοί τεχνίτες και λιγότεροι ως οικοδόμοι. Οι γυναίκες από την πλευρά τους εργάζονται κατά πλειοψηφία ως οικιακοί βοηθοί και καθαρίστριες, ενώ συναντήσαμε και κάποιο μικρό μέρος που εργάζονται ως εργάτριες σε βιοτεχνίες. Από την άλλη πλευρά, στο βιβλίο των Λ.Λαμπριανίδη και Α.Λυμπεράκη συναντάμε ένα ποσοστό 30,3% Αλβανών μεταναστών που εργάζονται ως οικοδόμοι/μπογιατζήδες, ένα 24% που απασχολούνται στη βιοτεχνία (σε μικρές κυρίως επιχειρήσεις) και ένα ποσοστό 9% που είναι βοηθοί τεχνίτες, ενώ είναι ελάχιστοι αυτοί με ασαφή

εργασία. Πάντως, πέρα από τις διαφορές που παρουσιάζουν οι δύο μελέτες στις κατηγορίες απασχόλησης των μεταναστών εκείνο το οποίο αφήνουν να φανεί καθαρά είναι η σταδιακή βελτίωση της επαγγελματικής τους κατάστασης από τη στιγμή που ήρθαν στην Ελλάδα.

Η εύρεση εργασίας επιτυγχάνεται κατά κύριο λόγο άτυπα καθώς πολύ σημαντικό ρόλο παίζουν οι συγγενείς και οι φίλοι, τα στέκια ή οι πιάτσες, ενώ πολλοί είναι οι μετανάστες που δηλώνουν ότι βρίσκουν εργασία μετά από προσωπική αναζήτηση.

Σύμπινοια φαίνεται να υπάρχει στις δύο μελέτες και όσον αφορά τους λόγους για τους οποίους προσλαμβάνονται οι μετανάστες. Ο πρώτος λόγος για τον οποίο θεωρούν οι μετανάστες ότι τους προσέλαβε το αφεντικό τους είναι ότι δέχονται να πληρωθούν λιγότερο δίνοντας στις επιχειρήσεις την εφήμερη λύση του χαμηλού κόστους. Ένας ακόμα σοβαρός λόγος είναι ότι τους αναθέτουν βαριές, δύσκολες και επικίνδυνες δουλειές, ενώ παράλληλα έχουν υψηλότερη παραγωγικότητα. Μάλιστα, οι περισσότερες από αυτές τις δουλειές είναι χαμηλού γοήτρου και κύρους υποβοηθητικές δραστηριότητες και υπηρεσίες άμεσα συνδεδεμένες με τη λειτουργία μιας επιχείρησης ή τη ζωή μιας οικογένειας. Όμως, τόσο οι συγγραφείς του βιβλίου όσο και εμείς συμφωνούμε ότι οι χαμηλές αμοιβές, η υψηλή παραγωγικότητα και η ανάληψη σκληρών - μη επιθυμητών εργασιών χαρακτηρίζουν ένα <προσαρμοστικό> εργατικό δυναμικό, που μάλιστα εμείς χαρακτηρίζουμε <πολλαπλής χρήσης>. Για αυτό το λόγο πολλοί είναι εκείνοι που μιλούν για μια συγκεκριμένη κατηγορία από εργασίες που κάνουν αποκλειστικά μετανάστες και όχι Έλληνες, με συνέπεια να διαψεύδεται και η ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στις δύο κατηγορίες. Αυτό σημαίνει ότι το μέγεθος της απώλειας θέσεων εργασίας από Έλληνες προς όφελος μεταναστών είναι μάλλον μικρότερο από το αναμενόμενο, καθώς οι Έλληνες είναι αυτοί που ήδη έχουν αρχίσει να αποσύρονται από τις συγκεκριμένες θέσεις, δημιουργώντας κενά στην αγορά εργασίας.

Από τους μετανάστες που προσεγγίσαμε στα πλαίσια της έρευνας μας, το 30% δήλωσε ότι εργάζεται περισσότερες από 8 ώρες. Πάντως οι περιπτώσεις υπερωριακής απασχόλησης αφορούν κυρίως τις οικιακές βοηθούς από τη Βουλγαρία, τη Μολδαβία και τη Ρωσία, οι οποίες συγκρίνουν το ωράριο εργασίας με αυτό των Ελληνίδων που κάνουν το ίδιο επάγγελμα. Στο βιβλίο που αναφερόμαστε το ποσοστό αυτών που εργάζονται υπερωριακά αγγίζει μόλις το 6%.

Στο κεφάλαιο που μιλήσαμε για την παρουσία των μεταναστών στην αγορά εργασίας τονίσαμε ότι αμείβονται χαμηλότερα σε σχέση με τους Έλληνες καθώς οι αμοιβές τους κατά μέσο όρο φτάνουν το μισό από αυτές των Ελλήνων ή στην καλύτερη περίπτωση τα δύο τρίτα. Με αυτή όμως την άποψη φαίνεται να διαφωνεί η μελέτη στα πλαίσια του βιβλίου καθώς με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζει αποδεικνύεται ότι οι Αλβανοί μετανάστες τελικά δεν αμείβονται με πολύ χαμηλότερες αμοιβές από αυτές που απολαμβάνουν οι Έλληνες που κάνουν την ίδια δουλειά, στον ίδιο εργοδότη, ενώ παράλληλα είναι και πιο παραγωγικοί.

Κλείνοντας το κεφάλαιο της σύγκρισης των ευρημάτων των δύο ερευνών χρήσιμο θα ήταν να αναφερθούμε στην άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας από την πλευρά των μεταναστών. Όπως ήδη τονίσαμε και παραπάνω το ποσοστό των μεταναστών που είναι αποκλειστικά αυτοαπασχολούμενοι είναι εξαιρετικά μικρό. Όσον αφορά τις λιγοστές επιχειρηματικές δραστηριότητες των Αλβανών μεταναστών στη Θεσσαλονίκη αυτές πραγματοποιούνται κυρίως σε τομείς που δεν απαιτούν αξιόλογες επενδύσεις. Από την πλευρά μας αξιοσημείωτη εμπορική δραστηριότητα, φυσικά ανεπίσημη, παρατηρήσαμε να πραγματοποιείται κυρίως από τους Αιγυπτίους μετανάστες, οι οποίοι προέρχονται από χώρα με παράδοση στο μικρεμπόριο. Πάντως, εκείνο που προκύπτει από τις δύο μελέτες είναι ότι οι ανασχετικοί παράγοντες για την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης είναι η νομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι μετανάστες αλλά και η ανεπάρκεια κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Η μετακίνηση των ανθρώπων από μια περιοχή προς κάποια άλλη ή και από μια χώρα προς κάποια άλλη είναι τόσο παλαιό φαινόμενο όσο και η ιστορία της ίδιας της ανθρωπότητας. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι αποτελεί μια συμπεριφορά συνυφασμένη με την ίδια την ανθρώπινη φύση, σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του κόσμου και με κίνητρο την εξέλιξη και την επιβίωση της.

Τόσο οι κοινωνικές όσο και οι οικονομικές προεκτάσεις της μετανάστευσης είναι τόσο ποικιλότροπες που την καθιστούν αυτόματα σε ένα πολυσυζητημένο θέμα, το οποίο μάλιστα συχνά προκαλεί έντονες τριβές προστριβές και αντιπαραθέσεις. Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια όπου συνέβη και η έξαρση των μεταναστευτικών κινήσεων κυρίως ως απόρροια των διαδικασιών διεθνοποίησης-παγκοσμιοποίησης καθώς και των σοβαρών πολιτικών αλλαγών που έχουν συντελεστεί σε παγκόσμιο επίπεδο, μπορεί κανείς να διαπιστώσει μια συνεχή και συστηματική ενασχόληση επιστημόνων, κοινωνικών φορέων και πολιτικών με το ζήτημα αυτό. Θα μπορούσε μάλιστα κανείς να ισχυριστεί με μεγάλο βαθμό βεβαιότητας ότι στις μέρες μας έχουν διευκολυνθεί σημαντικά οι όροι μετακίνησης των ανθρώπων, με αποτέλεσμα να μεταναστεύουν όλο και περισσότεροι άνθρωποι και οι κοινωνίες να έρχονται αντιμέτωπες με μία νέα τάξη πραγμάτων, που διαμορφώνεται αλλά και ενισχύεται καθημερινά.

Η σύγχρονη μορφή της οικονομικής μετανάστευσης αποτελεί νέο φαινόμενο για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, οι οποίες μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα μετατράπηκαν από χώρες αποστολής σε χώρες υποδοχής. Συγκεκριμένα για την Ελλάδα το τοπίο των μεταναστευτικών ροών έχει τροποποιηθεί ριζικά την τελευταία δεκαεπταετία και από χώρα εξαγωγής εργατικού δυναμικού προς την Αμερική, Καναδά, Αυστραλία και Γερμανία και άλλες χώρες κατά την περίοδο 1900-1915 και 1955-1970 έγινε από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 αλλά κυρίως κατά τη δεκαετία του 1990, χώρα εισαγωγής εργατικού δυναμικού. Μάλιστα, σε διεθνές επίπεδο η Ελλάδα έχει γίνει σήμερα η χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με

έναν από τους μεγαλύτερους αριθμούς ξένων ως ποσοστό του πληθυσμού της. Πολλοί από αυτούς τους μετανάστες εισέρχονται παράνομα στη χώρα μας και προσπαθούν να παραμείνουν παράνομα. Βρίσκουν δουλειά είτε μόνοι τους, είτε μέσω συγγενών και φίλων ή κάποιες φορές μέσω ιδιωτικών γραφείων. Πολλοί από τους παράνομους μετανάστες απορροφούνται στον τομέα της παραοικονομίας, ενώ παράλληλα η νομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται δεν τους επιτρέπει να απολαμβάνουν ούτε κοινωνική προστασία αλλά ούτε και κάποια άλλη παροχή. Η νομιμοποίηση για τους περισσότερους παράνομους μετανάστες αποτελεί μια δύσκολη διαδικασία η οποία προσκρούει είτε στην αδιαλλαξία και την ρατσιστική αντιμετώπιση των ντόπιων εργοδοτών είτε στη γραφειοκρατία του κρατικού φορέα.

Οι συνέπειες της οικονομικής μετανάστευσης για τη χώρα υποδοχής είναι πολύ σημαντικές. Για αυτό το λόγο είναι πολύ εκείνοι που καθιστούν την οικονομική μετανάστευση μέρος της αναπτυξιακής διαδικασία, καθώς προκαλείται από αυτήν αλλά και σαφέστατα την επηρεάζει. Τα οικονομικά στοιχεία δείχνουν ότι η είσοδος των μεταναστών τη δεκαετία του 1990 υπήρξε μια σημαντική πριμοδότηση για την ελληνική οικονομία καθώς ενισχύθηκε το εργατικό δυναμικό, αυξήθηκε το μέγεθος της αγοράς και το μέγεθος της προσφοράς και της ζήτησης. Μικρομεσαίες επιχειρήσεις και ολόκληροι κλάδοι της οικονομίας κατάφεραν να επιβιώσουν του ανταγωνισμού λόγω της φτηνής εργασίας των αλλοδαπών. Συγκεκριμένα η μείωση του κόστους παραγωγής μέσω της αξιοποίησης μιας μαζικής και φτηνής εργατικής δύναμης είναι αρκετά μεγάλη στον αγροτικό τομέα, στην οικοδομή, στον τουριστικό κλάδο, σε βιοτεχνικές δραστηριότητες. Έτσι, το αποτέλεσμα ήταν η διεύρυνση της παραγωγής και η ενίσχυση των εξαγωγών.

Οι συνθήκες διαβίωσης για τους περισσότερους μετανάστες στην Ελλάδα είναι αρκετά δύσκολες αφού απουσιάζει το θεσμικό πλαίσιο που θα διευκολύνει την ομαλή ένταξη τους στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Οι μετανάστες προσπαθούν μόνοι τους να βελτιώσουν την καθημερινότητα τους και να

αποκτήσουν κάποιες ανθρώπινες συνθήκες ζωής και εργασίας. Πολλοί από αυτούς τελικά τα καταφέρνουν και οι κατοικίες τους βρίσκονται σε παρόμοια επίπεδα με αυτές των ντόπιων. Παρόλα αυτά, βέβαια διαφορές υπάρχουν. Οι μετανάστες κατοικούν σε σπίτια αρκετά υποβαθμισμένα, μικρά, με χαμηλό ενοίκιο, σε χαμηλούς ορόφους και σε υποβαθμισμένες περιοχές της πόλης. Από την άλλη πλευρά όσον αφορά την εργασία που προσφέρουν οι μετανάστες τόσο η διεθνής όσο και η ελληνική εμπειρία δείχνουν ότι οι μετανάστες συνήθως χρησιμοποιούνται σε εργασίες που οι εγχώριοι εργαζόμενοι δεν τις δέχονται, κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες και με χαμηλά ημερομίσθια. Αυτό σημαίνει ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι μετανάστες λειτουργούν με τρόπο συμπληρωματικό προς το εγχώριο εργατικό δυναμικό αφού καλύπτουν τα κενά της αγοράς εργασίας της χώρας που τους υποδέχεται. Αν με κάποιο τρόπο απαγορεύονταν η απασχόληση των μεταναστών σε κάποιους τομείς της οικονομίας, τότε πιθανότατα το παραγόμενο προϊόν σε αυτούς να μειωνόταν σημαντικά. Επίσης, αρκετές επιχειρήσεις, οι οποίες χρησιμοποιούν τους μετανάστες ως φτηνή εργατική δύναμη πιθανόν να μην μπορούσαν να αντέξουν το υψηλότερο εργατικό κόστος και τελικά να έκλειναν οδηγώντας στην ανεργία και τους ντόπιους εργαζόμενους σε αυτές. Όποιες όμως και αν είναι οι συνθήκες στις χώρες υποδοχής, ο μεταναστευτικός πληθυσμός ελπίζει να παραμείνει μακριά από τη χώρα προέλευσης μια και για τους περισσότερους οι συνθήκες εκεί είναι ασύγκριτα χειρότερες. Αν προσθέσει κανείς στους οικονομικούς λόγους μετανάστευσης και τους πολιτικούς, τότε σίγουρα για πολλούς η μόνη διέξοδος είναι η φυγή προς πιο σταθερές δημοκρατίες και οικονομίες. Και αυτό το πείσμα για μια καλύτερη ζωή είναι αυτό που βοηθά πολλούς μετανάστες παρά τις δύσκολες συνθήκες που βιώνουν καθημερινά τελικά να καταφέρνουν να βελτιώνουν κατά πολύ τη θέση τους στην κοινωνία υποδοχής.

Η χώρα μας κατέστη σημαντικός πόλος υποδοχής μεταναστών και δεν συντρέχει κανένας ιδιαίτερος λόγος να υποθέσουμε ότι μελλοντικά θα υπάρξει σημαντικού βαθμού ανακοπή των μεταναστευτικών ροών προς αυτήν. Αντίθετα,

αποτελεί κοινή αντίληψη ότι η Ελλάδα θα συνεχίσει να αποτελεί και να αντιμετωπίζεται ως χώρα υποδοχής. Άλλωστε ήδη οι μετανάστες έχουν έντονη παρουσία στους κόλπους της κοινωνίας αποτελώντας μια πραγματικότητα που δεν μπορούμε να απαρνηθούμε. Είναι κάποιοι από εμάς έστω και αν διαφέρουν στο χρώμα, στη γλώσσα, ή τη θρησκεία και για αυτό θα πρέπει πλέον να πάψουμε να αντιμετωπίζουμε τη μετανάστευση ως πρόβλημα αλλά ως μια νέα πραγματικότητα.

Αποτελεί πλέον επιτακτική ανάγκη η λήψη μέτρων από τους φορείς άσκησης πολιτικής ώστε οι μετανάστες να εντάσσονται ομαλά στον κοινωνικό ιστό της χώρας που τους υποδέχεται μακριά από εντάσεις και συγκρούσεις, αδικίες και αποκλεισμούς. Τα μέτρα αυτά είναι σημαντικό να αποτελούν μέρος ενός μακροχρόνιου σχεδιασμού που δεν θα εγκλωβίζεται στην εξυπηρέτηση βραχυχρόνιων προτεραιοτήτων και θα περιλαμβάνει ένα ευρύτερο πεδίο δράσεων και στοχεύσεων από εκείνο που αφορά τη διαχείριση τρεχόντων θεμάτων των σημερινών μεταναστών. Γιατί για να μπορέσει η οικονομία και η κοινωνία να αξιοποιήσει στο έπακρο τις αναπτυξιακές δυνατότητες που της παρέχει η οικονομική μετανάστευση, πάντα όμως μέσα σε ανθρώπινα πλαίσια, χρειάζεται καθαρή γραμμή και καθαρή πολιτική στόχευση. Με σεβασμό στη διαφορετικότητα των ανθρώπων αυτών και αναγνωρίζοντας την αναπτυξιακή τους συμβολή στη χώρα μας, θα πρέπει ο ρόλος τους να εναρμονιστεί με τις επιδιώξεις και τους στόχους της σύγχρονης οικονομίας καθώς και τις επιταγές μιας βιώσιμης ανάπτυξης μακράς πνοής.

Οι μετανάστες δεν μπορούν να επιβάλουν την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους αν δεν προηγηθεί η αποδοχή της παρουσίας τους στην κοινωνία υποδοχής. Και η απόδειξη αυτής της αποδοχής βασίζεται σε πολλά σημεία της καθημερινής τους ζωής και έχει να κάνει με την απασχόληση, τα σχολεία, τις συνθήκες διαβίωσης και κατοικίας τους. Συγκεκριμένα, ο μετανάστης καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του θα πρέπει να απολαμβάνει τη στέγαση σαν δικαίωμα του κάθε πολίτη, πλήρη υγειονομική περίθαλψη και

πλήρες πρόγραμμα παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών προς τα μέλη της οικογένειας του. Επίσης, με κρατική νομοθετική κάλυψη, όπως συμβαίνει και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες θα πρέπει να προστατεύεται από κάθε είδους προκατάληψη και εθνορατσιστικούς διαχωρισμούς, για όσο καιρό παραμένει στη χώρα υποδοχής. Μέσα από τέτοιου είδους μέτρα κοινωνικής εξίσωσης, προστασίας και δικαιοσύνης οικοδομείται μια πολυπολιτισμική κοινωνία, στα πλαίσια της οποίας άνθρωποι με διαφορετική προέλευση καταφέρνουν να επικοινωνήσουν και να λειτουργήσουν δημιουργικά, συνθέτοντας έναν παράγοντα κομβικής σημασίας για την περαιτέρω συνολική ανάπτυξη και πρόοδο.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Borjas G., *Friends or strangers: The impact of immigrants in U.S. Economy*, Basic Books, New York, 1990.
- Borjas G., "The Economics of Immigration", *Journal of Economic Literature*, Vol. 32, December, 1994.
- Borjas G., "The economic benefits from immigration", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 9 (2), Spring, 1995.
- Borjas G., "Heaven's Door: Immigration Policy and the American Economy", Princeton, *Princeton University Press*, 1999.
- Borjas G., "The Top Ten Symptoms of Immigration", Center for Immigration Studies Backgrounder.
- Burda M., "Migration and the option value of waiting", *CEPR Discussion Paper*, no. 1229.
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC), *A Study of Equality & Diversity for an inclusive Europe : Migrants, Minorities and Employment -Exclusion, Discrimination In 15 Member States Of The European Union*, October, 2003.
- Fakiolas R., "Migration and unregistered labour in the Greek economy", in R. King, G. Lazaridis and C. Tsardanidis (eds). *Eldorado or fortress? Migration in Southern Europe*. MacMillan Press, London, 2000.
- Gazon E., *Μετανάστες και μετανάστευση -Οι μετανάστες και η δημοκρατία*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
- Grossman G. M. and Helpman E., *Innovation and growth in the global economy*. MIT Press, Cambridge MA and London.
- Hagan J., *Crime, Inequality and Efficiency*, Glyn & Miliband (eds.)
- International Organization (IOM), "Overview for International Migration", Chapter Four, "National Migration Policies", www.iom.int.

- Martin P. L., *Trade and migration: NAFTA and agriculture*. Institute for International Economics, Washington D.C.
- Muus P., *International Migration and the European Union, Trends and Consequences*, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 2001.
- Sarris & Zografakis 1999, "A computable general equilibrium assessment of the impact of illegal immigration on the Greek economy", *Journal of population economics*, vol. 12, pp 155-182.
- Simon J., *The Economic Consequences of Immigration*, The University of Michigan Press, 2002.
- Tapinos G. (2000) "Illegal Immigrants and Labour Market", *OECD Observer*, 24.2.2000, HYPERLINK <http://www.oecdobserver.org/news>.
- Siadima M., *Immigration in Greece during the 1990'S : An overview*, King's College London, September, 2001.

Ελληνόγλωσση

- Βωβού Σ., *Μετανάστες στην Ελλάδα - Μια φεμινιστική προσέγγιση για τις μετανάστριες*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Γαβρόγλου Σ., *Μετανάστες και μετανάστευση - Μετανάστευση και ακροδεξιά αντίδραση στην Ευρώπη: συγκριτική επισκόπηση*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
- Γιαννόπουλος Ν., *Μετανάστες και μετανάστευση -Τοξικότητα και πολυεθνικότητα, επιβολή και αποδοχή : αντινομίες στη διαμόρφωση ενός αντιρατσισμού*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
- Ιωακειμόγλου Η., *Μετανάστες στην Ελλάδα - Οι μετανάστες και η απασχόληση*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Ιωακειμόγλου Η., "Η Ευρώπη χρειάζεται τους μετανάστες και τους φοβάται", <http://users.hol.gr/~ioakimoglou.htm>
- Ιωσηφίδης Θ., *Μετανάστες στην Ελλάδα - Συνθήκες εργασίας τριών μεταναστευτικών ομάδων στην Αθήνα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.

- Καβουνίδη Τ, *Χαρακτηριστικά μεταναστών : το Ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2002.
- Καραμάνου Άννα, "Οικονομική και Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών - Σύγχρονες Μεταναστευτικές Εμπειρίες", Διεθνής Συνδιάσκεψη Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής της Ελλάδος, 2003.
- Καραμάνου Άννα, "Συμμετοχική Δημοκρατία και Καταπολέμηση των Διακρίσεων", Αποτίμηση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής, 2003.
- Καρασαββόγλου Α., *Μετανάστες και μετανάστευση - Ο ρόλος της μετανάστευσης στην ευρωπαϊκή αγορά εργασίας και ειδικότερα στις εργασιακές σχέσεις και η περίπτωση της Ελλάδας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
- Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, "Μετανάστευση-Φύλο και Δικαιώματα", Ιανουάριος 2002, <http://users.hol.gr/~diktio/diotima.htm>
- Λαμπριανίδης Λ. και Λυμπεράκη Α., *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2001.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., "Ουτοπία η μηδενική μετανάστευση", εφ. *Επενδυτής*, 18/12/1999.
- Λινάρδος - Ρυλμόν Π., "Ζητήματα πολιτικής σχετικά με τη νομιμοποίηση των αλλοδαπών στην Ελλάδα", ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΤΟΥ ΙΝΕ, Ιούλιος 2000.
- Λυμπεράκη Α. και Πελαγίδης Θ., *Ο φόβος του ξένου στην αγορά εργασίας : ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη*, Πόλις, Αθήνα, 2000.
- Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα: <προβλήματα>, κοινωνικά φαινόμενα και υποκείμενα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Μάρκοβα Ε., *Μετανάστες στην Ελλάδα - Η παρουσία των Βούλγαρων μεταναστών στην ελληνική αγορά εργασίας και στην ελληνική κοινωνία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Μουσουφρού Λ., *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Gutemmberg, Αθήνα, 1991.

- Ναξάκης Χ., *Μετανάστες και μετανάστευση - Το οικονομικό θαύμα οφείλεται (και) στους μετανάστες*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
- Ντόκος Θ., *Μετανάστες και μετανάστευση - Οι συνέπειες της μετανάστευσης για τη περιφερειακή σταθερότητα και την ελληνική εθνική ασφάλεια*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
- Παύλου Μ., *Μετανάστες στην Ελλάδα - Οι <λαθρέμποροι του φόβου>: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Τζωρτζοπούλου Μ., *Μετανάστες προς την Ελλάδα: η περίπτωση της περιοχής της πρωτεύουσας: οικονομική και κοινωνική θέση των μεταναστών*, Αθήνα, 2002 [Διδακτορική διατριβή].
- Τσουκαλά Αναστασία, *Μετανάστευση και Εγκληματικότητα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, 2001.
- Χλέτσος Μ., *Μετανάστες και μετανάστευση - Η πολιτική οικονομία της μετανάστευσης*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2002.
- Χριστόπουλος Δ., *Μετανάστες στην Ελλάδα - Το τέλος της εθνικής ομο(ιο)γένειας : παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας στην Ελλάδα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.
- Ψημμένος Ι., *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια: Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*, Παπαζήσης και Glory Books, Αθήνα, 1995.
- Ψημμένος Ι., "Δημιουργώντας χώρους Κοινωνικού Αποκλεισμού: Η περίπτωση των Αλβανών ανεπίσημων μεταναστών στο κέντρο της Αθήνας", Στο Κ. Κασμάτη (επιμ.) *Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία*. ΚΕ.Κ.ΜΟ.ΚΟ.Π., Gutenberg σσ. 221-273, Αθήνα, 1998.
- Ψημμένος Ι., *Μετανάστες στην Ελλάδα - Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Αθήνα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2001.

